

# ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ



Суспільно-політичний, Науковий  
і Літературний місячник

## ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний,  
науковий і літературний  
місячник

*Видає*

*Українська Інформаційна Служба*

*Передплатний індекс – 74173*

## LIBERATION PATH

Ukrainian Political  
Social, Scholarly & Literary  
Journal

*Published monthly by*

*The Ukrainian Information  
Service Ltd.*

ISSN: 0042-9422

Реєстраційне свідоцтво – серія KB № 1693

Головний редактор – Степан Олесків

Заступник головного редактора – Лариса Йолкіна

Адміністратор в Україні – Микола Кузів

Редакційна колегія:

Іван Білас, Степан Галамай, Ярослав Дашкевич, Григорій Дем'ян, Ілля Дмитрів.

Віталій Дончик, Святослав Караванський, Сергій Квіт, Омелян Коваль.

Володимир Косик, Омелян Кушпета, Любомир Наконечний, Василь Олесків,

Володимир Погребенник, Анатолій Погрібний, Тарас Салига, Володимир Сергійчук,

Петро Цимбалістий, Микола Шатилів.

Редакція і адміністрація

01034 м. Київ, вул. Ярославів вал, 9, пом. 5, 6

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Great Britain

Телефони: в Києві (044) 229-41-22; в Лондоні: 020 7607 6266

Факс: в Києві (044) 229-41-22; в Лондоні: 020 7607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди відповідають поглядам Редакційної колегії. Редакція застерігає собі право скорочувати матеріали і виправляти мову. За достовірність надрукованих матеріалів відповідальність несуть автори. Надіслані матеріали редакція не рецензує і не повертає. Листування з читачами та авторами – тільки на сторінках журналу.

### УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 2000 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Україна	14 грн. 40 коп.	7 грн. 20 коп.	1 грн. 20 коп.
Австралія	100 дол.	60 дол.	10 дол.
Австрія	900 шіл.	500 шіл.	100 шіл.
Аргентина	50 дол.	30 дол.	5 дол.
Бельгія	2.500 ф. фр.	1.300 ф. фр.	300 ф. фр.
Велика Британія	ф.40.00	ф.23.00	ф.4.00
Канада	100 дол.	60 дол.	10 дол.
США	85 дол.	50 дол.	8 дол.
Німеччина	150 н. м.	80 н. м.	15 н. м.
Франція	450 фр.	250 фр.	40 фр.
Швеція	600 кор.	300 кор.	50 кор.

В інших країнах – рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед безпосередньо на адресу адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні або на адреси наших представників.

Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського



## Зміст

<b>Про авторів</b>	2
<b>Х Великий Збір ОУН</b>	
Провід ОУН. Повідомлення про відбуття Х Великого Збору ОУН	3
Маніфест Організації Українських Націоналістів	4
<b>Сучасні проблеми</b>	
Микола Вербовий. Відверті спроби дискредитації уряду (Медія-огляд політичних подій в Україні за період 15 жовтня – 15 листопада 2000 року)	13
Роман Шолдра. Україна мусить покладатися тільки на власні сили	18
<b>Наука</b>	
Володимир Рожко. Архієпископ Варлаам Шишацький – головний організатор українського церковного життя кінця XVIII – поч. XIX століття (До 250-річчя від дня народження)	23
Олександр Потильчак. Полонені німецькі вояки в таборах на теренах України в 1944 році	31
<b>З історії боротьби ОУН-УПА</b>	
Володимир Сергійчук. Боротьба советської влади проти ОУН-УПА в післявоєнний період	42
Микола Симчич. Свято національного єднання – Степанові Бандері	59
Олег Федорів, Ірина Федорів. Розвідник «Дальнич»	60
Олег Федорів, Ірина Федорів. Розвідник «Дальнич»	62
<b>Культура</b>	
Анатолій Силук, Олена Романюк, Оксана Ременяка. Віднайдено ікону Холмської Божої Матері	79
Андрій Попок. З історії діяльності Товариства «Просвіта» на Далекому Сході	84
Галина Гармаш. Поезія і свобода (Поетична творчість як предмет філософської аналізи)	91
<b>Ідеологія</b>	
Віктор Рог. Націоналізм і демолібералізм: два погляди на людину і суспільство (Оцінка демолібералізму у творях теоретиків українського націоналізму)	108
<b>Література</b>	
Олекса Новак. Ой чий то кінь стоїть?	114
Микола Сарма-Соколовський. Снайпер	118
<b>Огляди, рецензії</b>	
Микола Шатилов. Ідучи на Рим – йшов до своєї хати	121
Тетяна Носко-Оборонів. «За Україну»	124
<b>Посмертна згадка</b>	
Тереновий Провід ОУН у ВБ. сл. пам. Антін Тисячний-«Величко», Зеновій»	127

## **Про авторів**

*Микола Вербовий*

політолог Лябораторії соціяльних  
досліджень Центру підтримки приватної  
ініціативи

*Володимир Рожко*

історик-архівіст, почесний доктор історії  
Української Православної Церкви, м. Луцьк

*Олександр Потильчак*

кандидат історичних наук, викладач  
НПУ імени Михайла Драгоманова

*Володимир Сергійчук*

професор Київського національного  
університету імени Тараса Шевченка,  
доктор історичних наук

*Анатолій Силюк*

директор Волинського краєзнавчого музею

*Олена Романюк*

художник-реставратор Волинського  
краєзнавчого музею

*Оксана Ременяка*

мистецтвознавець, викладач Волинського  
державного університету імени Лесі Українки

*Андрій Попок*

керівник «Центру сучасного  
суспільствознавства», м. Київ

*Галина Гармаш*

секретар Політичної ради Співки  
письменників України

*Віктор Рог*

історик, Голова Молодіжного Конгресу  
Українських Націоналістів, м. Київ

## **Повідомлення про відбуття Х Великого Збору Організації Українських Націоналістів**

У кінці жовтня та на початку листопада 2000 року відбувся Х Великий Збір Організації Українських Націоналістів, який є законодавчим органом Організації. Згідно з Устроєм, в ньому взяли участь умандатовані делегати з України, Америки, Канади, Австралії, країн Європи та Латинської Америки.

Х Великий Збір ОУН був знаменний тим, що більшість делегатів представляли Україну. Х Великий Збір ОУН проаналізував становище в Україні й у світі та визначив основні напрями і пріоритети діяльності ОУН на майбутнє.

Учасники Х Великого Збору ОУН вшанували пам'ять померлих членів ОУН за час від IX Великого Збору, меморіальний список яких було урочисто відчитано на Зборі. Між ними були імена членів Проводу ОУН Мирослава Панчука-«Побратима» та Володимира Мазура-«Дніпрового».

Х Великим Збором ОУН провадила обрана Збором Президія. У звітній частині про діяльність ОУН доповідали Голова Проводу Слава Стецько, голова Секретаріату, члени Проводу, Головної Ради, Головного Суду та Головної Контролі ОУН. Стверджено, що діяльність ОУН в Україні та в усьому світі була успішна.

Після прийняття звідомлень з діяльності учасники Великого Збору заслухали програмові доповіді: «Ситуація в Україні й завдання Організації Українських Націоналістів», «Організація Українських Націоналістів на новому етапі – початку XXI століття», «Українська Націоналістична Молодь і діяльність Організації Українських Націоналістів», «Проблеми української діаспори і діяльність Українських Націоналістів», в яких проаналізовано становище в Українській державі та українському суспільстві, завдання на найближчий період і перспективу. На Великому Зборі працювало 9 комісій, які підготували тексти постанов, зборові документи та Маніфест.

Х Великий Збір ОУН обрав, згідно з новим Устроєм ОУН, керівні органи: Провід, Головну Рад, Головний Суд і Головну Контролю. Головою Проводу ОУН обрано друга Андрія Гайдамаху.

Великий Збір ОУН з подякою вшанував подругу Славу Стецько, Голову ОУН в попередніх двох каденціях, яка в складних умовах продовжувала реалізацію основних завдань ОУН, на чолі котрої стояли Євген Коновалець, Степан Бандера, Роман Шухевич, Степан Ленкавський, Ярослав Стецько, Василь Олесків.

ОУН, скріплена новими ідеями і свіжими силами, далі працюватиме для утвердження і розбудови Української держави та всебічного розвитку української нації.

Секретаріат Проводу ОУН  
*Постій, листопад 2000 року*



## Маніфест Організації Українських Націоналістів

У нинішній складний час для України, для всіх її свідомих громадян і всієї Української Нації Організація Українських Націоналістів – ідеологічна, політична, державотворча організація українського народу – відбула від часу свого заснування в 1929 році Х Великий Збір – найвищий керівний, виборний і законодавчий орган націоналістичного руху.

ОУН, як авангардна сила українського народу, завжди ставила і ставить сьогодні та на майбутнє найвищу мету – здобуття, закріплення, утвердження та розбудову Української Самостійної Соборної Держави, поширення сили, слави і багатства Української Держави та Української Нації, досягнення справедливості в українському суспільстві. Х Великий Збір ОУН – це творча мить для аналізу пройденого шляху, для осмислення діяльності останніх років, для підбиття підсумків досягнень та втрат. Це також відповідальна хвилина, щоб звітувати за свої дії перед нашими славними попередниками, перед власним сумлінням і перед усім українським народом, – для того, щоб з новою енергією, з відновленими силами, з визначеними тактикою і стратегією продовжити справу засновників ОУН, тепер – уже в незалежній державі, яку прагнемо наповнити українським національним змістом. ОУН прагне дати професійну оцінку доцільності та здійснення своїх цілей і завдань.

ОУН сповідує успадковану від засновників і розвинену діями та думками своїх провідних членів націоналістичну ідеологію, яка торкається всіх найважливіших ділянок життя Української Нації і держави. У критичні моменти історії ОУН завжди брала на себе державотворчу ініціативу і життям та розумом своїх членів захищала найвищі інтереси Української Нації.

У цій боротьбі за національні і соціальні інтереси українського народу ОУН зазнала незліченних, у тому числі й підступних ударів ворогів України. Молодь з рядів ОУН гаряче підтримувала проголошення державної незалежності Карпатської України в 1939 році й стала в ряди карпатських січовиків. З ініціативи Провідника ОУН славної пам'яті Степана Бандери Актом 30 червня 1941 року у Львові відновлено державну незалежність України і покликано до життя коаліційний уряд – Українське Державне Правління на чолі з Ярославом Стецьком. У 2001 році свідоме українство буде відзначати 60-ліття Акту відновлення державної незалежності. На захист своєї державності український народ покликав всенародну Українську Повстанську Армію, організатором якої була ОУН. ОУН консолідувала всі існуючі на той час політичні сили в Українську Головну Визвольну Раду, яка здійснювала політичне керівництво національно-визвольною боротьбою українського народу в 1940-1950 роках. У післявоєнний період, коли на всю Україну поширилося тоталітарне російсько-більшевицьке панування, ОУН продовжувала боротьбу в умовах збройного підпілля, каторжного Гулагу та Руху опору генерації шістдесятників. У країнах вільного світу члени ОУН влилися у громадські структури, які пережили небачену до того динаміку

розвитку. Одночасно ОУН провадила на міжнародних форумах активну антикомуністичну діяльність, представляючи автентичний державний голос поневоленої України.

Акт проголошення незалежності 24 серпня 1991 року був водночас здійсненням одного з найглибших прагнень націоналістів-революціонерів. Здійснилася наша заповітна мрія, за яку мільйони українців, серед яких і члени ОУН та воїни УПА, заплатили високу ціну своєю кров'ю і життям.

Однак у нинішній державі ще не всі прагнення наших попередників стали реальністю і ще не створено всіх гарантій для повного національного і соціального визволення та розвитку і добробуту майбутніх поколінь. Стояти на сторожі державної самостійності й творити нове життя на грані двох світів і двох тисячоліть – для цього покликана ОУН, над цим замислювалися учасники Х Великого Збору ОУН.

ОУН заявляє про свою готовність активно продовжити державне будівництво. Своєю оновленою програмою дій, відповідними Постановами ОУН зберігає державотворчу ініціативу і забезпечує легітимну спадковість ОУН як авангардної сили Української Нації. Український націоналізм залишається сильним своєю правдою, невичерпним джерелом творчої суспільної енергії.

Останні роки в Україні проходили в агресивному політичному, економічному й психологічному кліматі. Суспільство, яке в попередній період поневолення було поляризоване між партійно-державним апаратом і політично обезглавленою й громадськи неорганізованою масою, розколювалося далі: представники компартійної касты підгребли під себе майно і важелі впливу, а демократично та національно налаштована більшість населення опинилася майже ні з чим. Остання, найчисельніша група населення змушена була спиратися на власні сили, зайнятися самоорганізацією і будувати своє життя та суспільство, у тому числі й державно-владні структури, знизу догори.

Україні дісталася у спадщину найортодоксальніша частина чиновництва з колишньої імперії СРСР. Тому й опір декомунізації й поновної українізації особливо великий. Цей процес невинуватно довго затягується і загрожує навіть припиненням, з усіма негативними для України наслідками в усіх сферах життя. Націоналісти докладали багато зусиль для того, аби змінити ситуацію на ліпше, вплинути на докорінні перетворення в суспільній думці і державнобудівній праці.

Проблеми і перешкоди, які постали перед організованим націоналістичним рухом, виявилися настільки великими, що й досі загрожують існуванню і виживанню нації, вимагають від найактивнішої її частини невтомної жертовної та самовідданої праці. У цій праці нас надихають заповіді попередників, а мільйонні жертви українського народу та героїчні чини кращих синів і дочок будять наше сумління, закликають стати на прох із зовнішніми і внутрішніми зазіханнями нині, змушують мобілізувати всі свої сили для побудови кращого майбутнього для себе і своїх нащадків.

Озброєні незламним духом засновників ОУН і їхніх незчисленних послідовників, збагачені неоціненним досвідом суспільно-політичної діяльності

у країнах вільного світу й загартовані в незavidних обставинах життя нинішньої постсовєтської дійсності, українські націоналісти відкривають новий етап свого дійового існування. ОУН, яка і надалі діє як глобальна загальноукраїнська організація в Україні та у всіх місцях поселення українців, виступатиме головним організатором націоналістичного руху, розвиватиме ідеологію націоналізму в умовах державної незалежності України, допомагатиме створювати такі суспільні умови, в яких кожна українська людина зможе гідно жити й повністю розкривати свої Богом дані права й таланти.

ОУН завжди спиралася у своїх плянах і діях на власні сили. Вона мала велику моральну та матеріальну підтримку всього народу, що свідчить про правильність її політики. Українські націоналісти продовжують розраховувати на народну підтримку, особливо у світлі нових завдань і нових викликів нинішнього часу, який відзначається інерцією спадщини російсько-комуністичного поневолення та жорсткими вимогами нової технологічної та інформаційної епохи – епохи глобалізації, яка гряде і в якій ми не сміємо безнадійно відставати. У цьому сенсі ОУН має намір залишатися передовою духовою і політичною силою, бути недремним національним сумлінням Української Нації.

*Громадяни України!  
Краяни!*

ОУН змагається за поширення в незалежній Україні республікансько-демократичного ладу із контрольованим розподілом влади на три незалежні гілки – виконавчу, законодавчу і судову. Зміцнення демократії та ствердження верховенства права можливе при реальній незалежності судової влади. Для цього треба, щоб Верховна Рада України якнайшвидше ухвалила й забезпечила дієвість Закону про судовий устрій, Кримінального, Кримінально-процесуального, Цивільного, Адміністративного, Податкового, Земельного та Екологічного кодексів і стратегії судово-правової реформи.

ОУН усвідомлює, як важливо консолідувати демократичні інститути, щоб керувала воля народу. Народ є джерелом влади, і влада повинна служити своєму народові і працювати для народу, – це є серцевиною ідеї демократії. Усвідомлення цієї істини зробить збірну волю нації у прагненні до влади чинною і кардинально змінить політичну ситуацію в Україні. Саме такий державний лад може забезпечити фізичну безпеку, духовний розвиток та матеріальний добробут усіх громадян.

Основою народовладдя є політичні партії, за допомогою яких свідомі громадяни висловлюють і делегують свою політичну волю. Необхідно, щоб наступні вибори до Верховної Ради було проведено після ухвалення Законів про партії і вибори. Національна держава вибудовується на двох інституціональних стовпах: посланих на політично відповідальні посади кращих представників з-поміж себе та корпусі державних службовців, відданих Українській Національній Ідеї. ОУН дбатиме про те, щоб на службу нації та державі йшли компетентні, відповідальні та віддані своєму народові люди.

У співпраці з іншими політичними силами національно-демократичного спрямування ОУН дбає про зростання і могутність Української Держави.



ОУН закликає вас уважно вивчити і критично проаналізувати новітні програми комуністів та інших лівих партій усіляких кольорів, які в минулому вже довели свою неспроможність піклуватися про народ і занепастили українську державність. «Ліви» імітують опозицію до владного режиму і нахабно експлуатують ідею соціального захисту людей, не пропонуючи нічого конструктивного для її практичного втілення в життя, окрім повернення до тоталітарного минулого та приєднання України до імперської Росії, яка увійшла у фазу стагнації і агонії. Той шлях, на який комуністи намагаються зіштовхнути Україну, – це пряма дорога до неминучої катастрофи. І про це повинен знати український народ, певна частина якого ще й досі (але дедалі менша й менша) відає за лівих свої голоси під час виборів до Верховної Ради та інших представницьких органів.

Обстоюючи поліпшення умов життя і політичного співжиття в Україні, ОУН схвалює всі нові зміни до Конституції, які служать виключно такій меті. Заплянване розщеплення однопалатного парламенту на два взаємодоповнюючі органи представницької влади отримає нашу підтримку лише в тому випадку, якщо воно істотно підвищить рівень залучення якнайширших кіл народу до участі у владі, а також підвищить ефективність виконавчих органів. При цьому зміни у чинній Конституції не можуть загрожувати єдності й унітарності Української Держави.

Майбутня реформа адміністративно-територіального поділу України не може послабити унітарність держави й повинна враховувати, крім суспільно-економічного чинника, ще й історичні й культурні традиції українського народу.

ОУН закликає готувати своїх членів до керівництва державними справами на всіх рівнях. Управляти державою – означає дбати насамперед про добро всіх громадян, дбати про правопорядок і обороноздатність, встановлювати міждержавні відносини на рівних і суверенних правах, передбачувати і формувати розвиткові тенденції у життєво важливих галузях державної діяльності.

Десять років життя у своїй незалежній державі (на жаль, ще не до кінця впорядкованій) ставить перед ОУН та перед усіма чесними громадянами нові й відповідальні завдання: Україна повинна стати національною, соборною, самостійною, демократичною, унітарною, правовою, модерною європейською державою, в якій має бути надійно захищена людина і повинна запанувати соціальна справедливість.

### *Свідоме українське робітництво та підприємці!*

Ви є основна частина економічно активного населення країни. По вас особливо боляче б'є економічна криза, в яку потрапила Україна після розвалу імперії СССР і з якої сучасна влада вже протягом десяти років не спроможна вивести новостворену державу. Україна опинилася в радикально змінених зовнішніх та внутрішніх обставинах, що вимагає від політиків неймовірно рішучих і продуманих зусиль.

Ви справедливо прагнете жити нормальним забезпеченим людським життям, бажаєте кращого майбутнього для себе і своїх дітей. Всесвітня спільнота довела, що ці прагнення найкраще здійснити в умовах соціально-ринкової

економіки. Саме така економіка, за яку виступає ОУН, здатна захистити найбідніші верстви населення.

Українські робітники! Організуйтеся в незалежні професійні спілки, ведіть конструктивний діалог зі своїми соціально-економічними партнерами і – в разі неминучості – користайтеся вашим правом на страйк.

Приватна власність, вільна підприємницька ініціатива, захист власного виробника, досконала податкова система, справедлива і вчасна винагорода за працю, соціальний захист, гарантована пенсія, можливість отримувати кваліфіковану освіту й медичну допомогу – такою була і залишається наша соціально-економічна платформа.

*Українські селяни!*

Ви є традиційні годувальники нації! Вража доля, мабуть, найбільше позначалася над українськими селянами. Щойно тоді, коли комуністи поставили вас на коліна розкуркулюванням, насильницьким засланням у Росію і сплянованим Москвою голодомором, Україна потрапила в глибоку темряву довголітньої неволі. Нищівного удару було завдано найкращій частині генوفонду українського народу, зламано хребет господаря, стероризовану масу нащадків волелюбного козацтва обернено на безмовних рабів.

Хоча українського селянина обікрадено і скалічено, але його не знищено. Протягом багатьох століть він вилонював з-поміж себе найкращих представників українського народу, він творив той плодоносний ґрунт, на якому виростав самобутній і незамінний стовбур Української Нації. І сьогодні він повинен зайняти своє почесне й досі порожнє місце в ієрархії державних будівничих України.

Загальна криза й сьогодні пригнічує селян. Сумнотривожна статистика свідчить: зникають, старіють і обезлюднюються села. Додайте до цього загальну бідність сільськогосподарських працівників, також прошарок заможних колишніх колгоспних керівників-експлуататорів – і зовсім справедливо про селян можна говорити як про «внутрішню колонію держави», яку треба остаточно розкряпачити.

ОУН виступає за шлях кооперативного об'єднання сільськогосподарських працівників за різними видами діяльності: агросервісної, постачальницько-збутової, фінансово-кредитної, переробної тощо. Це підвищить ефективність їхньої праці. Разом з тим, збереження власності на землю має залишатися в селян незалежно від того, як складеться доля спільного господарства, в якому вони працюють.

ОУН закликає поборювати номенклятурно-кримінальні елементи, які мають на меті лише своє особисте збагачення коштом дармової праці селян з подальшим відчуженням його єдиного багатства – землі. Ефективна аграрна реформа повинна йти в парі з адміністративною реформою, суть якої має бути одна – відкрити можливість попрацювати сільським господарям у нових умовах.

Допомагати поліпшити стан селянства й умови життя в сільських місцевостях мають представники сільської інтелігенції: освітяни, медичні працівники, духовні особи, державні службовці.

*Українська молоде!*

Держава, в якій ти живеш, переживає глибоку й тривалу кризу. Вона продемонструвала свою нездатність створити для тебе елементарні можливості для повного фізичного і духовного розвитку. Надто болючими виявилися рани, що їх залишила по собі попередня епоха національної неволі й червоного тоталітаризму. Фізичні й духовні втрати, яких зазнали твої батьки й діди, неможливо надолужити механічно й у короткі строки. Але ці явища є тимчасові.

Дорога молоде, тобі належить майбутнє, і впливати на його формування ти можеш і повинна вже сьогодні. Нині у студентських аудиторіях формуються еліти нації і твориться держава найближчого майбутнього, а на шкільних лавах – держава через роки, через віки.

Живи у свідомості, що в найчорніші роки поневолення і приниження твої предки в рядах ОУН-УПА зберегли національну гідність українця – вони вірять, що ти станеш гідним продовжувачем їхніх високих ідеалів уже в самостійній державі. Адже засновником ОУН була головно молодь – військова, студентська, селянська, робітнича. До рядів УПА вступали юнаки й дівчата з бажанням захищати рідний край. Молодь була рушійним чинником у післявоєнному Русі опору, своєю відвагою й невтомною активністю вона наблизила день проголошення державної незалежності.

Десять років тому студентська «революція на граніті» у центрі Києва акцією-протестом голодування домоглася перших політичних зрушень від номенклятурних політиків, яким дісталася влада.

І знову ж молодь з об'єднання «Самостійна Україна» дала приклад відваги і жертвності в ім'я високих та чистих політичних ідеалів.

На тобі, українська молоде, лежить відповідальність не тільки за твоє майбутнє, а й за долю всієї України. Твоє особисте щастя і добробут залежать від того, яку Україну ми спільно побудуємо. Утеча за кордон на примусове заробітчанство є часто продиктована станом бідності країни й неспроможністю влади створити для тебе нормальні умови розвитку. Однак масова еміграція найактивнішої частини населення не є правильним методом розв'язання існуючих проблем, навпаки – вона створює додаткові проблеми в прихильно до нас налаштованих державах.

Так, Україна – в кризі, але й західні високорозвинені держави стоять перед новими соціально-економічними й національними викликами, що їх породжує нова технологічна й інформаційна епоха. Тому шлях на чужину – це не вихід із складного становища своєї країни.

Праця на рідному ґрунті – це заклик ОУН до тебе, українська молоде! Процвітаюче майбутнє може тобі гарантувати лише український світогляд, наука і праця на рідному ґрунті. Час вимагає від кожного з нас постійно збагачувати свої знання. Сьогодні добробут вимірюють не тоннажем сировини і виробленої промислової продукції, а розумовим потенціалом країни.

Дорога молоде! Пам'ятаючи героїчні подвиги твоїх батьків, готуй себе до політичної діяльності і роботи в органах влади, включайся в суспільно корисну діяльність, вступай у патріотичні молодіжні організації, ставай членом

студентських товариств, допомагай твоїй рідній Церкві виконувати благородну місію гуманізації суспільства, загартовуй себе, займайся фізичною культурою, споживай плоди української культури – це шлях до гармонійного життя, а в дорослому житті – все це сторицею тобі відплатиться.

ОУН закликає тебе, дорога молоде, ще й озброїтися політичними знаннями, ознайомитися з українською політичною та економічною думкою, із джерелами української духовності.

Високо і національно свідомий українець є найкращим і найнадійнішим гарантом безпеки України, запорукою незворотності чужої неволі і темного рабства.

*Ветерани ОУН-УПА і репресовані!*

*Дорогі і шановні друзі!*

Увійшовши в десятий рік державної незалежності України, влада не знаходить у собі мужності визнати вас воюючою стороною в Другій світовій війні і борцями за волю України, не поспішає визнати ваші заслуги перед нашою спільною Батьківщиною – Україною. Державна влада, яка не шанує героїв України, не може вважатися цивілізованою та гідною підтримки всього народу.

ОУН в ім'я мільйонів невинних і героїчних жертв не припинить своїх заходів і за допомогою національно-патріотичних та інших прихильних політичних сил докладе всіх зусиль для політичного визнання вашого внеску в здобуття незалежності України та відшкодування вам моральних та матеріальних збитків.

Дорогі ветерани! Ви є живим свідченням нескореності Української Нації. На ваших прикладах і на подвигах полеглих героїв виростатимуть нові покоління будівничих і оборонців України. Ваші діти й онуки будуть продовжувати велику справу наших славних князів України-Руси, козацької звитяги, слави легендарних Січових Стрільців, вояків армії УНР і УГА та воїнів УПА, усіх безсмертних захисників України.

*Українська провідна верство!*

Вам припадає головна роль в державному будівництві. На вас Українська Нація – творець Національної Ідеї – поклала відповідальність за долю держави. І тому ви виступаєте речником і носієм Національної Ідеї, ваша політична воля відображає кореневі інтереси всього українського народу.

Національні еліти – це активна частина українського народу, що здатна брати на себе відповідальність за результат своєї діяльності, за ідеї, які вона проголошує, що здатна досягти мети, це ті, кому народ довіряє, хто вміє об'єднати людей навколо себе, хто в хаосі, під час кризи спроможний правильно знайти шлях до виходу з неї, виробити стратегічні рішення і реалізувати їх в інтересах української нації і держави, незважаючи на опір антиукраїнських, антидержавних сил та ворожих українству ідеологій.

Правляча еліта імітує державницьку та реформаторську діяльність, боротьбу з корупцією та організованою злочинністю, безсоромно експлуатує

чи ідею соціально-економічних реформ та Національну Ідею, дискредитує як державність України, так і Українську Національну Ідею. Тому, природно, заслуговує назв «псевдоеліти» та «контреліти».

Історія України свідчить, що всі окупанти, які вдиралися в Україну, здійснювали геноцид проти національних еліт, а потім народ перетворювали у рабів.

Але незнищенність Української Нації гарантувала відродження національної еліти. ОУН теж створена українською елітою. Виходячи з того, що творцем історії є провідна верства народу, ОУН стверджує, що в побудові Української Держави і відродженні Української Нації відіграє головну роль національна еліта.

У формуванні і становленні сучасних національних еліт – духовної, владної, бізнесової, професійної (спеціалізованої), філософської – визначну роль мають відіграти світоглядні засади українського націоналізму.

Українські національні еліти! Будьте свідомі свого поклику історією і відповідальності перед рідним народом!

*Ієрархи й духівники, отці Ігумени,  
преподобні ченці і сестри всіх Чинів та віросповідань!  
Шановні церковні Діячі!*

ОУН, виходячи із світоглядних засад українського націоналізму, вважає, що Церкви і духовенство християнських віросповідань повинні стати невід'ємними чинниками національного єднання, духовного відродження українського народу. І тому церковні справи в Україні – це справа не лише єпископату, духовенства та вірних, але й держави, інтелігенції і всього українського суспільства. Держава повинна захищати права і законні інтереси Церков та релігійних організацій, забезпечувати всі умови для вільного їхнього розвитку. Українська Церква і Українська Держава повинні співпрацювати і надавати взаємну допомогу в духовному відродженні нації і розвитку людини. Поряд з цим, ОУН виступає проти втручання політичних сил і окремих політичних діячів у внутрішні справи та діяльність Церков.

Сьогодні мусимо констатувати, що українська Церква розділена на кілька гілок з обмеженою територіяльною юрисдикцією, і в цьому винний не тільки історичний спадок чужинецьких маніпуляцій, але й сучасних противників української державности. Роз'єднання української Церкви – це роз'єднання українського народу, джерело нестабільності в державі.

ОУН критично ставиться до діяльності конфесійних організацій, якщо ця діяльність суперечить основним ідеям українського націоналізму, веде до втрати українського національного обличчя, національної волі, призводить до суспільного розмежування.

У наш час християнські Церкви співпрацюють між собою, виходячи із засад екуменізму. І тому ОУН буде вітати і сприяти будь-якій співпраці, переговорам, консультаціям та зібранням духовенства і віруючих задля церковної єдності, патріяршого завершення Української Помісної Церкви. Це прямий шлях повернення до джерел нашого християнства, до єдиної Святої Церкви.



*Українки і Українці Західної і Східної діаспори!*

У час боротьби Української Держави за пріоритети у євразійському гео-політичному просторі і національні інтереси у світі ваша діяльність на благо України є безцінною і набрала сили заступництва інтересів України і української нації в країнах українського поселення. Ви є її офіційними представництвами та офіційними чинниками країн українських поселень.

ОУН розглядає українців у світі і їхні громадські інститути як єдиний живий національний організм, який функціонує як цілісна українська культура, висока духовність, який примножує авторитет України у світі і забезпечує своє організоване життя.

Сильна і дійова діаспора – це також сильна Українська Держава, життєздатне українство, це збереження історичного надбання наших предків.

Х Великий Збір ОУН вітає українську діаспору і висловлює їй подяку за жертвовну працю і допомогу Україні. Українці в Україні і країнах українських поселень разом переможуть усі кризові явища, що все частіше стають плянетарними. ОУН буде домагатися материнського ставлення держави України до українства у всьому світі.

Організація Українських Націоналістів, в основу діяльності якої покладена революційна національно-визвольна концепція, виступає як державотворча сила й надалі діятиме відповідно до головної мети – закріплення та збереження державної самостійності і соборності України, наповнення Держави українським національним змістом для забезпечення інтересів українського народу і досягнення справедливості в українському суспільстві.

Слава Україні!

Героям слава!

Х Великий Збір ОУН



*Від Редакції.* Сучасні події в Україні по-різному потрактовуються Засобами масової інформації (ЗМІ). Матеріали, що заповнюють інформаційний простір, часто носять прямо протилежний характер. Щоб допомогти нашому читачеві краще розібратися у цьому вирі подій, пропонуємо щомісячні медіа-огляди, які нам люб'язно надає Лябораторія соціальних досліджень Центру підтримки приватної ініціативи під керівництвом політолога Ігоря Маркова.

Микола Вербовий

### **Відверті спроби дискредитації уряду** (Медіа-огляд політичних подій в Україні за період 15 жовтня – 15 листопада 2000 року)

Усталений скепсис з приводу провінційності українського політикуму без перебільшення був спростований вибуховістю та насиченістю політичного простору впродовж другої половини жовтня та першої половини листопада. Якщо вдатися до порівняльної аналізи вищезокресленого періоду з подіями річної давности, тобто, з періодом закінчення президентських перегонів, що своєю емоційною барвою породжував «тихий політичний сум» з огляду на ефективність російських виборчих PR-технологій в Україні, то цей відтинок часу на зламі тисячоліть своєю бурхливою динамічністю (принаймні медіальною) створює оптимістичний міт модерного українського політикуму.

Справді, безпрецедентний для більш як дев'ятилітньої історії української державности поділ політикуму на президентський, урядовий, «олігархічний», національно-демократичний та «лівий» сегменти є новою його якістю. Це змагання впливів та інтересів, що багатоваріантно репрезентуються у ЗМІ (в залежності від фінансування та впливу), дає можливість прослідкувати основні тенденції такого своєрідного політичного простору, як український.

Безперечно, основні колізії, що віддзеркалювалися в українських мас-медіа розглядуваного часу, були сконцентровані у площині президент – уряд – «більшовицький парлямент» (назва бере свій початок з часу утворення пропрезидентської більшості).

Говорячи про першу річницю президентських виборів в Україні, аналітики відзначають, що впродовж цього періоду усталилась система управління політичними процесами в Україні. На думку заступника редактора видання «Дзеркало тижня» (за 11 листопада) Юлії Мостової, в основі цієї системи лежить піраміда, на вершині якої знаходиться Президент і абсолютно всі нитки управління сходяться в кабінет на Банковій. Це знайшло своє відображення насамперед у позиціях політиків «першого ешелону», яких в Україні називають олігархами. Жоден із них сьогодні не є фаворитом президента і

поступово втрачає безпосередній вплив на існуючий політичний режим. Ще рік тому, у розпалі президентської кампанії, т. зв. олігархи «думали, що знають, за що борються», але насправді ситуація сьогодні виглядає таким чином, що «вони не помилилися лише в тому, за кого боролися». Перемога Кучми на виборах фактично не принесла очікуваних олігархами політичних та матеріальних дивідендів. Не виправдалися сподівання ні Віктора Медведчука, який, ставши першим віце-спікером, виконує сьогодні роль «парламентського наглядача на дистанційному управлінні», ні Григорія Суркіса, котрий втратив левову частку обленерго, ні Олександра Волкова, якого разом із Медведчуком відтіснив від Президента «обережний і покладистий» спікер Іван Плющ, ні Ігор Бакай, який втратив посаду керівника НАК «Нафтогаз України» і, як наслідок, важливе джерело доходів. Єдиним винятком із правил є Віктор Пінчук, який, хоч і має певні проблеми, пов'язані з антидемпінговими розслідуваннями на Заході, проте продовжує займати стабільне місце в ієрархії сучасного політичного режиму в Україні.

Упродовж першого року перебування на посаді «нового» президента функції та відповідна політична ніша, яку займали олігархи, поступово перейшли до керівників силових міністерств, і в першу чергу – «головного податківця» Миколи Азарова. Головним інструментом нової піраміди влади став компромат і страх перед компроматом. Наслідком цього для українського політикуму стала відсутність центристської, тобто найбільш впливової опозиції президентській піраміді. Для того, щоб уникнути повної атрофії української політичної еліти, Юлія Мостова пропонує не чекати на розпад політичного режиму під впливом західних чинників, а прагнути власними силами сформувати систему громадянського контролю за діями силових міністерств. Одним із перших кроків на цьому шляху мала б стати «амністія корупції» – прийняття Верховною Радою України закону, який підвів би підсумок десятиліттю первісного накопичення і перерозподілу капіталу та розв'язав би руки українському бізнесу в період остаточного розподілу власності в Україні.

Важливим фактором української політики вперше за дев'ять років державності став уряд. Політичний характер уряду не зовсім вписується в усталену систему управління політичними процесами, про яку йшлося вище. Характерно, що майже за весь час функціонування нового Кабінету Міністрів на його адресу з боку президента лунала лише критика. Тільки впродовж останнього місяця проти Уряду були організовані дві акції, які отримали великий розголос не тільки у вітчизняних, але і в зарубіжних мас-медіях. Мова йде про висновки комісії Євгена Марчука щодо ситуації в паливно-енергетичному комплексі та спроби пов'язати діяльність арештованого в Німеччині народного депутата Віктора Жердицького з особою Віктора Ющенка («Українське слово» за 2-8 листопада).

Опозиційне інтернет-видання «Українська правда» констатує: «Прем'єр потрапив у глибоку облогу. Глава Уряду оточений протиріччями і конфліктами, які розквітли не тільки в політичному середовищі країни, але навіть всередині Кабінету Міністрів». Показовою у цьому пляні є ситуація із визначенням майбутнього української газо-транспортної системи. На думку

Ющенко, трубопровід треба не приватизовувати, а віддати у концесію (передати інвестору тільки права управління, а не власності). З абсолютно протилежною пропозицією – приватизації магістралі – виступила група народних депутатів-«більшовиків» – Гавриш, Гудима, Діак, Гаров і Ковалко. Крім парламентської п'ятірки на користь приватизації висловився міністр закордонних справ Анатолій Зленко. Нестандартну для теперішнього політичного бомонду позицію Ющенко зайняв стосовно заарештованого у Німеччині Віктора Жердицького. Те, що коїться, є «неправдивим», тенденційним, це не робить честі тим, хто цим займається... Київське обласне управління Нацбанку декілька разів не виконувало рішення арбітражного суду про списання коштів із «Градобанку» на користь «Антарктики». Ми пояснювали, що, якщо зробимо це – банк стане банкрутом. За словами Ющенка, професіонали знають, куди пішли гроші «Градобанку», зняті за рішенням суду, у тому числі й ост-арбайтерів, але на політичному рівні справу краще обставити так, що гроші вкрали.

Відомий львівський політолог, керівник аналітичного центру «Нова хвиля» Кость Бондаренко у газеті «Поступ» (за 9 листопада) робить висновок, що результати розгляду «справи Віктора Жердицького» у Верховній Раді України висвітлюють чимало цікавих тенденцій, найголовнішою серед яких є те, що «справа Жердицького» у недалекому майбутньому може мати значно глибші наслідки для українського політикуму, аніж справа Лазаренка-Агафопова. Якщо справи Лазаренка, Звягільського, Агафопова стали наслідком боротьби окремих олігархічних кіл одне проти одного, то справа Жердицького символізує собою наступ олігархів та державного апарату, контрольованого олігархічними колами, на середовище націонал-демократів.

Олігархічні фракції вимагали фактичної розправи над Жердицьким, блокуючись у своїх політичних симпатіях з лівими партіями, що знайшло своє відображення у контрольованих ними ЗМІ. Ідеться передусім про «Киевские ведомости», які присвятили цій справі найбільше газетних полос. У кожному номері цієї газети, яка знаходиться під впливом угруповання Медведчука-Суркіса, починаючи із середини жовтня, друкуються матеріали, присвячені цій справі, тональність та зміст яких зводиться до риторичного запитання: «Чому колишній голова правління Нацбанку Віктор Ющенко та колишній перший віце-прем'єр Віктор Пинзеник до цього часу публічно не визнали своєї вини у справі Жердицького, який звинувачується прокуратурою Німеччини у розкраданні 86 млн. німецьких марок українських в'язнів нацизму?» («Киевские ведомости» за 6 листопада).

Відвертою спробою дискредитації уряду стали висновки комісії Євгена Марчука, що виявила «невідповідність інформації про ситуацію в ПЕК», поданої Юлією Тимошенко 10 жовтня до парламенту. Детально висновки цієї комісії подає газета «День», яка визначає кінцеву мету її діяльності – «подальший розвиток ситуації в ПЕК залежить від позиції парламенту України». Показово, що ще перед опублікуванням висновків їх «спрогнозував» Леонід Кучма, заявивши, що немає підстав не довіряти відомству Миколи Азарова («День» за 3 листопада)...

Реакція прем'єр-міністра на звинувачення була несподівано відвертою: «Я не розділяю висновків комісії, я не вважаю їх щирими... Тут поставлено питання честі, я готовий вчинити ті ж дії, які будуть від мене вимагати і моя посада, і моє розуміння». Таким чином пан Ющенко уже не вперше висловив свою готовність піти у відставку. На захист Кабінету Ющенка висловилися майже всі політичні партії національно-демократичного спрямування. Зокрема, у заяві Українського Народного Руху вказується, що це жоден український уряд не піддавався такій брутальній обструкції, як нинішній: «До чергової кампанії дискредитації організовано підключилися як представники контрольованих ЗМІ, так і „спеціальні“ засоби масової дезінформації» («Україна молода» за 3 листопада).

Перший етап бюджетних баталій, що завершився 2 листопада ухваленням у другому читанні державного бюджету на 2001 рік, висвітлив таку ситуацію: 268 депутатів проголосувало «за», 8 – «проти», а фракція «Яблуко», СПУ та КПУ не голосували. Віктор Ющенко, коментуючи цю подію, зазначив: «Це більш оптимістично, ніж ми очікували». Основну причину затягування бюджетного процесу чітко сформулював народний депутат Олександр Свирида: «Прем'єр-міністр потенційно для багатьох визначних політичних фігур є конкурентом» («Шлях Перемоги» за 8 листопада). Представники фракції «Реформи-Конгрес» вважають закономірним наступ на команду Ющенка саме тепер, під час прийняття основного фінансового документу держави. Від того, яким буде бюджет на наступний рік, залежить не лише успіх економічних реформ, а й розклад політичних сил перед виборами («Час» за 3 листопада).

Сенсаційною виглядає заява першого віце-спікера Віктора Медведчука, зроблена в інтерв'ю телеканалу «1+1», про те, що парламентарська більшість не має наміру добиватися відставки уряду та спрямовує свою роботу на конструктивну співпрацю з ним. Погодився із такою позицією також спікер парламенту Іван Плющ («1+1», 12 листопада). Не виключено, що така позиція Медведчука та інших представників пропрезидентської частини парламенту викликана загрозою вибуху у Верховній Раді другої «оксамитової революції», спричиненої політичною бюджетною кризою. Уже зараз у пресі все частіше виринає інформація про розкол більшості на два табори – «п'ять фракцій» на чолі з СДПУ(о) та «Відродження регіонів» і «сім фракцій» на чолі з «Реформами-Конгрес» та «Трудовою Україною» («Українське слово» за 26 жовтня). Про можливість входу соціалістів до більшості в разі її перетворення із президентської на проурядову з'явив в інтерв'ю «Інтерфакс-Україна» їхній лідер Олександр Мороз (13 листопада). Цей намір важливий тим, що ним фактично вперше в Україні задекларована можливість широкої загальнонаціональної коаліції політичних сил, спрямованої на захист державності і проведення реформ.

Середина політичної осені стала часом партійних з'їздів та конференцій. Черговий Х Великий Збір ОУН подякував Голові Проводу Славі Стецько за плідну працю на своєму посту і обрав новим Головою Андрія Гайдамаху («Шлях Перемоги» за 8 листопада). Львівський «Поступ» за 14 листопада,




віддаючи належне заслугам та політичному досвіду Слави Стецько, підкреслює, що вона й надалі залишається в політиці як лідер Конгресу Українських Націоналістів і депутат Верховної Ради України. Аналітики вже зараз прогнозують їй місце у першій п'ятірці партійного списку блоку ПРП-НРУ-КУН на виборах 2002 року.

Процес дроблення, здається, набув перманентного характеру в середовищі республіканців. Нагадаємо, що в УРП пройшло вже два розколи: із неї вийшли та утворили свої партії Степан Хмара та Микола Поровський. Черговий з'їзд УРП вирішив змінити лідера – більшість делегатів обрали головою Левка Лук'яненка («Українська газета» за 9 листопада). Львівський політолог Кость Бондаренко висловив припущення, що однією з основних причин чергового розколу партії, окрім поразки на парламентських та президентських виборах, є те, що екс-лідер партії Олександр Шандрюк намагався перетворити УРП на «партію Марчука» («Поступ» за 10 листопада). Це припущення знайшло своє підтвердження в інтерв'ю Шандрюка, яке він дав газеті «День», зокрема екс-голова УРП заявив про намір створити нову «загальнодержавну Республіканську Партію»: «Я абсолютно впевнений, що, підтримавши Марчука, республіканці зробили вірний вибір. Я задоволений, що не помилився в цій людині. У нас виявилось спільне бачення стратегії розвитку України», – підсумував свою позицію Шандрюк («День» за 9 листопада).

Черговий з'їзд відбула і «Молода Україна», відома в українському політикумі насамперед завдяки гучному розколу, що стався наприкінці минулого року, а також через судову тяганину між двома лідерами колись єдиної партії – Анатолієм Голубченком та Олесем Донієм. Партія устами Анатолія Голубченка поставила собі за мету здобути на виборах 2002 року 8% голосів. «Залишилося тільки одне питання: звідки пан Голубченко набере стільки електорату», – резонно зазначає з цього приводу газета «Поступ» (14 листопада).

Про необхідність активно впливати на політичні процеси в Україні шляхом консолідації нової генерації українських політиків, які вийшли із середовища студентської революції початку 90-х, ішлося на семінарі, присвяченому десятій річниці студентського голодування у Києві. У виступах учасників цієї події Олеся Донія, Маркіяна Іващишина, Олега Кузана та інших домінувала думка про те, що на часі є створення громадсько-політичного об'єднання, яке могло б репрезентувати цю нову політичну силу («Поступ» за 18 жовтня).

Стан політичної свободи в Україні характеризує перебіг подій, пов'язаних з історією зникнення відомого опозиційного журналіста Георгія Гонгадзе. Пізно ввечері 15 листопада випуски новин на каналах «1+1», «Стб» та «Новий канал» повідомили про те, що 2 листопада у Тарашанському лісі під Києвом було знайдене тіло, яке за певними ознаками можна ідентифікувати з особою зниклого журналіста. Але ця інформація, здається, ще більше заплутала справу... 

Роман Шолдра

## Україна мусить покладатися тільки на власні сили

На десятому році своєї політичної незалежності Україна все ще перебуває у скрутному економічному становищі, яке є найбільшою загрозою для її існування як самостійної держави. Народ, який голодує, не здатний думати категоріями людей, які користувалися свободою думки, свободою слова та парламентарною, дійсно демократичною формою правління. Після голодоморів, розстрілів та заслань до Сибіру Україна не була спроможна почати своє незалежне життя як нормальна європейська держава. Свідомі та думаючі українці соромилися навіть згадувати про політичну та економічну дійсність в Україні, а діаспора, хоч у більшості патріотична, не була ознайомлена з фактами, і тому не завжди мала змогу бачити події у незалежній Україні у правдивому світлі. Номенклатура ж швидко перетворила Україну на засіб наживи та визиску для добра бюрократів, яким думки про добробут українського народу та українськість України є чужими. Український народ мав далі залишитись тільки об'єктом визиску з боку чужонаціонального елемента, який захопив усю владу у свої руки незабаром після проголошення незалежності в 1991 році.

Замість того, щоб запросити із Заходу українських експертів в Україну та скористатися з їхнього знання та досвіду для добра відродженої української держави, президент Леонід Кравчук погрозив «видворенням» патріотів, які відважилися критикувати політику його уряду. Скінчилося на тому, що в 1994 році «видворили» президента Кравчука. Однак на місце Леоніда Кравчука прийшов інший Леонід – Кучма, який не тільки не змінив системи уряду, але почав сприяти жажливій, прискореній і нахабній русифікації України. Ситуація ставала щораз більш безнадійною. Український народ опинився у безвихідному становищі без усякої надії на зміни чи то в економіці, чи в політиці уряду, який повністю потрапив у руки номенклатури. Мільярди українських грошей, у формі долярів, опинилися за кордоном. При владі були чужі українській ідеї бюрократи, а український народ, нищений морально та політично, голодував і повільно втрачав свою національну особистість. Чужі українцям та їхнім ідеям комуністи та інтернаціоналісти захопили контроль над державою. Ситуація здавалася безвихідною.

Прийшли треті президентські вибори в Україні, які, здавалося, сколихнули країну. До влади прийшли більш надійні люди, такі як Віктор Ющенко, які викликають довіру українських патріотів як в Україні, так і поза її межами. Виглядає також, що переобраний Президент Кучма нарешті готовий думати і діяти як голова Української держави. Якщо Президент Кучма буде діяти як українець і дозволить новому уряду діяти на користь України та українського народу, тоді останній буде здібний сам поставити Україну на власні ноги економічно, а через це і політично.

При підтримці Заходу Москва знову починає напружувати свої м'язи, що повинно спонукати всіх українських патріотів до застанови та поспіху в подвоєнні своєї енергії для ставлення України на власні ноги після руїни, в яку запровадила її Москва при допомозі домашніх яничарів та інтернаціональної мафії.

У цей дуже складний та скрутний для України час цілком природно постає питання: чому Україна мусить надіятися тільки на власні сили?

Нема найменшого сумніву, що після проголошення незалежності 24 серпня 1991 року Україна сподівалася на підтримку Заходу, якої, однак, ніколи не одержала в необхідному розмірі. Україна відновила свою незалежність після повного зубожіння як колонія московської імперії. Захід, який ніби поборював комунізм, на ділі не бажав розвалу СРСР, бо не хотів мати клопоту з масою новопосталих держав, включно з Україною. Заходові було вигідніше і далі дозволяти Москві контролювати і душити Україну та її народ. Не забуваймо про скандальну промову («Chicken Kiev speech»), яку президент США Джордж Буш виголосив 1 серпня 1991 року у Верховній Раді УРСР в Києві, в якій закликав Україну не виходити з Советського Союзу.

Коли українці в Україні та поза її межами раділи відродженням їхньої держави, вороги України не спали, а кували її загибель, що також використала номенклатура, яка плянувала зберегти большевицьку систему влади й далі пити кривавицю з недобитого українського народу. Номенклатура, яка була досконалим поінформована про дійсний стан речей в Україні та на Заході, не гаяла часу і швидко згуртувала свої сили в Україні та розпустила свої щупальця за кордоном. Що більше – номенклатура навіть домоглася того, що діаспора почала складати гроші на купівлю будинків для посольств України. Канада (Уряд? Діаспора?) дуже швидко заплатила приблизно 35 мільйонів доларів за друк нових банкнот (гривні) для України, а філіталісти платили друкарням у Канаді та Австрії великі суми грошей за друк поштових марок для Пошти України, яка вже тоді була державною корпорацією. А тим часом номенклатура розкрадала майно України, вивозила мільярди доларів за кордон і депонувала їх у банках західних держав. Діаспора швидко зорієнтувалася в тактиці та стратегії номенклатури, і потік доларів в Україну висох.

Західні демократії також не спали. Коли Клінтон і Єльцин обнімалися і навіть цілувалися, а США разом з іншими західними демократіями вивозили мільярди доларів до Російської Федерації. Америка цілком явно душила Україну під приводом страху перед її атомною зброєю. (Після проголошення незалежності Україна фактично була третьою у світі атомною потугою). Кожна думаюча людина знала і знає, що це був великий фарс, бо Україна не думала ні на кого нападати. Натомість дійсність підтверджує, що Україна була непотрібна ні США, ні Європейській спільноті. Ніхто не хотів конкурента в незалежній та економічно сильній Україні. Усі «волелюбні» потуги надіялися, що Україна буде тільки минулим, ефемерним явищем, а український народ – рабом інтернаціональної мафії. Погляньмо тільки на долю Білорусі! Українці мали і далі бути рабами номенклатури та їхніх прихильників у Москві й на Заході.

Пам'ятаймо, що Америка робила та робить все те, що добре для Америки, і Західна Європа не відмовилася від цієї стратегії і робила й робить те, що добре для Західної Європи. При наявності колосальної маси чужонаціонального та ворожого елемента в Україні це була і далі є поважна та загрозлива проблема.

Свідомі українці також не сцали, однак їхні почини були паралізовані діями номенклатури, а руки сплутані яничарами Москви та вислужниками інтернаціональної, добре організованої мафії, який в Україні ніхто не міг протистояти, а Захід не збирався подати Україні руку допомоги. На Заході всі були захоплені величчю Москви і, крім гарних слів («великих слів велика сила»), не дали Україні ніякої допомоги. Усе закінчилося обіцянками. Президент Клінтон навіть офіційно відвідав Україну в 1995 році та закінчив свою промову до студентів Київського університету словами: «Слава Україні! And God bless America!», що було висловом його відваги та політичного хисту. Однак «приятелі» України йому цього не простили і через рік виїздила на світ афера з Монікою Левінські.

Незважаючи на всі ці негаразди, українські патріоти не здавали позицій і далі чекали на підтримку Заходу, яка ніколи так і не прийшла. Інфляція нищила економіку України, а Україна очікувала на «стабілізаційний фонд» від Америки та Заходу, який ніколи не з'явився. У вересні 1996 року Україна ввела в обіг нову валюту – гривню – та поклала кінець жажливій інфляції, хоч її повністю не усунула.

Після грошової реформи Україна чекала на допомогу Америки та Європейської спільноти для стабілізації своєї національної економіки, але знову не дочекалася і, виходить, не дочекається. Чому? Відповідь на це питання дуже проста навіть для пересічного спостерігача політичних та економічних інтересів Америки та Західної Європи. Ані США, ні Європейська спільнота не хочуть мати конкурента в потужній Україні й тому не допоможуть їй стати на ноги. Україна мусить зробити це власними силами, до чого український народ здібний, і для чого Україна має достатні ресурси.

Щоб позбутися всяких сумнівів, що Україна мусить діяти сама, варто поглянути на її історію у XX столітті.

Після того, як Польща, за словами Тараса Шевченка, «впала та й вас задавила» в XVIII столітті, Москва продовжувала добивати Україну всіма доступними їй засобами. Коли після вікової неволі Україна проголосила свою незалежність 22 січня 1918 року, «волелюбний» Захід на чолі з Америкою (в особі її президента Вудров Вільсона) допоміг Росії, Польщі, Румунії та новопосталій Чехословаччині знову розшматувати Україну. Що більше – президент Франклін Делано Рузвельт, який «не знав» про московські звірства та штучно створений більшовиками голодомор в Україні в 1932-1933 роках, нагородив москалів за їхні звірства визнанням СРСР. А перед закінченням Другої світової війни, в лютому 1945 року в Ялті (разом з Вінстоном Черчілем) він подарував Сталінові не тільки Україну, але й цілу Східну Європу, а його наступник Гаррі Труман силою передав більшовикам сотні тисяч українських «остарбайтерів» на певне знищення (про що він – Труман – також «не знав»).

Варто також пам'ятати, що колишній прем'єр-міністр Канади Пієр Е. Трудо, людина непересічного інтелекту, під час відвідин Советського Союзу в травні 1972 року в столиці України Києві прилюдно назвав українців «Russian FLQ», що не було і не є ознакою «великої» приязні канадських лібералів (The Liberal Party of Canada) до України. У світовій політиці є тільки вигода і користь, але нема місця для альтруїзму, а Канада продавала тоді Советській імперії тонни пшениці. Не забуваймо також, де опинилася Польща в 1945 році, незважаючи на те, що формально «задня Польщі» Англія та Франція оголосили війну Німеччині 3 вересня 1939 року. Цей факт (доля Польщі) є найкращим прикладом «альтруїзму» в світовій політиці. Захід врятував Польщу від нацизму, але кинув її на поталу комунізму та офіційно навіть засудив німців за розстріл москалями польських офіцерів у Катині.

Тепер американські фермери банкрутують, попри багатомільярдні щорічні субсидії для виробників пшениці в США. Це викликає тертя і суперечки між Америкою та Європейською спільнотою, яка завжди субсидувала і далі підтримує своїх фермерів, що суперечить вимогам Світової торговельної організації (World Trade Organisation).

Канадські рільники останнім часом також опинилися в скрутній фінансовій ситуації та наполегливо вимагають субсидій від канадського уряду, а канадські політики пропонують «переговори з Європою і США про зменшення субсидій для їхніх рільників», щоб полегшити тиск на власний уряд. Серед таких обставин, тяжко сподіватися матеріальної допомоги для України від США, Канади, чи Європейської Спільноти, які свідомі того, що Україна, раз ставши твердо на ноги, буде сильним та поважним конкурентом для них у всіх ділянках економіки. Це все, в додатку до високого рівня безробіття в деяких державах Європейської Спільноти, особливо в Німеччині та Франції, не сприяє потребам України.

Статистичні дані за останні роки показують, що назагал уряди багатих держав не тільки продовжують субсидії для своїх рільників, але й щорічно їх підвищують. Ці субсидії становлять високий відсоток загального прибутку рільників. Наприклад, у 1999 році уряд США виплатив їм шляхом субсидій 361 мільярд доларів, що становило 32700 доларів на кожного рільника. Таким чином, ця сума, 361 мільярд доларів, виплачених з державної каси США, становила 24% річного прибутку американських рільників, що означає, що Америка дбає про своїх рільників та старається зберегти свою рільничу субстанцію та силу.

У Канаді урядові субсидії для рільників у 1999 році становили 20% їхнього прибутку, а в Європейській Спільноті ці субсидії становили аж 49% в тому ж році. Найвищий відсоток шляхом субсидій, понад 70%, становив прибуток рільників у Швейцарії та в Південній Кореї. Можна сміло припускати, що ця ситуація скоро не зміниться.

Отже, перестаньмо себе обманювати! Нема сумніву, що наведені факти та явно неприхильне ставлення США та Європейської Спільноти до України дуже на руку номенклатурі та українській мафії, але надзвичайно шкідливе для української нації та України. Вороги України не сплять та ще дов-



го не заснуть. Тому український народ мусить закачати рукави та взятися до затьажно́ї праці на всіх фронтах і перестати надіятися на своїх західних «приятелів», а вірити тільки собі та власним силам.

Писати про це все перед президентськими виборами 1999 року було мало-практичним, бо українська економіка була в руках людей, які явно не були зацікавлені в розбудові України. Натомість тепер є певні ознаки на зміни. Хочеться вірити, що новий прем'єр-міністер Віктор Ющенко на чолі з Президентом Кучмою здатен спрямувати Україну на новий шлях. Питанням є тільки дальша поведінка президента та рішучість і здібність номенклятури зберегти контроль над економічним та політичним життям України. Якщо Президент Кучма дійсно бажає відродження української України, а номенклятура не зв'яже рук Ющенкові, Україна може відносно скоро опинитися на шляху до відродження економіки та політичного життя. Усе це до листопада 1999 року було бльоковане номенклятурою та доморослою мафією, на що Захід вигідно зажмурював очі.

Нині з'являються познаки на зміну до кращого в Україні. Хотілося б вірити, що це не є тільки солон'яні вогні. У житті людей та націй усе може змінитися дуже скоро – на краще або на гірше. Однак нема найменшого сумніву, що в Україні все мусить змінитися на краще, якщо Україна хоче стати дійсно європейською державою та усунути всякі сумніви, що вона не є більшовицьким дикозавром. Це українська нація може та мусить досягнути тільки власним подвигом, власними силами та своєю рішучістю, бо світова політика не знає альтруїзму. Ці народи, що вірять в інтернаціональний альтруїзм, знаходяться остаточно там, де сьогодні опинилася Білорусь. Коли в Україні відродиться її українськість та українська нація стане дійсним та повним автохтоном своєї держави, тоді Захід сам запросить Україну й до НАТО й до Європейської Спільноти, а український народ знайде належне йому місце під сонцем. □

Володимир Рожко

**Архиєпископ Варлаам Шишацький – головний  
організатор українського церковного життя  
кінця XVIII – поч. XIX століття  
(До 250-річчя від дня народження)**

Блаженні ви, як ганьбити та гнати  
вас будуть, і будуть облудно на вас  
наговорювати всяке слово лихе ра-  
ди Мене... Бо так гнали й пророків,  
що були перед вами.  
(Євангелія від Св. Матвія, 5. 11, 12)

Житіє видатного праведника святого українського православ'я кінця XVIII – поч. XIX століття єпископа Волинського і Житомирського, архиєпископа Могилевського і Вітебського Варлаама Шишацького наповнене глибокою любов'ю до Бога й України, пройняте високою ідеєю автокефалії нашої церкви, є прикладом для наслідування сучасним українським душпастирям, усім тим, хто йде з вірою і правдою служити своєму народові.

Його житіє потребує спеціального обширного дослідження, в якому має залишитись золоте зерно правдивої наукової мудрости, відсіяне від словесної полови, яку впродовж двох століть розсівали по різних часописах представники російської білої та червоної історіографії.

Його святе ім'я було оганьблене, піддане своерідному прокляттю-анафемі з боку Московського синоду й імперського Ведомства православного ісповедованія, але наша відроджена церква, на думку автора, в недалекому майбутньому має канонізувати цього великого українського архипастиря, мученика й праведника святого українського православ'я.

Варлаам народився 1750 року в селі Красилівці Козелецького повіту Чернігівської губернії в селянській родині.

У часи його дитинства та юности в тому козацькому краї ще витав серед народу свободолюбний дух волі й ідея незалежності України, Української православної церкви. Московські духовні та фізичні пута, накинени нашіїй церкві й народові в облудний і злочинний спосіб – Московська церковна унія 1686, ліквідація Запорізької Січі 1775 року, нестерпно в'їдались у живе тіло, але вбити нашу душу ворог не міг і свідченням того є довжелезний ланцюг дій нескорених українських патріотів тої доби, що шукали для нас цивілізованого європейського шляху поза Москвою. В тому нескінченному ланцюгу з імен мучеників і праведників нашої церкви та народу Варлаам

Шишацький, який з дитячих років, увібравши з народних переказів дух козацької волі, з молитвою на вустах уболівав за долю України, святого українського православ'я.

Свою загальну й богословську освіту здобував у парафіяльній школі (училищі), Переяславській духовній семінарії та Київській духовній академії.<sup>1</sup>

З дитячих років прагнув знань, багато читав і писав, але, на превеликий жаль, його творча спадщина не збереглася в Україні, вона, як і сам автор, стала жертвою московського варварства. Він бездоганно володів грецькою, латинською, німецькою, польською мовами.

Із свідчень його учня о. Іллі Тимковського дізнаємося, що був Владика «обширної учености, високих дарований і бистрого слова».<sup>2</sup>

Місце й дата народження архієпископа Варлаама сумнівів не викликають, бо ще наприкінці XIX століття в парафіяльному храмі села Красилівка зберігалася Євангелія, подарована цим визначним українським ієрархом з відповідним підтверджуючим підписом.<sup>3</sup>

Високоосвічений і творчо обдарований, прийняв він у 26 років чернечий постриг з ім'ям Варлаама і був на той час викладачем Переяславської духовної семінарії, а 1780 року бачимо його настоятелем Мошногорського монастиря, що на Правобережжі Київщини.

«Ще до чернецтва й після постригу в Переяславській духовній семінарії був викладачем, префектором, ректором», – читаємо в історичних документах.<sup>4</sup>

Згідно указу імператриці Катерини II, 1785 року ліквідовується давня Переяславська єпархія і майже всі її парафії входять до складу новоутвореної Новгород-Сіверської. До Новгород-Сіверська переведено з Переяслава семінарію, консисторію, членом якої був і залишився молодий ігумен Варлаам. Тут його призначено ректором Новгород-Сіверської духовної семінарії, бо ж «славився вченістю і богословськими знаннями». Одночасно є він і настоятелем місцевого Макошинського монастиря.

Думка окремих авторів про те, що Владика Варлаам був тісно пов'язаний у цей новгород-сіверський період свого життя з відомими українськими патріотами, членами таємного гуртка українських автономістів братами Василем, Петром, Миколою Капністами, на наш погляд, є об'єктивною,<sup>5</sup> але твердження про його членство в цьому таємному гуртку зовсім не наукове – хоч би й тому, що Російський синод і імператор не послали б його 1813 року в «заточеніє» до Новгород-Сіверського монастиря, де ще жив дух ідей укра-

1. І. Власовський. Нарис історії Української Православної Церкви. – Нью-Йорк-Бавнд Брук. 1957. – Т. III. – С. 230.

2. Місцеві перекази про останні дні життя архієпископа Варлаама // Волинські єпархіальні відомості (далі ВЄВ). – 1880. – Ч. 23-24. – С. 1107-1108.

3. А. Хойнацький. Правда про архієпископа Варлаама, бувшого першим єпископом Волинським, а потім архієпископом Могилівським... // Волинські єпархіальні відомості. – 1879. – Ч. 8. – С. 323-324.

4. Документи относящиеся к деградации архиепископа Могилевського Варлаама Шишацкого // ВЄВ. – 1880. – Ч. 23-24. – С. 1052-1070.

5. Енциклопедія українознавства. – Львів, 1994. – Т. 3. – С. 956.

їнського підпілля, а відіслав би, як гетьмана Петра Калнишевського, до Соловецької чи іншої північної обителі.

Тому відсутність історичних джерел залишає це твердження не тільки відкритим, а й, на нашу думку, шкідливим із погляду церкви.<sup>6</sup>

Безперечно, що ідея святого українського православ'я, очищеного від Римської і Московської уній, з його віковою духовною спадщиною, з автокефальним устроєм нашої церкви, була домінуючою і врятувати цей скарб Божий від зажерливих сусідів («братів-слов'ян») було метою його життя.

Виявленими історичними документами уточнюємо і розширюємо думку професора Івана Власовського про переведення ігумена Варлаама до Свято-Духівського монастиря, – у Вільнюс на терени Речі Посполитої. Дослідник пише, що це сталося «не знаємо з яких причин».<sup>7</sup> Насправді ж відповідне рішення було прийняте Російським Синодом, що хотів використати молодого високоосвіченого ігумена Варлаама в тодішній доживаючій Польській державі, аж три розподіли якої незабаром мала здійснити Росія із союзниками, і, як знаємо, релігійна проблема стала головною для їх звернення.

«За указом Синоду, – знаходимо в документах, – 1787 року відправлений в Польщу керувати Віленським Свято-Духівським монастирем і приписаними до нього...».<sup>8</sup>

Свято-Духівський монастир був тоді найбільшою духовною фортецею православ'я в Польщі, і цю фортецю фанатики Польської католицької церкви постійно тримали в облозі, виявляли агресію проти неї в сенаті й перед королем, тому й «поляки обурились його появі і звідти вибрався...».<sup>9</sup>

Так, римо-католицькі фанатики, ігноруючи міжнародну громадську думку, не припиняли гонінь «дизунітського» духовенства, а в ігумені Варлаамі вбачали особливо небезпечного майбутнього супротивника, тому робили все, щоб його позбутися. Помірковані польські кола та православне духовенство, яке мало на майбутньому Пинському Соборі в 1791 році виробити автокефальний, патріярший устрій нашої церкви, бачили його в патріяршім куколі і сама ця думка вже лякала Російський уряд і Синод, тому ігумен Варлаам став і для них небажаним у Польщі, а всякі оповіді, що він буцімто через страх та небажання приймати клятву перед королем залишає Вільнюс й повертається на територію Російської імперії, є надуманими і не мають жодного наукового підґрунтя. Та й хотіли можновладці використати його розум і авторитет у своїх майбутніх, після розподілів Польщі, планах.

Ідея автокефалії української та білоруської православних церков у тогочасній Речі Посполитій викристалізовувалась не без участі ігумена Свято-Духівського монастиря у Вільнюсі та його земляка й однодумця з

6. М. Андрійчук. Архієпископ Варлаам Шишацький – спроба західного шляху України // Наша Віра. – Київ, 1999. – Ч. 6. – С. 8.

7. І. Власовський. Нарис історії Української Православної Церкви. – Нью-Йорк-Бавнд Брук, 1957 – Т. III. – С. 230.

8. Місцеві перекази...Цит. праця. – С. 1064.

9. Там само. – С. 1065.

часів Переяслава і Києва єпископа Віктора Садковського, і ця ідея мала набути після затвердження королем і сенатом рішень Пинської конгрегації реального втілення.<sup>10</sup>

Польський період життя нашого мученика і праведника дав змогу подивитись через Віленське вікно глибше в Західну Європу, зачерпнути цілющі скарби візантійської та європейської духовності й остаточно побачити майбутній шлях нашої церкви до Європи без Москви.

Той же Синод «бежавшего из-за страха из Польши» переводить у Новгородський Кирилівський монастир, а новим указом від 22 серпня 1791 року преподобного отця Варлаама піднесено до сану архимандрита і призначено управителем Вижицького Свято-Миколаївського монастиря в Новгородській єпархії.

Після другого розподілу Польщі 1793 року і приєднання Правобережної України та Волині до Російської імперії розпочався стихійний народний рух за повернення з унії до благочестя, який своєю могутньою хвилею збурих і налякав офіційний Санкт-Петербург. Цей рух очолили архієпископ Віктор Садковський, визволений з польської в'язниці, та преподобний архимандрит Варлаам Шишацький, якого покликав до себе Владика.

Того ж року на окупованих українських і білоруських землях було створено Синодом московської церкви Мінсько-Ізяславсько-Брацлавську єпархію, яка налічувала лише 329 храмів та 205 осіб духовного сану – священників, дияконів, іподияконів.

Покликаний керуючим цієї обширної єпархії Владикою Віктором Садковським, преподобний отець Варлаам Шишацький, як архимандрит Свято-Преображенського Дятлівського монастиря на Пинщині, за два роки своєї священничої праці на Волині й Правобережній Україні приніс безцінні здобутки для нашої церкви (бо саме за українську церкву й українське православ'я особливо вболівав наш праведник). Завдяки переходу з Римської унії (українці вірили, що вони повертаються до свого святого українського православ'я) кількість українських православних парафій зросла до 2328. Лише на Холмщині та Підляшші, єдиних українських етнічних землях у складі імперії, перехід з унії на благочестя затягнувся майже на ціле століття й тільки 1875 року холмщани, ця складова православна гілка українського народу, остаточно приєдналися до Московської унії.

Згідно нового указу Російського імперського уряду і Синоду, на правобережних українських землях створено 2 єпархії – Брацлавсько-Подільську та Волинсько-Житомирську. Розпочато нову сторінку життя преподобного Варлаама на Волині ще в 1793 році призначенням його на архимандрію давнього, часів князя Костянтина Острозького Дятлівського Свято-Преображенського монастиря, засновником якого в XVI столітті і був цей благочестивий князь,<sup>11</sup> продовжено висвятою в Києві 12 квітня 1795 року і призначенням Владики Варлаама вікарним єпископом Житомирським.

10. Н. Полонська-Василенко. Історичні підвалини УАПЦ. – Мюнхен, 1964. – С. 86-87.

11. В. Рожко. Православні монастирі глибокого Полісся. – Луцьк, 1999. – С. 90-93.



Місцем осідку Варлаама, єпископа-помічника архієпископа Віктора Садковського, керуючого Минською єпархією, стало місто Острог. Тут у будівлях давнього Свято-Преображенського поєзуїтського монастиря, поруч із славнозвісною Острозькою академією, розмістились перший поунійний Волинський єпископ Владика Варлаам та консисторія. В цих же будівлях монастиря заснував наш праведник 1796 року Волинську духовну семінарію, якій, як і самому засновнику, судилася нелегка доля, а з часу заснування до початку Першої світової війни її випускники були не тільки добрими священиками, а й чимало з них у тих стінах стали добрими українськими патріотами, відомими згодом ученими-богословами українського православ'я на Волинській землі, в інших регіонах України й Московської імперії.

16 жовтня 1799 року своїм новим указом Синод утворив окрему Волинську єпархію, виокремивши її з Мінської. Це сталося завдяки титанічній праці єпископа Варлаама по розбудові православної церкви на Волині, яка, маючи такого богоугодного і високоосвіченого архипастиря, невпинно зростала числом храмів і вірних.

Владика Варлаам у відродження українського православ'я на Волині вкладав усю свою щедрю душу, наповнену любов'ю до Бога й України, свого уярмленого Москвою народу.

Ця його благочестива й богоугодна праця не була до смаку офіційному й церковному Санкт-Петербургу, який устами свого ставленика на Київському митрополичому престолі румуна по національності, Гавриїла Банулеско-Бадоні (1799-1803), проголосив ідею так званого «купночинія». І хоч імперський уряд і Синод нагороджують Владика 1805 року Орденом Св. Анни І ступеня, найімовірніше за активну місійну працю по переведенню українців з унії Римської на Московську, одночасно направляє його з Волині до Могилева в Білорусію. Складовою частиною боротьби з українським «сепаратизмом» у церкві були часті переводи владик-українців в інші національні окраїни білої імперії зла. Так учинили і з Владикою Варлаамом.

Заслуги преподобного мученика Варлаама Шишацького перед православними Волині вимагають найвищої нагороди – зарахувати його світле ім'я до Собору Угодників Божих нашої землі, святого українського православ'я. Титанічна праця по підняттю з повної руїни православної церкви в тодішніх умовах, коли уряд фаворизував польським римо-католицьким магнатам і обсаджував ними всі найвищі посади Волинської губернії, вимагає від нашої церкви у світлу пам'ять мученика і праведника найвищого визнання.

Могилевську катедру і перед тим посідали ієрархи-українці – Григорій Кониський, Анастасій Братановський, переведений до Астрахані.

Владика Варлаам і тут, на Могилевсько-Вітебській катедрі, продовжував працю по втіленню в життя ідей автокефалії української і білоруської церков і, судячи з майбутніх подій, старанно вибирав собі священиків та єпархіальних службовців. Щоб якось виправдатись в очах Владики за переведення до Могилева, направити його кипучу енергію в розбудову церковного життя у потрібне імперське русло, Синод своїм указом від 23 березня 1808 року підносить Варлаама Шишацького до сану архієпископа.

У могилевський період життя преподобний Варлаам як ніколи наблизився до здійснення своєї мрії – автокефалії української та білоруської православних церков. Він сподівався, що його задум зможе повністю реалізуватися в ході війни, після перемоги імператора Наполеона I в Росії.

З початком війни двох імперій, у червні 1812 року, і величезного успіху французької зброї в Росії, коли відбувалася масова втеча іменитих сановників Олександра I на схід, Владика Варлаам і його консисторія, священники, ченці не поспішили з Могилевсько-Вітебської єпархії, а навпаки, всі залишилися на місцях.

Могилев узяли війська маршала Даву, у складі яких була група під командуванням греко-православного генерал-майора Хоментовського, яскравого прихильника Царгородського патріарха, що в перший день свого прибуття в місто відвідав Владика архієпископа.

Ми не можемо знати тих розмов, що відбулися під час авдієнції генерала, але вже 13 липня в катедральному соборі архієпископ Варлаам і все його духовенство, члени консисторії, склали присягу на вірність французькому імператору і відправили урочисту літургію за перемогу французької зброї, здоров'я Наполеона I і його імператриці Марії-Луїзи.

Немає жодних сумнівів, що маршал Даву і генерал-майор Хоментовський цілком схвалили плян майбутньої автокефалії нашої церкви і підписали відповідні документи, які пізніше, перед поверненням московського війська, були знищені.

Без конкретного задокументованого розв'язання питання автокефалії нашої церкви французами, далекоглядний архієпископ Варлаам ніколи б не погодився підписати присягу Наполеонові і тим самим підписати собі майбутній вирок: «лишение архиерейства, священства и заточение».

Знаємо з документів слідчої комісії, створеної Синодом після залишення Могилева французами, що архієпископ і його оточення понижили всі тексти своїх проповідей і, напевно, інші більш важливі документи. Більше того, висока толерантність французької армії (а в її складі були чисельні легіони поляків, серед яких чимало й католицьких фанатиків) по відношенню до православних храмів і вірних навіть під час свого відступу в Могилевській єпархії свідчила про існування якогось конкретного документального пляну автокефалії української та білоруської церков.

«Жоден храм в єпархії не знищили французи, – промовисто говорять документи, – весь православний народ з своїм духовенством не потерпів за віру і ніякого приниження його не вчинено».<sup>12</sup>

У листопаді 1812 року французька армія залишила Могилев і місто зайняли московські війська, безперечно, що «такое преступление не могло быть не наказанное», як зазначається в документах. Москва ніколи нічого не вміла і не могла прощати. Архієпископа Варлаама взято під домашній арешт, розпочалось розслідування, наслідки якого повідомлялись імператорові і

12. І. Павловський. Крамольна присяга // ВЄВ. – 1879. – Ч. 12. – С. 462-469.

Синодові. Керував слідчою комісією архієпископ Рязанський Феофілакт із Смоленським єпископом Іринеем. Одночасно своє розслідування вела поліція. Владику Варлаама, секретаря консисторії Дем'яновича з чотирма іншими працівниками, всіх священників, які поминали Наполеона, чотирьох висвячених за час перебування французів у місті священників звинуватили в «крамоле». Всі вони були покарані.

Синод, ознайомившись із матеріалами розслідування, звинуватив архієпископа Варлаама в чотирьох «злостних преступлениях»: не виїхав у глибину Росії, прийняв присягу, сприяв, щоб і священники зробили те саме, поминав на службах Наполеона. На засіданні Московського церковного синоду було вирішено позбавити Владику архиєрейства та священства (здійснити цей ганебний акт мали в Чернігівському кафедральному соборі), послати в «заточение» до Новгород-Сіверського Свято-Преображенського монастиря. Одночасно усунути і покарати працівників консисторії, священників, які мали шість тижнів перед іконами в храмах складати по 50 поклонів, розкаюватись у присутності вірних, нововисвяченим заборонено служити. Рішення Синоду надіслано імператорові Олександрові I, який схвалив його словами: «Быть по сему!»

Архієпископа Варлаама Шишацького під час проведення слідства тримали під домашнім арештом, забезпечуючи «строжайшее наблюдение», що тривало й під час «заточенія», тобто ув'язнення в монастирі.

Могилевський губернатор граф Толстой під охороною відправив засудженого до Чернігова, де над українським праведником було здійснено принизливий і ганебний акт своєрідного «розстригання». Це дійство відбулося 12 липня 1813 року в кафедральному Спаському соборі в Чернігові перед літургією. Вчинити цей варварський акт не випадково доручили чернігівському архієпископу Михайлу Десницькому, згодом митрополиту Санкт-Петербурзькому, місце проведення також було вибране не випадково. Очевидець так описав подію:

Приїхали обоє архиєреї. Михайло і Варлаам. обоє зустрінуті з славою і в облаченні піднялись на амвон серед храму також з славою. Несподівано секретар консисторії Павловський виходить на катедру і голосно читає указ Синоду, перераховуючи «злочини» архієпископа Варлаама. і засуджує його на зняття з нього священничого сану з залишенням при ньому лише монашества і з визначенням його на вакансію простого ченця в Новгород-Сіверському монастирі Преображення Господнього. Протодиякон Юстин зняв з Варлаама митру, панагію, омофор, сакос і інше облачення. Подали рясу і клобок і він зійшов швидко з амвону у вівтар. Архієпископ Михайло під час зняття сану з Владики Варлаама плакав гіркими сльозами, а по відході його, правлячи літургію, постійно плакав. Багато хто з стоячих в храмі також не могли стримати сліз.<sup>13</sup>

То плакала Україна за своїм найкращим сином, оганьбленим і розтоптаним грібим московським варварством.

13. А. Хойнацький. Цит. праця. – С. 328.

Після цього приниження преподобного мученика Варлаама відвезено до Новгород-Сіверська й поміщено в сиру і напівтемну келію під ворітьми Свято-Преображенського Єлецького монастиря.

Його велику бібліотеку було конфісковано і передано Чернігівській духовній семінарії, з якої багато книг Владики забрано до Санкт-Петербурзької духовної академії.

Умови життя преподобного Владики Варлаама в ув'язненні в монастирі нічим не відрізнялись від умов існування гетьмана Петра Калнишевського в Соловецькому монастирі. Владику позбавлено будь-якого спілкування, а про те, яка атмосфера була створена навколо його імени, дізнаємося зі спогадів тодішнього учня Новгород-Сіверського духовного училища, що розміщалось у Єлецькому монастирі.

Нас, дітей, лякали іменем цього архиєрея і багато з нас, проходячи через монастирські ворота, старались не дивитись в той бік, де знаходилась таємнича келія, але холод все-таки пробігав по тілу. Під дзвіницею в запусеній келії він гірко оплакував своє нещастя [насправді – гірку долю України – В. Р.]. По його смерті ніхто з ченців не хотів жити в тій келії...<sup>14</sup>

Земні дороги преподобного мученика Варлаама, найвизначнішого українського ієрарха, за словами професора Івана Власовського, скінчились у 1821 році. Тут же, на території монастиря, залишається й до нашого часу загублена і забута могила ієрарха, який усе своє життя вірою і правдою служив Богові й Україні, робив усе для того, щоб наша церква була автокефальною, а Україна – незалежною. □

14. Місцеві перекази... Цит. праця. – С. 1108.

Олександр Потильчак

## Полонені німецькі вояки в таборах на теренах України в 1944 році

Злочинна політика верховодів «тисячолітнього Рейху» виявилася причиною трагедії не лише народів окупованих гітлерівцями країн Європи. Чи не найбільшим заручником військово-політичної авантюри А. Гітлера став саме німецький народ. У роки Другої світової війни поневірянь військового полону зазнали десятки мільйонів солдатів і офіцерів воюючих сторін, серед них мільйони військовослужбовців німецької армії.

Проблеми військового полону у вітчизняній історичній науці до початку 1990 років досліджувались виключно однобічно. Якщо доля советських бранців у гітлерівських концтаборах уже протягом 50 років є об'єктом досить ретельного наукового пошуку, а злочини фашизму проти людства стали надбанням широкої громадської думки ще в роки війни, то тема становища німецьких військовополонених у таборах на території СРСР продовжує залишатися майже незайманою. У советській історичній науці вона була штучно виведена за межі актуальної дослідницької проблематики, а архівні документи, що проливали світло на долю німецьких в'язнів у советському тилу, потрапили до спецфондів державних та партійних архівозбірень.

Не дивлячись на півстоліття, що минуло з часу закінчення Другої світової війни, інтерес учених та громадськості до проблеми військовополонених не зменшився, а з другої половини 1990 років – помітне поживлення дослідницької роботи в цьому напрямку. Зокрема це притаманно російській історичній науці, де дослідники першими на постсоветському просторі окреслили вищезгадану проблематику та спробували вирішити її конкретні аспекти.<sup>1</sup> Новітня німецька історіографія також має декілька статей, присвячених цій темі.<sup>2</sup> На жаль, вітчизняна історична наука поки що обходить питання становища військовополонених німецького Вермахту в советських табо-

1. В. Конасов. К вопросу о численности немецких военнопленных в СССР // Вопросы истории. – 1994. – № 11. – С. 187-189; Его же: Судьбы немецких военнопленных в СССР: дипломатические, правовые и политические аспекты проблемы. Очерки и документы. – Вологда, 1996; А. Якушевский. Расстрел в клеверном поле // Новое время. – 1993. – № 25; А. В. Пронин. Трагедия плена: гуманизм против бесчеловечности // Военно-исторический журнал. – 1998. – № 1. – С. 94-96; В. В. Гуркин. А. И. Круглов. Кровавая расплата агрессора // Военно-исторический журнал. – 1996. – № 3. – С. 29-36; Г. И. Коротков. Сколько немецких военнопленных погибло в СССР? // Военно-исторический журнал. – 1997. – № 5. – С. 93-94 та ін.

2. A. Sminh. Heimkehr aus dem Zweiten Weltkrieg Die Entlassung der deutschen Kriegsgefangenen. – Stuttgart, 1985; M. Lang. Stalins Strafjustiz gegen deutsche Soldaten. Die Massenprozesse gegen deutsche Kriegsgefangene in den Jahren 1949 und 1950 in historischer Sicht. – Herford, 1981. – S. 58-61; 113-116; S. Karner. Im Archipel GUPVI. Kriegsgefangenschaft und Internierung in der Sowjetunion 1941-1956. – München, 1995. – S. 203-206; B. Ihme-Tüchel. Die SED und deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion zwischen 1949-1955 // Deutschland Archiv. – 1994. – № 27. – H. 5. – S. 490-583.



рах, зокрема на території України. Зовсім недослідженими залишаються такі аспекти теми, як використання трудових ресурсів німецьких військовополонених у відбудові зруйнованого господарства Української ССР, і це не зважаючи на доступність джерел і очевидну наукову актуальність проблеми.

Уже в ході визволення території України від нацистів усе нагальнішими ставали питання відродження розореного війною господарства республіки. Невідкладні завдання відбудови зруйнованої економіки наштовхнулися на гостру потребу в трудових ресурсах. Переважна більшість працездатного населення України перебувала в збройних силах, в евакуації та у ворожому тилу. Мільйони наших співвітчизників стали жертвами нацистського терору або були депортовані на примусові роботи до Рейху. Водночас масштаби майбутніх відбудовчих робіт, як і розміри завданих збитків, вражали. Відродження економіки України в максимально короткі терміни розглядалося советським керівництвом як найважливіше воєнно-господарське завдання, бо мало велике значення для посилення військової могутності Советського Союзу у війні, що тривала. Проте, на визволених від ворога територіях спостерігався просто-таки катастрофічний дефіцит трудових ресурсів, що стало одним з основних несприятливих чинників початкового етапу реконструкції. Зважаючи на це, в урядових колах СРСР, вже в кінці 1943 року визріло рішення про доцільність масового залучення військовополонених до проведення відбудовчих робіт. Серед них левову частку становили колишні військовослужбовці збройних сил Німеччини.

У жовтні 1944 року всю територію України було звільнено від нацистів. На цей час кількість військовополонених, що надходили з фронту, значно зросла. За даними Генерального Штабу Червоної армії, в період з 22 червня 1941 року по 31 січня 1945 року в советський полон потрапив 1 млн. 907 тис. військовослужбовців Вермахту, військ СС та військових формувань і структур Німеччини, що не входили до їх складу.<sup>3</sup> Вони потенційно являли собою резерв безоплатних, а тому дешевих робочих рук. Природно, що ідея трудового використання військовополонених стала для сталінського керівництва очевидною.

Перш ніж розглядати питання використання праці військовополонених, на наш погляд, доцільно хоча б коротко зупинитися на тій системі полонення й організації утримання в'язнів, що існувала в Советському Союзі в роки Другої світової війни. У вересні 1939 року нарком внутрішніх справ Л. Берія наказом № 0308 запровадив при НКВД СРСР Управління у справах військовополонених (УПВ НКВД СРСР). Саме на цей підрозділ було покладено функції прийому, утримання та обліку військовополонених.<sup>4</sup> Проте, на початок війни Німеччини з Советським Союзом у Червоній армії не було спеціального підрозділу, який би опікувався питаннями полону. У штаті Відділу організації Штабу тилу Червоної армії існувало невелике відділення у справах військово-

3. В. В. Гуркин, А. И. Круглов. Кровавая расплата агрессора // Военно-исторический журнал. – 1996. – № 3. – С. 34.

4. А. Меженко. Военнопленные возвращались в строй... // Военно-исторический журнал. – 1997. – № 5. – С. 34.

полонених, інтернованих та репатрійованих.<sup>5</sup> За роки війни обсяг роботи з військовополоненими значно зріс, і з невеликого відділення 29 травня 1945 року було утворено Відділ у справах військовополонених, інтернованих та репатрійованих. Саме ця інституція відповідала за евакуацію в тил та облік військовополонених. На чолі всієї системи полонення, організації та трудово-го використання військовополонених знаходилося Управління Уповноваженого РНК СРСР у справах військовополонених, інтернованих та репатрійованих. Йому безпосередньо хоч і не підпорядковувалися, проте виконували всі вказівки, Головне управління у справах військовополонених та інтернованих НКВД СРСР (ГУПВО НКВД СРСР) та Відділ у справах військовополонених, інтернованих і репатрійованих Штабу тилу Червоної армії.

Статус і становище військовополонених армій ворога в советському тилу юридично було врегульоване «Положенням про військовополонених», затвердженим постановою РНК СРСР № 1798-800с від 1 липня 1941 року.<sup>6</sup> Навіть побіжна аналіза цього документу свідчить, що в ньому було враховано основні вимоги міжнародного гуманітарного права. Окрім правил евакуації військовополонених у тил, визначення їх правового статусу, регламентації умов утримання, карної та дисциплінарної відповідальності, окремий розділ положення визначав основні принципи використання праці полонених ворожих армій. Тут зазначалося, що військовополонені рядового та унтер-офіцерського складу можуть залучатися до роботи як у таборі, так і поза ним на підставі особливих правил, розроблених ГУПВО НКВД СРСР. Офіцери та прирівняні до них за статусом полонені залучалися до роботи лише за їх власної згоди. На працюючих військовополонених поширювалися постанови про охорону праці та робочий час, які застосовувалися в даній місцевості до громадян СРСР. Військовополонені отримували заробітну плату в розмірі, встановленому ГУПВО НКВД СРСР. Із зароблених грошей утримувалися кошти за житло, комунальні послуги, харчування тощо. В'язні повинні були забезпечуватися житлом за рахунок підприємств і організацій, на яких працювали. Заборонялося використовувати працю військовополонених у районах бойових дій, а також для обслуговування особистих потреб адміністрації установ утримання.<sup>7</sup> На основі «Положення про військовополонених» наркоматом внутрішніх справ СРСР було розроблено «Інструкцію про порядок утримання військовополонених в таборах НКВД», яку 7 серпня 1941 року затвердив Л. Берія.<sup>8</sup>

З початку 1944 року за вказівкою і під цілковитим контролем центрального керівництва наркомат внутрішніх справ Української ССР почав органі-

5. В. Карпов. Пленники Сталина. Сибирское интернирование японской армии 1945-1956 гг. – К.: Львов, 1997. – С. 47.

6. В. Галицкий. Венгерские военнопленные в СССР // Военно-исторический журнал. – 1991. – № 10. – С. 46.

7. Галицкий. Указ. ст. – С. 50-53.

8. В. Конасов. Судьбы немецких военнопленных в СССР: дипломатические, правовые и политические аспекты проблемы. Очерки и документы. – С. 25.

зацію тилових виробничих таборів військовополонених на території республіки. Вже перші кроки в цій справі засвідчили, що реальна практика таборів далеко не завжди відповідала вимогам директивних документів та задекларованим нормам гуманності. Війна, що тривала, додавала складності евакуації полонених із прифронтової зони в глибокий тил, розміщення й облаштування їх у таборах, побуту й харчування тощо. Одним з головних чинників, що затримував темпи організації таборів у початковий період реконструкції була відсутність транспорту для вивезення військовополонених до місць постійного утримання. Наприклад, у вересні 1944 року заступник наркомів внутрішніх справ УРСР доповідав у ЦК КП(б)У про затримку з організацією відділень таборів для військовополонених № 144 та 217 у містах Рубіжне і Слов'янськ. Причиною затримки виявилася відсутність товарних вагонів для перевезення 4500 військовополонених із прифронтової зони.<sup>9</sup> За відсутності транспорту колони виснажених і хворих бранців гнали під охороною в тил, долаючи в день по 60-70 км. Смертність від хвороб, голоду та фізичного виснаження хоч і не йшла в жодне порівняння із смертністю серед військовополонених у нацистських таборах у початковий період війни, проте була досить високою. За даними німецьких джерел, у 1941-1942 роках до місця призначення діставалося лише 30-40 відсотків відправлених з фронту військовополонених. У дорозі їх денний харчовий раціон складався з 200 гр. хліба й води.<sup>10</sup> Розстріли німецьких військовослужбовців відразу ж після полонення чи по дорозі до тилових збірних таборів були поширеним явищем не лише в початковий період війни. Факти свавілля щодо обеззброєного ворога мали місце й надалі. Ось лише один короткий витяг із звіту начальника приймального пункту НКВД № 48 Воронезького фронту за 1943 рік: «... По дорозі військовополонених роздягають усі хто забажає. Трапляється на зустріч командний склад, просить у конвою пару-трійку „фриців“. Конвой видає, і вони їх негайно розстрілюють...».<sup>11</sup> За новітніми даними, опублікованими російськими дослідниками в 1941-1945 роках, близько 57000 осіб із числа німецьких військовополонених померло в дорозі, так і не досягнувши місця призначення.<sup>12</sup> За даними західних істориків, в СРСР було знищено й померло близько 1 млн. 150 тис. військовополонених німецького Вермахту.<sup>13</sup> Злочинні порушення Женевських Конвенцій щодо військовополонених були нормою для совєтської табірної адміністрації й у справі поховання померлих в'язнів. Російський дослідник В. Конасов наводить жахливі факти, коли замість того, щоб поховати небіжчиків за християнським звичаєм, їх трупи спалювали в крематоріях або передавали для медичних експериментів. Як-

9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 23, спр. 981, арк. 11.

10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 77, арк. 28-29.

11. Конасов. Указ. соч. – С. 57.

12. Гуркин. Круглов. Указ. ст. – С. 33.

13. В. Б. Конасов. К вопросу о численности немецких военнопленных в СССР // Вопросы истории. – 1994. – № 11. – С. 187-189.

що в 1950 році в ССРС нараховувалося 2088 цвинтарів з похованнями іноземних в'язнів, то на 1 січня 1953 року їх залишилося всього 300, а решта були просто знищені.<sup>14</sup> Не менш гострою була ситуація з розміщенням військовополонених у таборах. Катастрофічно не вистачало пристосованих для цього приміщень. Зазвичай НКВД облаштовував табори для німецьких полонених на місцях колишніх нацистських «шталагів» та «дулагів», де в роки окупації утримувалися советські військовополонені. Наприклад, у березні 1944 року територію колишнього Дарницького табору для військовополонених Червоної армії було передано управління у справах військовополонених та інтернованих НКВД Української ССР з метою влаштування в його приміщеннях табору німецьких полонених. У довідці, надісланій з цього приводу секретарю ЦК КП(б)У О. Коротченку, заступник завідувача відділом промисловості ЦК КП(б)У зауважував:

Перевіркою на місці встановлено, що три будови, які збереглися на території табору, являють собою цегляні корпуси складського типу з бетонованою підлогою без перегородок та опалення... Всі три будинки було переобладнано німцями для утримання військовополонених, а територія обнесена спеціальною дотною огорожею... У зв'язку з необхідністю організації табору для утримання спецконтингенту, вважаю доцільним передачу приміщення колишнього німецького табору в районі Дарниці НКВД УССР.<sup>15</sup>

Подібним чином восени 1944 року було організовано табори для німецьких полонених у Бердичеві, Коростені, Вінниці, Жмеринці.<sup>16</sup>

Нерідко табори розміщували у випадкових, зовсім не пристосованих для цього приміщеннях, які спішно переобладнувалися для утримання великої кількості в'язнів. Наприклад, німецькі військовополонені, що працювали восени-взимку 1944 року на відновленні Хрещатика в Києві, були розміщені в трьох таборах, найбільший з яких (на 2500 осіб) влаштували в приміщенні лазні по вул. Малій Житомирській. Два інших – на 2000 та 1500 в'язнів – відповідно в будинку міського льомбарду та на території розореного Михайлівського монастиря.<sup>17</sup>

Робочі табори в'язнів, у разі виробничих потреб, організовувалися й у сільській місцевості. У подібних випадках УПВО НКВД орендувало земельні ділянки, а нерідко й приміщення для облаштування таборів у місцевих колгоспів чи совхозів.<sup>18</sup>

Оскільки в розпорядженні советського керівництва були значні контингенти військовополонених і вони продовжували надходити з фронту у всезростаючій кількості, то й чисельність в'язнів у тилкових виробничих таборах на початку відбудовчого періоду переважно залежала від потреби в робочій

14. Там само. – С. 59.

15. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 982, арк. 1-2.

16. Там само, арк. 5-5зв.

17. ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 7, спр. 839, арк. 46.

18. Там само, спр. 4673, арк. 19-20.

силі на даному виробництві. При цьому можливості самого табору і здатність розмістити на його території саме таку кількість військовополонених, яку вимагали господарські інстанції, часто до уваги не бралися, а забезпечити задовільні умови їх утримання за таких обставин було майже неможливо. Надмірна скупченість людей на обмеженій території створювала сприятливі умови для поширення епідемій, дезорганізовувала табірне життя. Продовольче та медичне забезпечення колишніх німецьких військовослужбовців, які розміщувалися в тилових виробничих таборах відповідно до існуючих розпоряджень, наказів і постанов Державного Комітету Оборони, РНК СССР, НКВД СССР, повинно було здійснюватися за нормами військовослужбовців тилових частин Червоної армії.<sup>19</sup> Проте, викладені на папері, вони далеко не завжди відповідали реаліям табірної життя та праці, які часто були далекими від задекларованих норм гуманності. Прямим наслідком незадовільних умов утримання була дуже низька ефективність праці в'язнів. Цікавим документальним свідченням є лист начальника комбінату «Ворошиловградвугілля» до ЦК КП(б)У, датований 12 грудня 1944 року. Керівник підприємства доповідав у Київ про те, що із 27550 військовополонених, які знаходилися на шахтах комбінату, щодня працюють лише 9000-9500. Решта в'язнів – хворі та ослаблені. Смертність набирала загрозливих масштабів. Якщо в жовтні 1944 року в усіх таборах комбінату померло 2646 полонених, то в листопаді лише у двох табірних відділеннях (256 та 125) померли 1826 осіб, а в таборі № 144 лише за перші десять днів цього місяця – 736 військовополонених.<sup>20</sup> Головною причиною такого високого рівня смертності керівник комбінату вважав дуже слабкий фізичний стан військовополонених, які надходили безпосередньо з фронту. Із 500 в'язнів, які надійшли в табірне відділення № 3 басейну «Донбасантрацит» у першій декаді жовтня – померло близько половини. Приблизно в цей самий час до табірної відділення № 4 тресту «Лисичанськвугілля» прибули 1325 осіб, з яких до початку листопада померли 248, а 492 знаходилися на лікуванні.<sup>21</sup> Перевіркою було встановлено, що адміністрація таборів та відповідальні особи з цивільних установ постійно та суттєво занижували норми харчування в'язнів. Наприклад, військовополоненим, які працювали на підземних роботах, протягом двох місяців щоденно не додавали 400 гр. хліба, а також 2-3 кг м'яса на місяць на одну особу.<sup>22</sup> Не дивно, що це призвело до масової захворюваності на дистрофію та епідемії дизентерії. Лише в табірному відділенні № 256 за перші десять днів листопада померли 422 військовополонені. Жахливий смертності серед в'язнів сприяла повна відсутність теплої одягу, взуття, натільної білизни. Санітарна обробка полонених була організована погано й це призвело до поголовної завошеності. Як результат – у таборах спалахнула епідемія тифу, приборкати яку через відсутність ліків та медичного персоналу вияви-

19. Галицький. Указ. ст. – С. 52.

20. ЦДАГО України. ф. 1, оп. 23, спр. 982, арк. 7.

21. Там само, арк. 8.

22. Там само, арк. 11-12.



лося дуже важко.<sup>23</sup> На жаль, наведені в листі факти не були поодинокими. Як свідчать численні архівні документи, відсутність елементарних умов життя та праці, голод, епідемії й масова смертність у таборах були звичним явищем для табірної життя початкового періоду реконструкції.

Які ж роботи виконували німецькі військовополонені в Україні? Аналіз опрацьованих документів дозволяє стверджувати, що основними сферами трудового використання німецьких військовополонених у перший рік після визволення України від нацистів були розчисні роботи, відбудова державних установ, комунального житлового фонду, інфраструктури транспорту та зв'язку, промислових і енергетичних підприємств тощо. Вже в 1944 році значна частина в'язнів тилових виробничих таборів була залучена безпосередньо на виробництві – у вуглевидобувній промисловості, машинобудуванні, авіаційній та інших галузях оборонної індустрії. Лише в Києві десятки тисяч військовополонених працювали на відбудові міста, разом із киянами піднімаючи з руїн Хрещатик, будову Київського університету, відновлюючи зелені насадження Ботанічного саду Академії Наук УРСР.<sup>24</sup> Робочі руки в'язнів використовувалися також на підприємствах важливого військового значення столиці України – київському авіазаводі, заводах «Червоний екскаватор», «Керамік», «Большевик», «Ленінська кузня» та інших.<sup>25</sup>

Німецькі військовополонені активно використовувалися в металургійній та вугільній промисловості Донбасу. Про масштаби експлуатації їх праці красномовно свідчать документи. Лише згідно таємної постанови Державного Комітету Оборони № 7161сс від 16 грудня 1944 року на вугільні шахти, підприємства чорної металургії та інші об'єкти було направлено понад 112000 осіб, єдиною провиною яких була належність до німецької нації.<sup>26</sup> Так, на шахтах лише одного вугільного комбінату «Ворошиловградвугілля» станом на 1 грудня 1944 року утримувалося 27550 військовополонених. Значна їх кількість працювала на підземних роботах. На початок листопада 1944 року в таборах, що обслуговували підприємства комбінатів «Сталінвугілля», «Ворошиловградвугілля» та «Донбасшахтбуд», знаходилося понад 55000 військовополонених. Серед них абсолютну більшість становили німці.<sup>27</sup> Тисячі німецьких в'язнів працювали на підприємствах тресту «Азовстальбуд», Рубіжанському хімкомбінаті, у Слов'янську на заводі кислотривких матеріалів та керамічному заводі. Дармова робоча сила військовополонених з розмахом використовувалася на гірничих та металургійних підприємствах Кривого Рогу, Дніпродзержинська та Дніпропетровська.<sup>28</sup>

Не менш широко режим експлуатував працю полонених і в регіонах, які традиційно вважалися аграрними. Так, у 1944 році НКВД УРСР облашто-

23. Там само, арк. 8.

24. ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 7, спр. 839, арк. 46-47; спр. 3486, арк. 13; спр. 4292, арк. 12-13.

25. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 619, арк. 6; ЦДАГО України, ф. Р-2, оп. 7, спр. 3126, арк. 102; спр. 3486, арк. 13.

26. Конасов. Указ. соч. – С. 123.

27. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 980, арк. 8.

28. ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 7, спр. 3105, арк. 15; ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 981, арк. 11; ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 7, спр. 4673, арк. 38-39.

вує табори на Чернігівщині, Вінничині, Житомирщині. сподіваючись залучити в'язнів до відновлення залізниць, шосейних доріг, мостів, урядових будинків та інших об'єктів.<sup>29</sup>

Організацією роботи військовополонених на місцях опікувалися партійно-господарські органи та НКВД Української ССР. Наприклад, в'язні, які працювали на об'єктах будівництва та реконструкції, об'єднувалися в так звані Особливі будівельно-монтажні частини (ОБМЧ), що у своїй структурі мали декілька будівельно-монтажних управлінь кожна (ОБМУ).<sup>30</sup> На робочих місцях так званий «спецконтингент» організовувався в бригади, що працювали під постійною охороною. Конвоювання військовополонених здійснювалося з розрахунку – один охоронець на двадцять в'язнів.<sup>31</sup> Тривалість робочого дня не була сталою й залежала виключно від виробничих потреб, зумовлених плянами керуючих інстанцій. Наприклад, військовополонені, які відбудовували Хрещатик, згідно постанови РНК Української ССР № 1475/052 від 5 листопада 1944 року, повинні були працювати й у нічний час. При цьому в'язнів, які не виконували норм виробітку, жорстоко карали, кидаючи в карцер, скорочуючи продовольчий пайок та погіршуючи й без того жахливі умови життя в таборі.<sup>32</sup> Для контролю за ефективним і цільовим використанням праці військовополонених було налагоджено щоденний облік виконаних робіт, як кожним в'язнем окремо, так і бригадою загалом. Складалися спеціальні «Акти про щоденний виробіток військовополонених» і по закінченні робочого дня передавалися адміністрації табору, а та, у свою чергу, робила «організаційні висновки» – милуючи чи караючи військовополонених.<sup>33</sup>

У початковий період відбудови частою була практика, коли бригади з військовополонених працювали поруч із місцевим українських населенням. Проте, вже в кінці 1944 року влада, побоюючись «шкідливих політичних наслідків», поспішила ізолювати в'язнів від працюючого цивільного населення і таким чином звести до мінімуму можливі контакти.<sup>34</sup>

Далеко не на всіх об'єктах реконструкції та підприємствах робота військовополонених була організована ефективно. Давалася взнаки війна, що тривала. Часто бракувало робочого інструменту, матеріалів, спецодягу й техніки для виконання робіт. Восени 1944 року роботи по організації багатьох таборів ще не були закінчені й полонені знаходилися фактично просто неба, а існуючі умови утримання в більшості навіть пристосованих таборів не відповідали елементарним людським потребам.<sup>35</sup> Жалюгідний фізичний стан військовополонених аж ніяк не сприяв ефективному використанню

29. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 981, арк. 6-63в.; спр. 982, арк. 5-53в.

30. ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 7, спр. 3105, арк. 5-7.

31. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 981, арк. 9.

32. Там само, арк. 8-9.

33. ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 7, спр. 1133, арк. 36-37.

34. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 981, арк. 9.

35. Там само, спр. 619, арк. 6; ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 7, спр. 839, арк. 46.

праці останніх. Архівні документи засвідчують, що в 1944-1945 роках продуктивність праці військовополонених була дуже низькою. Ось лише кілька прикладів. У листопаді 1944 року норми виробітку військовополонених на підприємствах комбінату «Донбасшахтбуд» виконувалися лише на 86 відсотків, а в'язні, які працювали на шахтах комбінатів «Сталінвугілля» та «Ворошиловградвугілля», виконували свої виробничі норми в середньому на 60 відсотків.<sup>36</sup> У постанові РНК Української ССР «Про використання військовополонених на роботах по реконструкції вулиці Хрещатик», затвердженій 5 листопада 1944 року, відмічалось, що середня продуктивність праці військовополонених, залучених до роботи на об'єктах Хрещатика, складала всього 78 відсотків від очікуваної.<sup>37</sup>

Поширеним явищем на підприємствах, де працювали військовополонені, був неправильний облік, а часто й пряма фальсифікація в бік заниження обсягу виконаної ними роботи. Наприклад, перевірка, проведена восени 1944 року на шахтах комбінату «Ворошиловградвугілля», встановила численні факти, коли вільнонаймані цивільні працівники приписували до свого виробітку частину норми, виконану полоненими. Як наслідок, за невиконання норми полонених позбавляли гарячої їжі під час сніданку та обіду. І без того ослаблені в'язні працювали ще гірше.<sup>38</sup>

Незадовільний стан утримання полонених у таборах, голод і хвороби, зростання рівня смертності та падіння продуктивності праці в'язнів не могли не турбувати партійне та державне керівництво різних рівнів. Переглядаючи архівні теки, які містять листування у справах німецьких військовополонених, спадає на думку, що для керівництва ССР та України головна проблема полягала не в наявності високого рівня смертності серед в'язнів, а в його впливі на обсяги та ефективність трудового використання останніх. Саме завданням підвищення продуктивності праці військовополонених і керувалося партійне керівництво України, пропонуючи центру власні рецепти покращання існуючого становища. У листопаді 1944 року М. Хрущов, який посідав тоді місце Голови РНК Української ССР, надіслав Й. Сталіну листа, в якому узагальнювалися пропозиції господарського та партійного керівництва республіки, спрямовані на покращання продуктивності праці німецьких військовополонених, залучених до відбудови господарських об'єктів України. Основною причиною незадовільної роботи німецьких військовополонених тодішній Голова уряду УРСР вважав навмисний саботаж та профашистські настрої серед значної частини в'язнів. Існуючі можливості дисциплінарного покарання, на думку М. Хрущова, були малоефективними. У листі пропонувалося запровадити в практику таборів диференційоване ставлення до військовополонених, залежно від того, виконують вони виробничі норми чи ні. Для відстаючих, саботажників та «лінивих» – карцер і тілесні покарання різкими; для тих військовополонених, які перевиконували денні завдання, пропонувалося за-

36. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 619, арк. 8.

37. Там само, спр. 981, арк. 7.

38. Там само, ф. 1, оп. 23, спр. 982, арк. 12.

безпечити краще харчування та створити більш прийнятні побутові умови в таборі. «Злісних саботажників та фашистських агітаторів» чекав суд військового трибуналу – сумнозвісна «трійка».<sup>39</sup>

Окремі партійні чиновники ще більш відверто висловлювалися на рахунок шляхів і методів підвищення продуктивності праці німецьких військовополонених. Наприклад, заступник секретаря ЦК КП(б)У з машинобудування в доповідній М. Хрущову писав: «... Заходи і стягнення, що застосовуються до військовополонених, які злісно не виконують норми, є явно недостатніми, а тому посилення репресивних заходів є цілком необхідним... Я гадаю, що утримання військовополонених має бути організоване так, щоб зберегти їх як робочу силу...».<sup>40</sup> Іншими словами, пропонувалося підтримувати мінімальне постачання німецьких військовополонених, яке, проте, забезпечило б збереження працездатності цієї категорії в'язнів. Неприхований цинізм висловлювання советського партійного чиновника викликає в пам'яті рядки іншого таємного документу, щоправда вже нацистського, датованого 17 грудня 1941 року: «Військова влада потурбувалася заздалегідь про те, щоб большевицькі військовополонені, які прибували до Німеччини для використання їх на роботах, отримували таке постачання, яке б перешкоджало смерті робітників та не завдавало шкоди здоров'ю народу внаслідок виникнення епідемії...».<sup>41</sup>

Підводячи підсумок з приводу використання трудових ресурсів німецьких військовополонених на відбудові економіки України в 1944-1945 роках, слід відмітити такі моменти. Плани широкого й інтенсивного використання праці військовополонених німців виношувалися советським керівництвом ССРСР і України у зв'язку з катастрофічним дефіцитом робочих рук, який особливо став помітним одразу ж після визволення території України від нацистів. Тоталітарна советська економіка була не лише адаптованою до використання безоплатної праці в'язнів, вона багато в чому ґрунтувалася на цій праці. Суспільство, що звикло до ГУЛАґу, цілком схвально сприйняло його розширення за рахунок нових таборів, де утримувалися люди, єдиною провиною яких була належність до німецької нації. Найжахливіше те, що режим дуже легко знаходив виправдання цим діям. На думку советського керівництва й в очах широкої громадськості, у такий спосіб німці мали спокутувати заподіяні в роки війни злочини проти народів Советського Союзу. Загалом політика та практика насильницької експлуатації праці німецьких військовополонених на території ССРСР і, зокрема, України стала однією з важливих складових створеної сталінським режимом ще в 1930 роках системи примусової праці в'язнів та позаекономічного трудового визискування.

На початковому етапі післявоєнної реконструкції становище полонених ворожих армій у таборах було особливо тяжким. Голод, хвороби, свавілля

39. Там само, спр. 980, арк. 2-5.

40. Там само, арк. 6-7.

41. О. Потильчак. Трудові ресурси радянських військовополонених та «остарбайтерів» з України у нацистській військовій економіці в роки Другої світової війни. – К., 1998. – С. 10.

табірної адміністрації, відсутність елементарних умов існування військово-полонених у місцях утримання призвели до масової смертності, яка хоч і не йде в жодне порівняння зі смертністю серед в'язнів у нацистських концтаборах, проте була досить високою. У наслідок фізичного виснаження ефективність праці полонених була мінімальною, а спроби радянського керівництва підвищити її шляхом ширшого застосування як репресивних, так і заохочувальних заходів були на цьому етапі малоефективними. Праця німецьких військовополонених активно використовувалася на відновлювально-розчисних роботах, у промисловості, на транспорті, енергетичних та добувних підприємствах, меншою мірою в сільському господарстві.

Інтенсивна експлуатація німецьких військовополонених в економіці Української ССР дозволила режимові використати цей потенційно значний ресурс безоплатних робочих рук та поповнити поріділий резерв власних трудових ресурсів. Це, у свою чергу, дало змогу протягом 1944-1945 років здійснювати на території України низку важливих стратегічних військово-економічних програм. □



Володимир Сергійчук

## **Боротьба советської влади проти ОУН-УПА в післявоєнний період**

Сьогодні, коли відкрилися вчорашні спецхрани комуністичної системи, коли в Україні вже є можливість об'єктивно досліджувати національно-визвольний рух нашого народу за відродження власної держави, зроблено чимало щодо оцінки боротьби ОУН-УПА в роки Другої світової війни проти гітлерівських окупантів.

Але й повернення советської влади в 1944 році на українські землі не зупинило боротьби ОУН-УПА за самостійну Українську державу.

Друга світова війна, підкреслювалося в післявоєнних програмових засадах ОУН, «дає новий могутній поштовх українській визвольній боротьбі. Проголошення самостійності 30 червня 1941 року наперекір новому окупантові, створення УПА, УГВР і боротьба з обома наїзниками, яка своєю героїкою перевершила все знане досі в історії України, – це все висліди і, одночасно, продовження тієї духовної революції, що мусить стати підбудою реальних успіхів».<sup>1</sup>

Як і раніше, оунівці, продовжуючи боротьбу проти сталінського режиму, виходили з права нації на самовизначення і створення власної держави на своїй етнічній території. Для нас, підкреслювали вони, є однозначним: «саме національними шляхами йдуть усі передові нації. Вони в своєму внутрі переходять скорше чи повільніше всі конечні соціальні переміни, напружені на покращання долі одиниці, а тим самим на оздоровлення національної спільноти».<sup>2</sup>

Але, наголошувалося далі, «з нашого національного становища аж ніяк не впливає національний егоїзм, негативна постава до всіх вселюдських ідей. Ні, навпаки, саме ми видвигнули вселюдські кличі: «Воля народам, воля людині!». Саме ми пропагуємо таку міждержавну систему, що включатиме вільні, самостійні держави всіх народів, без супрематій більших над меншими».<sup>3</sup>

У зверненні до пораненого бійця Червоної армії ОУН писала:

Кривавий деспот Сталін по українських кістках хоче вийти якнайдаліше на Захід, щоб запрягти в московське ярмо нові народи. Не вийде. Хай московські держиморди самі воюють за плани мракобіса Сталіна. А плани його – це сон рябої коби-

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВОУ) фонд 3833, опис 1, спр. 210, арк. 48.

2. Там само, арк. 43.

3. Там само, арк. 45.

ли. Хіба ж не видно, що цією війною заправляють англо-американці! Вони водять дурного Сталіна за повід, як циган сліпого ведмеда по ярмарку.

Брати! Ми прогнали Гітлера з України. Тепер пора голови зняти кремлівському цареві Сталіну, його соратникам Хрущовим і терористичному апаратові НКВД. Тоді настане щасливе життя на Україні – без колгоспної панщини, національного гніту, без Сибіру, без голоду, без концтаборів, стахановщини, штрафів і надзвичайних судів. Тоді Україна як самостійна держава буде жити в дружбі із всіма вільними народами.<sup>4</sup>

Українські націоналісти, усвідомлюючи те, що боротьбу за власну державу доведеться вести з таким могутнім противником як Советський Союз, що трошив німецький Вермахт від самої Волги, все ж таки відмовилися укласти договір про співпрацю з гітлерівцями.

А у зв'язку з обвинуваченнями в колябораціонізмі з гітлерівськими окупантами Крайовий Провід ще навесні 1944 року у своєму зверненні до членів ОУН, бійців УПА та цивільного населення підкреслював, що

відступаючи, німецька армія через свої розвідувальні відділи, за погодженням з поліцією і гестапо, вперто поширює чутки про співробітництво і погодженість між ОУН-УПА з німецькою армією в спільній боротьбі проти СССР.

Наступаюча советська армія через органи НКВД також намагається всіма силами переконати народні маси, що ОУН – це німецький «союзник».<sup>5</sup>

Провід ОУН заявляв тоді,

що ОУН і УПА не мають союзу ні з якими імперіялістичними державами. Нашими союзниками є тільки поневолені народи, що разом з нами борються за звільнення свого народу. Захищаємо інтереси тільки свого народу і тому ніколи нашим ворогам не допомагаємо і не співробітнічаємо з ними... Німецькі спроби знайти Провід через окремих людей свідчать про провокаторські їхні наміри, бо кожний з них знає, що керівник ОУН Степан Бандера сидить заарештований у Берліні, і тільки з ним треба домовлятися, а не шукати Провід через кожну тітку...<sup>6</sup>

Користуючись деморалізацією відступаючих нацистів, українські націоналісти в цей час ставили за своє головне завдання

всіма можливими способами здобути зброю і амуніцію. Для того потворити вже спеціальні боївки. Це, зокрема, важне попри важніші шляхи. В роботі бути еластичним. Використати, де будуть, тертя між військом та адміністрацією. Пам'ятати, що німецькі вояки є зневірені і хотять додому. Використати це. Розкласти армію шляхом ширення серед неї думки, що воювати німецьким воякам є вже бездоцільно, їм конечно спішити в рідний край рятувати свої родини. Довести їм, що вони через УЗ [українські землі – В. С.] і Польщу зі зброєю не перейдуть, бо їх повстанці-партизани вважатимуть за ворога і знищать. Виразно ставити, що вони зброю мусять здати українському народові і УПА, бо в разі спротиву їх чекає смерть. В заміну за здану зброю давати їм «вільний перехід додому», міняти

4. Там само, спр. 111, арк. 9.

5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГОУ), ф. 57, оп. 4, спр. 338, арк. 289.

6. Там само, арк. 289-290.

зброю на хліб і т. д., на здану зброю можна видати посвідки («Зброю здали такому-то відділові УПА чи самооборони»). Все це робимо для того, щоб лише здобути від ворога зброю. В разі спротиву зложити зброю добровільно, поодиночні особи і малі відділи роззброювати силою. Тут бути безоглядним.

Рівночасно підготувати цілий нарід до здобування зброї. Коштом фронту мусимо озброїти всю організацію, весь український нарід.<sup>7</sup>

У таємній шифротелеграмі до Українського штабу партизанського руху один з червоних командирів – Нирко – стверджував, що в «село Гранцьки Домбровицького району 29 січня прибув націоналістичний загін 1300 чол., добре озброєний за рахунок відступаючих угорських частин».<sup>8</sup> Про те, що саме таким шляхом велика кількість німецької зброї потрапляла до рук націоналістів, свідчить також інший советський командир – Бегма.<sup>9</sup> 15 квітня 1944 року партизанське з'єднання імені М. Хрущова повідомляло до свого керівного штабу, що «галицька поліція таємно від німців підтримує зв'язки з УПА і місцевою українською самообороною, допомагає озброєнням і боєприпасами».<sup>10</sup>

Крім того, українські націоналісти, знову ж таки за твердженням советських партизанів, під виглядом останніх одержали багато зброї на складах Червоної армії протягом весни-літа 1944 року.<sup>11</sup> З цього приводу М. Хрущов навіть писав спеціального листа командуючому I Українським фронтом генералу армії М. Ватутіну.<sup>12</sup>

Під час переходу фронту підпілля ОУН здійснило велику роботу щодо зміни форм і методів боротьби. В нових умовах перевагу було віддано діяльності невеликих мобільних боївків, оскільки великі з'єднання легше виявити. Багатьом оунівцям довелося перейти на нелегальне становище, а ті, хто міг, змушені були законспіруватися.

Природно, що прихід Червоної армії на західноукраїнські землі активізував широкомаштабні дії советської влади проти ОУН-УПА. Зокрема, Політбюро ЦК КП(б)У й особисто перший секретар ЦК М. Хрущов приділяли дуже велику увагу ліквідації оунівського підпілля. З цього приводу ухвалювалися окремі постанови, розроблялися спеціальні операції каральних органів.

Завдяки цьому націоналістичному підпіллю було завдано великих втрат об'єднаними силами НКВД, НКГБ, армійських частин, підрозділів прикордонників та з'єднань большевицьких партизанів. Тільки в період з 19 лютого по 20 вересня 1944 року було знищено 13 442 повстанців.<sup>13</sup> А в Рівненській області за період з 1 серпня 1944 по 1 січня 1945 року було вбито 4088 оунівців, захоплено в полон – 3712, а ще 1069, повіривши запевненням керівників УССР про помилування, прийшли «з повинною». Зокрема, була розгромлена група «Енея».<sup>14</sup>

7. Там само, ф. 62, оп. 1, спр. 289, арк. 45.

8. Там само, спр. 1516, арк. 70.

9. Там само, арк. 14.

10. Там само, спр. 13, арк. 5.

11. Там само, спр. 1517, арк. 127; спр. 1528, арк. 100.

12. Там само, спр. 1517, арк. 127.

13. Там само, спр. 958, арк. 1.

14. Там само, спр. 1700, арк. 69-70.

Большевицька влада з метою залякування учасників національно-визвольного руху починає масово проводити прилюдні страти оунівців (смерть через повішення), зганяючи на ці акції тисячі людей.

На основі рішень ЦК КП(б)У і раднаркому УССР спеціальною директивою прокурора УССР Р. Руденка в грудні 1944 року чітко визначалася і роль цього відомства в ліквідації ОУН-УПА: «Органи прокуратури боротьбу з українсько-німецькими націоналістами повинні вважати своїм головним завданням».<sup>15</sup>

У березні 1945 року Р. Руденко підписав спеціальний наказ для своїх підлеглих у західних областях України, яким підкреслювалося, що «для виконання головного завдання в роботі органів прокуратури – розгрому українсько-німецьких націоналістів – облпрокурорам забезпечити об'єктивну і якісну участь райпрокурорів по справах цієї категорії, встановивши особистий контроль і надаючи практичну допомогу районним прокурорам в організації цієї роботи».<sup>16</sup>

Однак це не допомагало негайно й повсюдно придушити боротьбу проти нової окупаційної влади, чого так добивався тодішній керівник УССР Микита Хрущов.

Не допомагали письмові розписки, взяті ним від секретарів обкомів КП(б)У, начальників обласних управлінь НКВД та НКГБ про ліквідацію оунівського підпілля до визначеної дати, знову й знову затверджувалися плани операцій, безугавно лунала стрілянина й здригалися від вибухів ліси, гори і доли...

Заскочені несподіваним і масштабним розмахом національно-визвольного руху, каральні органи, керівники яких постійно змушені були виправдовуватися й давати пояснення у високих кабінетах про «невміння своєчасного знищення банд українсько-німецьких націоналістів», почали вдаватися до найбрутальніших методів, щоб якомога швидше виконати поставлене перед ними завдання.

Скажімо, закриті рішення Тернопільського обкому партії від 23 листопада 1944 року констатує, що 22 жовтня 1944 року в селі Кривеньке, перебуваючи в нетверезому стані, майор Полянський, мол. лейтенант Молдованов розстріляли ні в чому не винних громадян у віці від 60 до 80 років у кількості 10 осіб і спалили 45 будинків з надвірними побудовами й домашнім майном і великою кількістю необмолоченого хліба. Серед убитих п'ять сімей – червоноармійські... З 45 спалених будинків близько 20 – червоноармійські.<sup>17</sup>

А факт розстрілу сім'ї червоноармійця Парфенюка з села Ляхове на Волині оперуповноваженим Воротниковим ЦК КП(б)У змушений був оприлюднити у своєму таємному бюлетені.

У Славську Дрогобицької області «в грудні 1944 року старший оперуповноважений Доля при допиті заарештованого Дем'яна Василя Миколайови-

15. Державний архів Львівської області, ф. 2016, оп. 2 с, спр. 64, арк. 1.

16. Там само, спр. 63, арк. 15.

17. ЦДАГОУ ф. 1, оп. 23, спр. 1362, арк. 36.

ча ізбив його і, напівживого, за порадою заступника начальника райвідділу НКВД Зирянова вивіз за село і розстріляв, а труп кинув у колодязь».<sup>18</sup>

Такі спонтанні й некеровані дії працівників офіційних органів спричинилися до великих втрат серед мирного населення, що викликало не тільки за-таєну хвилю обурення в широких масах, а й розгортання спротиву, змусило офіційну владу хоча б формально засуджувати злочинні прояви з боку працівників НКВД та всіх залучених до бойових дій проти ОУН-УПА. Але це вже не могло погамувати той виплеск ненависти до «буржуазних націоналістів», яку большевицька партія прищепила тим присланим зі сходу, хто чимось завинив там перед владою або хто не зміг уникнути жорстких вимог кабінетної рознарядки. Звичайно, не всі з присланих, у тому числі й з Росії, сприймали українських патріотів як «фашистів і бандитів», але, кинуті безжальною і жорстокою системою в кривавий вир, задурманені комуністичною ідеологією (а часто й алкоголем), такі «східняки» також втягувалися в незрозумілу до кінця їм самим боротьбу, яка оберталася найчастіше невинними жертвами, котрих найлегше було списати на «злочини українсько-німецьких націоналістів», аби ще раз засвідчити про їхні «антилюдські наміри» створення якоїсь «самостійної і соборної неньки» – адже ж советська влада вже надала можливість українцям жити у власній державі!

Од рук східних українців, як і західних, на Волині, в Галичині, на Буковині та Закарпатті гинули не тільки ті, хто боровся за справді незалежну Україну, а й просто мирні селяни, діти яких воювали в цей час у лавах Червоної армії. Як можна було пояснити жителям села Борбин і містечка Острожець на Рівненщині розстріл без суду і слідства Мокрини Устимчук, матері трьох синів, що воювали в цей час проти фашистів, а їхній батько працював в оборонній промисловості СРСР?

Прагнення добитися виконання поставлених ЦК КП(б)У завдань щодо ліквідації національно-визвольного руху на західноукраїнських землях призвели до таких масових злочинів з боку працівників «правоохоронних» органів на місцях уже на початку 1945 року, що тодішній прокурор УССР Роман Руденко змушений був у лютому під грифом «цілком таємно» направити секретарям ЦК КП(б)У Микиті Хрущову та Дем'яну Коротченку спеціальне донесення, яке було офіційно назване «Про факти порушення советської законности в західних областях Української ССР».

Очевидно, Хрущова й Коротченка, як і інших членів Політбюра ЦК КП(б)У, повідомлення Руденка вразило, оскільки 21 березня 1945 року ними ухвалюється постанова «Про факти грубих порушень советської законности в західних областях УССР».<sup>19</sup>

Однак той самий Хрущов, засуджуючи вбивства невинних мирних жителів західноукраїнських земель енкаведистами, водночас вимагав від них же посилювати боротьбу проти націоналістів, уживаючи найрізноманітніших заходів, аж до створення з числа тих оунівців, котрі прийшли з повин-

18. Там само, спр. 1675, арк. 6.

19. Там само, ф. 1, оп. 16, спр. 29, арк. 187-191.



ною, спеціальних боївок під виглядом УПА, аби прискорити ліквідацію українського підпілля. Він регулярно здійснює свого роду інспекційні поїздки по західноукраїнському регіону, щоразу збирає наради керівного складу силових структур і партійних комітетів, націлюючи їх на якомога швидшу ліквідацію ОУН-УПА.

Та щоразу намічене не вдається здійснити у визначені строки, хоч мало не щодня до Києва надходять повідомлення про кількість убитих та арештованих членів націоналістичного підпілля.

Аби відрепортувати про впокорення українських націоналістів, большевицька влада намагається «приручити» ідейних носіїв їхнього патріотизму – духовних отців греко-католицької церкви, – усілякими засобами змушуючи їх до входження в російську православну церкву, контрольовану Кремлем. Українське населення, що сотнями тисяч примусово переселяють з територій, відданих післявоєнній Польщі, намагаються відправити подалі на схід, де воно має асимілюватися серед уже зденаціоналізованих братів по крові. Поляків-колоністів, що жили в західноукраїнському регіоні протягом багатьох століть, без їхньої згоди брутальними методами виганяють за «лінію Керзона»; влада, крім того, хоче навічно посварити їх з українськими патріотами, переконуючи, що саме останні – винуватці трагедії польського народу (хоч водночас комуністична влада Варшави за допомогою переселенців з Галичини та Волині має намір якомога швидше освоїти західні польські землі, з яких змушені виїхати німці).

Усе робиться, щоб назавжди скомпрометувати український національно-визвольний рух, щоб від згадки про нього здригалися прийдешні покоління не тільки українців, а й усіх народів Європи.

Поставивши спільно із західними союзниками на коліна Німеччину та Японію, Союзний Союз з осені 1945 року одержав можливість кинути вивільнену збройну силу проти національно-визвольних рухів, які й далі заявляли про себе на окраїнах большевицької імперії. Звичайно, головну увагу було звернуто на придушення українського націоналістичного підпілля в Галичині, на Закарпатті, Буковині та Волині.

Підкріплення, яке одержали НКВД й НКГБ від армійської контррозвідки «Смерш», не дало негайного бажаного результату компартійній владі щодо розгрому українського національно-визвольного руху. Немоżliвість досягнути поставленої мети змушує її вдатися до розширення діяльності винищувальних батальйонів, організованих з місцевого населення. ЦК КП(б)У й низові компартійні структури докладають відчайдушних зусиль, щоб повернути громадян України на зрадницький шлях стосовно справжніх патріотів українського народу.

Та національно-визвольна боротьба ОУН-УПА триває, відомості про неї поширюються по всій Україні, проникають за кордон. Населення східних регіонів УРСР, де починає лютувати новий страшний голодомор, приїжджаючи за сільгосппродуктами до «бандерівців», на власні очі переконується, що українські націоналісти не припиняють боротьби за відродження власної держави на своїй території. Крім того, східнякам відкривається по-

вна правда про своїх західних єдинокровних братів, які, виявляється, не тільки поділилися шматком хліба з голодною східною Україною, а й готові пожертвувати своїм життям за неї – вільну, соборну і незалежну.

Большевицький режим уживає найрізноманітніших заходів задля свого закріплення й остаточного утвердження в західноукраїнському регіоні. Тут і фальсифікація виборів до Верховної Ради ССРСР, які відбуваються під пильним чекістським оком та під дулами автоматів, і розселення національно свідомих селян по різних населених пунктах, а також розгортання наступу на селянина-одноосібника, який є матеріальною базою для ОУН-УПА.

З початком 1947 року большевицька влада намагалася повернути на свій бік населення західноукраїнських земель, домогтися, щоб воно не підтримувало національно-визвольного руху. Тодішні керівники УСССР роблять спроби впливати на різні групи населення, зокрема на жінок. З цією метою Микита Хрущов скликає в Києві нараду жінок західних областей, на якій переконує її учасниць, що бандерівці, мовляв, поширюють «всяку чепуху» про советську владу, а за Збручем ще «багато відсталого [...] і ще є вороги».

З цими ворогами ведеться нещадна боротьба, і є багато таких, що мають у цій боротьбі особливі заслуги. Наприклад, молодший лейтенант Остяков особисто вбив 192 націоналісти, але чомусь його не відзначено урядовою нагородою. Микита Хрущов з якихось причин не поставив позитивної резолюції на його «товариському листі».

А коли Сталін присилає в Україну на початку квітня 1947 року випробуваного борця з українським націоналізмом ще з 1920 років Лазаря Кагановича, який зміщує Хрущова з посади першого секретаря ЦК КП(б)У, взявши владу у свої руки, Микита Сергійович особливо ревно старається засвідчити свою непримиренну антинаціоналістичну позицію. Тим більше, що можливість проявити її з'являється одразу ж після приїзду Кагановича, – у Львові скликається спеціальна нарада секретарів обкомів КП(б)У й начальників управлінь МГБ, на якій усі виступаючі говорять про активізацію націоналістичного руху.

Після зазначеної наради керівники УСССР повертаються до вже випробуваного методу боротьби з ОУН-УПА – виселення сімей активних націоналістів. На їхню думку, поряд із посиленням чекістської роботи це дієвий засіб прискорити викорінення націоналістичних елементів.

Такі документи, як звіт Чернівецького обкому КП(б)У про масове насильницьке виселення до Сибіру сімей українських патріотів, засвідчують рівень цинізму й свавілля большевицької влади щодо тих, чії рідні понад усе любили Україну і її волю. Злочинність комуністичного режиму яскраво ілюструє документ ОУН, нещодавно знайдений на Прикарпатті, в якому по-іменню названі всі – включно з немовлятами, – кого відправляли з рідної землі в холодні простори за Уралом.

Масові вивезення родин українських націоналістів до Сибіру восени 1947 року значною мірою підірвали матеріальну базу тих, хто зі зброєю в руках продовжував боротьбу проти большевицької влади. Втратили вони також і моральну підтримку з боку цих людей.

Та багаторічне кровопролиття десяткувало не лише українських націоналістів. Були втрати й серед тих, хто протистояв їм, хоча кількісно значно менші. Втім, некомплект чекістських кадрів, про який заговорили у 1948 році, пояснювався і звільненням деякої частини працівників каральних органів за станом здоров'я, за сімейними обставинами, зрідка – за порушення законності. Були й такі, хто не хотів брати активної участі в боротьбі проти українських націоналістів. Скажімо, помічник уповноваженого Болевського райвідділу МГБ Станіславської області Олександр Шимонін писав у своїх рапортах на ім'я керівництва Міністерства державної безпеки УССР про своє небажання займатися агентурною роботою, до якої він «відчуває одне й те ж почуття неприязні і нелюбови».<sup>20</sup>

А деякі його колеги працювали так, щоб бути звільненими через непридатність. Наприклад, у Дрогобицькій області за наполяганням обкому КП(б)У ще в 1947 році треба було замінити багатьох працівників органів МГБ та МВД, які не забезпечували виконання завдань.

Однак не всім вдавалося позбутися осоружної роботи, як, наприклад, Шимоніну, якого вигнали з органів з «вовчим білетом». Інших партійні комітети змушували працювати на виконання нових завдань у боротьбі проти українських націоналістів.

Так, Чернівецьким обкомом КП(б)У 30.04.1948 року затверджувалися такі заходи, виконання яких покладалося на обласні управління МГБ і МВД:

Переглянути весь склад агентури, що працює по викриттю оунівського націоналістичного підпілля, очистивши її від дворушників, зрадників, дезінформаторів і не здатних вести цю лінію роботи.

Одночасно знайти таку агентуру, яка б була здатною перевтілитись і розробляти націоналістичне підпілля ОУН не тільки із середовища самих учасників, а також із середовища патріотично настроєних і відданих Совєтській владі людей.<sup>21</sup>

Зрозуміло, що ці настанови – дублювання постанов ЦК КП(б)У, які продовжували систематично з'являтися за підписом членів Політбюро. І коли обкоми партії звітували про виконання завдань з Києва, то неодмінно вказували на це. Зокрема, Станіславський обком КП(б)У так і писав Микиті Хрушову: «Виконуючи рішення ЦК КП(б)У від 1/VI 1948 року, органами МГБ і внутрішніми військами МГБ за минулі два місяці вбито і знешкоджено загалом 468 бандитів і бандпосібників.

З них: убито – 157; арештовано – 311».<sup>22</sup>

Такий підхід до боротьби з націоналістичним підпіллям призвів до того, що з метою виконання завдань комуністичної партії виконуючий обов'язки Волинського обласного управління МГБ УССР полковник Будкін 23 жовтня 1948 року видав директиву: «Прийняти міри до виконання взятих на себе обов'язків по ліквідації не менше 2 бандитів щомісячно».<sup>23</sup>

20. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 5984, арк. 10.

21. Там само, оп. 23, спр. 5042, арк. 14.

22. Там само, спр. 5044, арк. 49.

23. Там само, оп. 24, спр. 37, арк. 76.

За умов тотального впливу на суспільну свідомість комуністичної ідеології (як у цьому можна переконатися ще й сьогодні) пропагандистській машині вдалося створити в уяві широких мас, особливо на сході від Збруча, образ українського націоналіста-різуна, на совісті якого, мовляв, криваві злочини проти власного народу. Але змінилися часи і нині зовсім в іншому світлі бачаться події півстолітньої давности, зовсім на інших руках проступає невинна кров.

Значною мірою допомагають прояснити істину також матеріяли й документи, раніше абсолютно недоступні для дослідників. Саме ці документальні архівні свідчення справляють вагомий вплив на широкий загал, даючи змогу переконатися, що багато злочинів, приписуваних українським націоналістам, скоєно під виглядом останніх спеціальними підрозділами каральних органів большевицької влади. В їхньому існуванні вже немає ніяких сумнівів, оскільки матеріяли найвищого керівного органу компартії стверджують цю страшну правду. Такі спецбоївки під виглядом УПА створювали ще советські партизани в період гітлерівської окупації, такий метод компрометування перед населенням борців за волю України і в подальшому використовувала комуністична влада (один з яскравих доказів – доповідна військового прокурора військ МВД Українського округу Г. Кошарського). Треба подумати, чи й справді той чи інший акт проти советської влади був здійснений саме оунівцями – чи не стояли за цим спецбоївки МВД-МГБ, аби мати підстави оформляти згідно зі спущеним пляном українські родини на виселення до «неисходимого» Сибіру?

До речі, за архівними даними до кінця 1945 року використовувалося 150 спецбоївок каральних органів, до складу яких входило 1800 осіб. Станом на 20 лютого 1950 року діючими залишилося 19 таких груп кількістю 130 осіб.<sup>24</sup>

Глибоке вивчення умов і обставин тих кривавих подій, що відбувалися на теренах західних областей УРСР у повоєнний час, висвітлює багато мало-відомих сторінок історії, переконує в масовості народного опору большевицькій владі.

Були серед них і діти-герої, що боролися за волю України в лавах Організації Українських Націоналістів та її збройного утворення – Української Повстанської Армії. Донедавна їхні імена можна було знайти хіба що у вироках військових трибуналів та у списках ув'язнених советських концтаборів.

Так, у 14-15 або й у 12 років цих дітей кидали в сталінські каземати тільки за те, що вони любили рідну землю, на якій вирости, і хотіли, щоб на ній господарем був український народ. Тільки в цьому й полягав їхній «злочин», за який вони мали відбутися від 5 до 25 років тюрми й каторги.

У 1949 році багато з них уже відбули по 5 років ув'язнення. І ось тоді перший секретар ЦК КП(б)У Микита Хрущов, один із головних організаторів боротьби проти ОУН-УПА, раптом виявив жалість до цих дітей. Він звернувся зі спеціальним посланням до Сталіна з проханням достроково звіль-

24. Довідка СБУ для Верховної Ради України від 6 листопада 1996 р. – С. 40.

нити їх із місць позбавлення волі (але тільки вихідців з родин бідняків і середняків), оскільки ті вже, мовляв, стали на шлях виправлення, бо «беруть активну участь в громадському житті, є відмінниками навчання й успішно виконують виробничі завдання».<sup>25</sup>

Невідомо, чи прислухався тоді Сталін до прохання Хрущова. Сьогодні важливо те, що маємо документальне свідчення про тих дітей-героїв у поіменному списку, що є надзвичайно цінним для вивчення історії національно-визвольної боротьби українського народу за незалежність.

Не могли її зупинити ні показові відкриті процеси над українськими націоналістами, ні ліквідація греко-католицької церкви на західноукраїнських землях, ні особисті зусилля в спілкуванні з місцевим населенням самого Микити Хрущова. Перелому на свою користь тоталітарний режим міг добитися лише шляхом брутального насильства. Скажімо, до колгоспів переважну більшість селян затягували силоміць спеціально призначені уповноважені. Вони досить часто гинули, оскільки підтримки від народу не мали. Це викликало лють у найвищих керівників УССР, і вони не рахувалися із жертвами. Настанова «зверху» була вкрай цинічною, а той самий Хрущов відверто проголосив – щоправда, у вузькому колі: «Комуністи, які не зуміли згуртувати навколо себе актив, не можуть захистити своє життя і гинуть – чорт з ними, туди їм і дорога».<sup>26</sup>

Відмова значної частини селянства західних областей вступати до насильницьки створюваних колгоспів засвідчувала, що Західна Україна не підкорилася большевицькій владі. Тодішні керівники УССР не бачили іншого виходу, як повторити на західноукраїнських землях ганебний досвід «великого перелому» – большевицької колективізації наприкінці 1920 – на початку 1930 років. Саме з цією метою тодішній голова Ради Міністрів УССР Дем'ян Коротченко та перший секретар ЦК КП(б)У Леонід Мельников звернулися 18 серпня 1950 року до «вождя всіх народів» з проханням виселити «частину куркулів із західних, Чернівецької та Закарпатської областей в кількості 1200 господарств за межі Української ССР з конфіскацією належного їм майна».<sup>27</sup>

Порушення цього питання перед Й. Сталіним мотивувалося тим, що «серед 152 тисяч селянських господарств, які залишилися поза колгоспами, є частина куркульських господарств, котра в результаті проведених обмежувальних заходів [читай – дискримінаційних стосовно одноосібника – В. С.] економічно підірвана, але, будучи вороже настроєна до колгоспного ладу, завдає шкоди колгоспам у їхньому організаційно-господарському зміцненні».<sup>28</sup> Ось чому «з метою забезпечення найбільш сприятливих умов для соціалістичної перебудови сільського господарства і зміцнення колгоспів» і з'явилося оте слізне: «Просимо Вас, товаришу Сталін»... І це вже після того, треба ще раз

25. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 5681, арк. 159-160.

26. Там само, спр. 5686, арк. 369.

27. Там само, оп. 24, спр. 719, арк. 153.

28. Там само.



підкреслити, як примусово виселили всіх тих, хто міг бути звинувачений в «українському буржуазному націоналізмі». Проте все одно – під час організації колгоспів не допомагали іноді й військові підрозділи, як це було в селі Ситнів Брюховицького району Львівської області...

Провалилася й акція агітації за «соціалістичну перебудову західноукраїнського села» за допомогою провідних письменників України. Адже від того, що «їх туди пригнали цілий табун», як висловився Остап Вишня, настрої селян не змінився. Видатний письменник-гуморист, який мав нагоду й сам відчувати протягом десяти років у північних таборах всі «переваги» тієї системи, за яку його погнали агітувати, слушно вважав: «Ми виїдемо в колгоспи Львівщини, покажемо себе ситими, одягненими, вихоленими, п'яними, а селяни подумают: „Ось вони, нові пани“, та й ще й сміються нашою мовою».<sup>29</sup>

А коли Максим Рильський заявив, що «ми приїхали до Львова зміцнювати советську владу», то учасник акції Володимир Сосюра заперечив: «А я ось не впевнений у цьому. Нас просто провітрюють, щоб ми не засиділись у Києві... Ми тут пиячимо і дебоширимо, цим ми не зміцнюємо советську владу, а навіть навпаки. Найскромніший серед нас – Павло Тичина, він зміцнював би, якби його розуміли читачі».<sup>30</sup>

Степан Олійник додавав: «Ми зміцнюємо місто Львів як українське місто. Справа вся в тому, що у вас українська мова стала вже іноземною мовою. Сюди приїхала різна сволоч і все „чтокает“ та „какает“ і цим русифікує населення... Правий Володька Сосюра, що ми відчуваємо себе гостями і пиячимо, дебоширимо, і цим показуємо, що ми, знать, багаті, а весь народ у масі заздрить нам і злиться».<sup>31</sup>

Відгукуючись на прохання керівників УССР, Сталін дозволив виселити до Сибіру не тільки куркулів, а й «андерсівців» – тих, хто воював у польському війську генерала Андерса, а також членів секти ієговістів, які вважалися «антисовєтськими елементами».

Проте й такий репресивний захід не дав бажаних наслідків. Не потягнулися селяни до колгоспів; не припинялася й збройна боротьба.

Селяни відтепер розуміли, до речі, кому можна вірити, оскільки могли порівнювати дії комуністичної влади з ось такими вчорашніми заявами:

Українсько-німецькі націоналісти залякують тепер селян західних областей України, ніби-то советська влада буде примушувати їх вступати до колгоспів. Це також безсоромна бандерівська брехня. Ніколи советська влада не змушувала селян організовувати колгоспи або вступати до них. Колгоспи з'являються добровільною сільськогосподарською артіллю селян, вступ до якої є особистою справою кожного селянина.<sup>32</sup>

Тим, що творилося в Західній Україні з початком насильницької колективізації, підтвердилося, що правда на боці націоналістів. Через те їм вірили, а в колгоспи йти не хотіли.

29. Там само, оп. 24, спр. 15, арк. 7.

30. Там само, арк. 6.

31. Там само, арк. 7.

32. Вільна Україна. – 1945. – 13 січня.

І ось тоді большевицька влада вирішила, що на заваді її утвердження на заході УССР стоять хутори. Починається масове виселення жителів з хуторів, щоб, як розраховували можновладці, остаточно вибити ґрунт з-під ніг українських націоналістів.

За 1950-1952 роки було насильно зігнано з батьківської землі власників 91 226 хутірських господарств.

На очах старих і малих ці обжиті протягом багатьох століть обійстя, що плекали не одне покоління справжніх господарів, zalюблених у свою землю, перетворювалися на руїни. Але саме цього й добивалася влада – зігнати з землі її господаря, пустити його по світу з торбами. Існування хутірської системи, яка себе виправдовувала споконвіку, здавалося небезпечним представникам окупаційного режиму.

Це варварство творилося по всіх західних областях.

Секретар Дрогобицького райкому КП(б)У Зубатенко, вилазячи на дах хати вдови Юлії Ковбасюк (її саме не було вдома, а діти пішли до школи), добре знала, що господар хати загинув на фронті як боєць Червоної армії. Та це її не обходило – найважливіше було показати приклад. І Зубатенко почала скидати донизу черепицю... І за цим ватажком комуністів справді пішли інші – «побили половину дахівки, а хату зовсім знищили... Прийшовши додому, вдовиця з дітьми застала лише грузи і руїну, оставшись без даху над головою, бо всі харчі, які вона мала, група розтягла, курей „стрибки“ порізали і поїли; вдова гірко заплакала і з дітьми пішла жити до чужих людей».<sup>33</sup>

Долею вдови та її сиріт місцева влада не переймалася, бо треба було виконувати вказівки зверху про виселення. А якщо вже турбуватися про кого, так це, звісно, в першу чергу про тих, хто розвалював ось такі вдовині хати – відданих владі «ястребків»: у Києві думали над тим, як забезпечити їх пенсіями...

А ще в Києві займалися проблемами відкритих судових процесів над українськими націоналістами, готували для цього відповідних промовців, писали для них тексти промов українською мовою. І вирок мав бути представлений на затвердження в ЦК КП(б)У за тиждень до початку процесу.<sup>34</sup>

Подібні вказівки спричинилися до масових порушень так званої революційної законности, коли в арештованих (у багатьох випадках зовсім невинних) вибивали потрібні для влади показання, які вони мали повторити потім на процесі. Так, у квітні 1952 року заступники начальника Дрогобицького обласного управління МГБ Колос і Логвиненко, колишній заступник начальника слідчого відділу цього управління Матвієнков і заступник начальника Стрийського міськвідділу МГБ Пономаренко, незаконно заарештувавши громадян села Сихів – Гадяка Ф. і Гадяка Т., застосували фізичні методи під час слідства, добилися від них видуманих показань про здійснення нібито ними терористичного акту над агентом районного уповноваженого із заготівель Грициком В., приховали від судових органів ряд документів,

33. ЦДАГОУ, оп. 24, спр. 870, арк. 285.

34. Там само, оп. 16, спр. 70, арк. 65-70.

які виправдовували звинувачених. у результаті чого Гадяка Ф. було засуджено до розстрілу, а його сина Гадяка Т. – до 25 років позбавлення волі.<sup>35</sup>

З метою обезглавлення націоналістичного підпілля каральні органи вдаються до широкомаштабних операцій по ліквідації керівників ОУН-УПА. Особливо посилюються ці акції після загибелі в березні 1950 року Головного командира УПА Романа Шухевича. Зокрема, тоді у Львові на базі 10 стрілецького полку було створено спеціальний підрозділ з солдатів і сержантів 1926-1928 років народження.

До військово-чекістських операцій по захопленню нового керівника ОУН-УПА Василя Кука в грудні 1952 року залучалося 2600 осіб, у липні 1953 року – 1015, у жовтні 1953 року – 7 дивізіонів. Однак вони не дали бажаного результату, як і подібна операція, що була проведена в березні 1954 року. Провал останньої, до речі, потягнув за собою прийняття спеціальної постанови Політбюро ЦК КПУ.<sup>36</sup>

Ті широкомаштабні каральні акції, які в повоєнний час постійно проводила большевицька влада проти оунівського підпілля, здавалося б, уже давно мали ліквідувати будь-які вияви українського національно-визвольного руху. Вбито десятки й десятки тисяч вояків УПА, арештовано й засуджено величезну їх кількість, а їхні родини відправлено до Сибіру. Однак боротьба не припинялася. За неймовірно важких умов сталінського режиму, коли вже начебто не могло бути ніякого опору, до лав ОУН-УПА вливаються все нові й нові люди.

Поповнення націоналістичного підпілля за рахунок молоді стурбувало вище керівництво УСССР. У зв'язку з викриттям молодіжної організації ОУН у Золотниківській середній школі Тернопільської області Політбюро ЦК КП(б)У 4 квітня 1952 року ухвалює спеціальну постанову про стан навчально-виховної роботи в ній. Цей документ констатує, що не тільки Золотниківський райком КП(б)У, а й інші райкоми партії Тернопільської області «дуже погано займаються питаннями навчально-виховної роботи в школах, поліпшенням викладання основ наук і особливо Конституції СРСР і УСССР, історії, російської і української мови, не надають допомоги вчителям у вихованні учнів у дусі ленінсько-сталінської дружби народів, советського патріотизму, в дусі ненависти до українських агентів англо-американських імперіалістів і Ватикану».<sup>37</sup>

Тодішньому першому секретареві ЦК КП(б)У Леоніду Мельникову, який підписав цей документ, здавалося, що якби Золотниківський райком КП(б)У не «самоусунувся від керівництва ідейно-виховною роботою серед учителів, більшість яких тільки недавно прийшли в школу і не мають досвіду педагогічної роботи, і дававав би їм допомогу в оволодінні марксистсько-ленінською теорією і методичними знаннями»,<sup>38</sup> то можна було б давно ліквідувати українських націоналістів, які вже стали з пропагандистською метою «агентами англо-американського імперіялізму».

35. Там само, спр. 73, арк. 2.

36. Там само, спр. 74, арк. 85.

37. Там само, спр. 72, арк. 26.

38. Там само, арк. 27.

І Л. Мельников, і йому подібні компартійні бонзи УССР у силу своєї обмеженості не могли зрозуміти, що явище українського націоналізму – вічне, його не здолати найбрутальнішою силою, оскільки воно виростає з глибинних джерел ества.

І якщо вдавалося ліквідувати молодіжний націоналістичний рух в одному населеному пункті, то одразу ж його паростки з'являлися в іншому. Більше того, націоналістичний рух поширювався й на схід.

1953 роком збройна боротьба ОУН-УПА проти советської влади не закінчилася, як уявляли собі в ЦК КП України. Криваві події на західних українських землях продовжувалися й пізніше.

Так, 10 травня 1954 року Управлінням КГБ по Львівській області був заарештований учитель Мокротинської неповносередньої школи Ю. Пилипець, котрого звинувачували у зв'язках з оунівцями і у виконанні ним окремих їхніх доручень.

Одразу ж після арешту вияснилось, що Пилипець ще восени 1950 року в заяві на ім'я начальника Магерівського райвідділу КГБ повідомив про те, що зв'язки з ОУН він порвав після вступу до комсомолу в березні 1950 року. Однак співробітник КГБ капітан Мицай не тільки не взяв до уваги вказаної заяви, а навпаки, свідомо вилучив подібні власноручні показання заарештованого.<sup>39</sup>

Завідуючий адміністративним відділом ЦК КП(б)У М. Кузнєцов у березні 1955 року зазначав, що «в 1954 році в західних областях мали місце 13 бандитських проявів, у тому числі 7 терористичних актів, з яких жоден не розкритий. Вчинено 29 випадків розповсюдження антисоветських листівок, з яких розкрито тільки 12 випадків. До цього часу не розкрито 15 бандитських проявів і 44 випадки розповсюдження антисоветських листівок, що мали місце в 1952-1953 роках».<sup>40</sup>

Діяльність збройного підпілля поширювалася навесні 1955 року на Мізоцький, Здолбунівський, Рівненський, Деражнянський, Степанський, Рафалівський, Зарічнянський, Березнівський, Межеріцький і Соснівський райони Рівненської області, Олицький, Цуманський, Колківський, Камінь-Каширський, Любешівський, Турійський і Луцький – Волинської, Ємільчинський, Чоповицький, Радомишльський, Барашівський і Городницький – Житомирської.

Станом на 1 травня 1955 року органами КГБ УССР розшукувалося 50 озброєних оунівців, у тому числі у Волинській області – 10, Рівненській – 6, Житомирській – 2. Зокрема, каральні органи ще не знали про місцеперебування керівника Рівненського окружного проводу ОУН «Ульяна» та Ківерцівського надрайонного – «Краська».<sup>41</sup>

Антисоветський спротив українських патріотів і далі класифікувався комуністичною владою як бандитизм. Але вже як «решток українського буржуазного націоналізму». Саме так, скажімо, повідомляє секретар Волинсь-

39. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 4081, арк. 396.

40. Там само, арк. 32.

41. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 4081, арк. 6.

кого обкому КПУ І. Грушецький про підступну ліквідацію 2 жовтня 1955 року ватажка одного з відділів повстанців «Сергія» – Степана Линника, уродженця села Підгатте Колківського району.<sup>42</sup>

У вищезгаданій доповідній М. Кузнецов зазначав, що «виконуючи постанови ЦК КП України від 9 травня 1952 року та 31 грудня 1953 року про стан ліквідації решток оунівських банд в західних областях, Комітет державної безпеки при Раді Міністрів УССР та обласні управління КГБ цих областей домоглися розгрому організованого бандоунівського підпілля – ліквідовані так звані центральний, крайові, окружні та інші „проводи“ ОУН».<sup>43</sup>

За даними КГБ УССР, на території західних областей продовжували діяти лише

11 розрізнених банд, в яких нараховується 32 бандити, та 17 бандитів, що діють по-одинокі, з них: в Станіславській області – 16 бандитів, Волинській – 11, Дрогобицькій – 7, Ровенській – 6, Львівській – 5 і Тернопільській – 4. Крім того, 3 оунівських бандити діють на території Житомирської області. Органами КГБ західних областей розшукується понад 50 оунівських нелегалів, серед яких є такі, що займали керівні пости в націоналістичному підпіллі та його озброєних бандах.<sup>44</sup>

Проте хвалебні рапорти партійних та кагебістських функціонерів виявилися поспішними, бо вже через місяць, у квітні 1955 року, Президія ЦК КПУ змушена була констатувати у своїй постанові, що органи КГБ «своєчасно не врахували зміненої тактики ворожої діяльності недобитих решток підпілля українських буржуазних націоналістів, які, прагнучи зберегти себе, перейшли до глибоко замаскованої підривної роботи і останнім часом намагаються створювати нові націоналістичні організації та групи».<sup>45</sup>

У постанові вказувалося й на те, що багато «активних учасників оунівського підпілля [...] переховуються під фіктивними документами і в ряді випадків пролізли на роботу до советських та господарських установ», а серед тих «осіб, що вийшли з банд з повинною [...] є частина таких, що виходили за завданням оунівського підпілля, переховують зброю і ведуть ворожу роботу».<sup>46</sup>

У зв'язку з цим КГБ УССР та його управлінням у західних областях доручалося

забезпечити проведення активних заходів по розшуку та викриттю усіх учасників оунівських банд і підпілля, що замаскувалися й переховуються під фіктивними документами, які вийшли з повинною за завданням оунівського підпілля для продовження ворожої роботи, а також учасників так званої запасної оунівської мережі, націоналістичного мельниківського підпілля та інших антисоветських формувань.<sup>47</sup>

Постанови большевицької партії не могли зупинити українського національно-визвольного руху, так само, як і силові дії тоталітарної влади; як справедливо писав відомий український генерал Павло Шандрук,

42. Там само, оп. 24, спр. 4081, арк. 9.

43. Там само, оп. 16, спр. 75, арк. 31.

44. Там само, арк. 32.

45. Там само, арк. 5.

46. Там само, арк. 5.

47. Там само, арк. 8.



нема в історії людства подібного прикладу, що його дала Українська Повстанська Армія (УПА) в боротьбі за долю і щастя України. Коли не маємо з цілком зрозумілих причин ближчих свідоцтв про великі чини УПА, то знаємо, що це тому, що не таке вона мала завдання, щоб уявлятися, що не могла і не сміла виходити з наставленим чолом назустріч ворожим танкам, бо мала вона інше політичне завдання, мала завдання перманентної боротьби, а таке завдання виконала справді якнайкраще. Цілий світ є під вражінням безперервної партизанської діяльності УПА, військові фахівці намагаються дослідити її чини, щоб зрозуміти їх і в разі потреби стосувати їх. Але чи є в стані навіть найбільший знавець і реаліст зрозуміти, як може людина виявити стільки відваги, зручності та жертвості й хисту, щоб в умовах безпримірної московської окупації з посиленою авіацією, танками, поліційними псами, при застосуванні безпощадного терору та й підкупу продовжувати по сьогодні в тій чи іншій формі боротьбу. Ніхто не потрапить цього зрозуміти, не потрапить уявити собі, як УПівець, хворий, голодний, босий, часом з 1-2 набоями до рушниці – «іде до бою темної ночі».<sup>48</sup>

Але так було. І про це вже знав світ, оскільки українська справа набрала міжнародного значення. Американський генерал Крістенбері 2 жовтня 1954 року заявляв: «Вояки УПА боролися і борються за ті самі ідеали, що й волелюбні сини ЗДА [США – В. С.]. Ми знаємо тепер, що УПА репрезентує дух України».<sup>49</sup>

Саме за цей волелюбний дух прислужники комуністичної системи переслідували кращих синів і дочок українського народу. Большевицька влада боялася не тільки вояків УПА, що в першій половині 1950 років продовжували діяти невеликими розрізненими групами. Вона боялася і тих підпільників ОУН, що й далі вели, хоч і поодиночі, антисоветську агітацію, розклеюючи листівки, малюючи тризуби на шляхових знаках чи вивішуючи на святя московської большевицької імперії синьо-жовті прапори.

Вона боялася і тих патріотів, яких у складі 65 тисяч родин українських націоналістів було вислано до Сибіру, а після смерті Сталіна почали потроху повертати додому.

Функціонери режиму сприймали цей процес дуже болісно, небезпідставно очікуючи після повернення депортованих посилення національно-визвольного руху на західноукраїнських землях. З цього приводу перший секретар ЦК КП України Микола Підгорний писав до ЦК КПСС 25 вересня 1956 року: «Розгрому оунівського підпілля сприяло здійснення колективізації сільського господарства, яка була завершена в 1949-1950 роках. Однак колгоспи за ці 5-6 років ще не встигли достатньо зміцнитись і особливо в тих селах, які більш усього були вражені проявами націоналізму».<sup>50</sup>

Страх перед розгортанням боротьби проти комуністичної влади на місцях частиною з тих десятків тисяч засланих, що вже повернулися із Сибіру, далекої півночі та інших віддалених регіонів СРСР, змусили М. Підгорного запропонувати ЦК КПСС ухвалити такі вимоги:

48. П. Шандрук. 300-40-15 // Вісник Організації Оборони Чотирьох Свобід України. – 1957. – Ч. 9. – С. 11-12.

49. Там само. – 1954. – Ч. 10. – С. 33.

50. ЦДАГОУ ф. 1, оп. 24, спр. 4297, арк. 4.

1. Заборонити надалі українським буржуазним націоналістам, учасникам оунівського підпілля, колишнім бандитам, засудженим за контрреволюційні злочини, а також особам, засудженим за бандитизм, повертатися після звільнення з місць позбавлення волі до Львівської, Тернопільської, Дрогобицької, Станіславської, Волинської та Ровенської областей УССР.

2. Доручити Генеральному прокурору СССР тов. Руденку і голові КГБ при Раді Міністрів СССР тов. Серову розглянути справи на керівників і активних учасників націоналістичного підпілля, передчасно звільнених від відповідальності за рішенням судових органів, і внести в установленому законом порядку протести на відміну цих рішень, а по особах, необґрунтовано звільнених по постановках Комісій Президії Верховної Ради СССР, внести пропозиції в Президію Верховної Ради СССР на предмет відміни постанови цих комісій.

3. Поширити на місто Львів Української ССР особливий паспортний режим, передбачений ст. 40. Положення про паспорти, затвердженого постановою Ради Міністрів СССР 21 жовтня 1953 року за № 2666-1124 с, і в двомісячний термін видалити з міста осіб, які підпадають під паспортні обмеження.<sup>51</sup>

Як свідчать факти, підпільна національно-визвольна боротьба не припинялася і потім, хоча її прояви вже не засвідчували організованого керівництва.

У тій кривавій боротьбі за самостійну Україну від рук українських націоналістів загинуло протягом 1944-1955 років 22 400 советських громадян.

За цей же період тих, хто боровся за самостійну Україну, большевицькою владою вбито 150 тисяч, 103 тисячі заарештовано, 203 тисячі членів їхніх сімей заслано до Сибіру.<sup>52</sup>

Ці великі втрати українства засвідчують однозначно, що знищення українського національно-визвольного руху було одним із найголовніших завдань Москви в повоєнний час. □

51. Там само, арк. 7.

52. ЦДАГОУ. ф. 1. оп. 24. спр. 4297, арк. 4.

Микола Симчич

## Свято національного єднання

Споруджений на кошти вояків ОУН-УПА пам'ятник Степанові Бандері спочатку плянували встановити у Львові, але, взявши до уваги ту важливу роль, яку відіграли Березови в часи національно-визвольних змагань, ветерани УПА вирішили, що справедливіше та й для душі повстанської затишніше й простіше, аби цей пам'ятник височів у Карпатах, у Середньому Березові.

19 листопада 2000 року в центрі села Середній Березів відбулось урочисте відкриття пам'ятника Провідникові Українських Націоналістів Степанові Бандері. Святочне велелюддя майже з половини України, палкі промови виступаючих розтопили вранішні осінні тумани, зігріли серця присутніх відчуттям єдності устремлінь і прагнень.

Велику організаторську роботу працівники місцевої сільської ради на чолі з головою Іваном Клим'юком, аби кожний учасник свята мав змогу торкнутись розумом і серцем тих святинь, за які боролись і вмирали герої ОУН-УПА на чолі з легендарним Степаном Бандерою, який був підступно вбитий кагебістами, а нині став символом національної боротьби.

По панахиді в місцевій церкві, заново відбудованій у 1990 році після спалення комуністичними антихристами в 1960, святочна процесія на чолі із парадними колонами ветеранів ОУН-УПА під орудою Михайла Зеленчука та голови Братства Карпатського Краю Федора Володимирського лункими партизанськими піснями пробудила дримаюче село, вселила насагу до націотворчої праці.

«До 10-річниці незалежності України, – сказав у своєму виступі представник обласного КУНу Святослав Перцович, – плянується спорудити Монумент Незалежності та, на жаль, там немає місця для таких національних героїв, як Степан Бандера, Симон Петлюра, Євген Коновалець чи Роман Шухевич. То чи за таку Україну вони боролись?».

Не менш стурбованими були виступи голови обласного КУНу Євгена Гірика, голови фракції КУНу в обласній раді Миколи Боринського, надрайоновому провідника КУНу Івана Гнідана, Михайла Зеленчука, Федора Володимирського, одного з найстаріших членів ОУН, багатолітнього політ'в'язня Григорія Пришляка, представника Спілки офіцерів України капітана першого рангу Миколи Галька, голови товариства «Гуцульщина» міста Львова Дмитра Геніка, поета, науковця і журналіста Миколи Симчича та інших.

Вшановували на святі пам'ять Степана Бандери делегації від Городенківщини, Калущини, Надвірнянщини, а також від міського КУНу, на чолі з його головою Левком Слюсаром.

Сувіттям повстанських і народних пісень, змістовними гуцульськими інсценівками порадували присутніх хор Братства УПА Коломийської округи (кер. Марія Маївська, директор Печиніжинської музичної школи і водночас депутат Коломийської міської ради), хор Надвірнянського Братства

УПА «Заграва» (кер. Роман Собчук), гуцульський художній колектив народного дому «Просвіта» с. Микуличин (кер. Анна Боберська).

Окремо хочеться сказати про легендарного сотника Березівської сотні Мирослава Симчича («Кривоноса»). Він скромно співав у хорі Коломийської станиці, разом із найстаршим вояком УПА Іваном Верб'юком, він же відкривав і пам'ятник Степанові Бандері. А за ним, за «Кривоносом», на крилах народної шани летіла слава стійкого патріота – борця і мученика советських концтаборів, за ним і йому подібними лебеділа історія українських Лицарів Свободи.

\* \* \*

## Степанові Бандері

(На відкриття погруддя Степанові Бандері  
в селі Середній Березів 19 листопада 2000 року)

Відклекотали в горах кулемети,  
І сонце з-за Сибіру сходить знов...  
Історії забруднені замети  
Випалює свята повстанська кров.  
Порослі чагарями і травою,  
Криївки й бункери у сумі сплять,  
І вже над збайдужілою юрбою  
Двоглаві гедзі злобою сичать.  
Ще не напились крові українців,  
Ще мову не струїли до кінця,  
Ще не повсюди п'яний дух чужинців  
І самоїдства чорна блекота.  
Вже зрада стала ремеслом підступним,  
Вже фарисейства гидь тече, як твань,  
Холуй і яничар вже невідступно  
Торгує Україною за клан...  
Степане, встаньте! Україну гублять!  
Вже ми не українці в паспортах.  
Вже нам із Білорусі долю трублять –  
Ярмо колоніяльне й вічний страх.  
Вже нас вбивають нині поодиночі –  
Гонгадзе, Гетьман, Славко Чорновіл...  
І вже товарняки, немов звіринці,  
Готують до відправки на Сибір.  
Степане, встаньте! Лицарі свободи  
Вам обеліск урочисто звели,  
Щоб Вашим чином збратані народи  
Навіки сміття рабства замели.

Щоби не сміли покручі-бузини  
Нам оскверняти славу Кобзаря,  
Щоб міг сказати гордо батько сину:  
Зійшла Вкраїни вранішня зоря...  
Щоб ми таки діждались Вашінгтона,  
Як нам Пророк Свободи заповів,  
І праведним, оновленим законом  
З'єднали весь наш український світ.  
    Степане встаньте! Нація Вас кличе!  
    І віра християнська кличе теж!  
    Ваш дух над нами журавлем курличе,  
    Що нам потрібна міць твердинь і веж...  
Відклекотали в горах кулемети.  
З легенд й Сибіру йдуть герої знов...  
Весняним цвітом над брудні замети  
Ще зацвіте свята повстанська кров.





Олег Федорів  
Ірина Федорів

## Розвідник «Дальнич»

(До 50-річчя з дня смерті і 90-річчя  
з дня народження Петра Федоріва)\*

«Наша правда свята, вона сонцем горить  
Вам на наших повстанських знаменах,  
Лиш для неї клялися до смерті ми жить  
І з шляхів цих ніколи не звернем!».

(Петро Волош-Василенко-  
«Полтавець»)

«Немає більшої любови у людини,  
як готовність віддати своє життя за  
друзів своїх».

(Євангеліє від Іоанна, 15:13)

У селі Кривому, що розкинулося на західних схилах Тернопільського плато Опільського краю, біля батьківської садиби, поруч двохсотлітніх церковних лип стоїть бронзове погруддя Петра Федоріва, яке зробив відомий скульптор Роман Дяківський за матеріальної підтримки громади села і Ярослава Федоріва з Канади.

Погляд Петра Федоріва спрямований на північний захід, туди, де героїчно боровся в останні роки свого життя й у віці 40 років у Світлий Понеділок великого свята Воскресіння Христового був розстріляний на подвір'ї Мокотовської тюрми у Варшаві 11 квітня 1950 року.<sup>1</sup>

Петро Федорів – це людина епохи національно-визвольних змагань, епохи, яка дала нам таких визначних діячів в історії України ХХ століття, як Євген Коновалець, Степан Бандера, Ярослав Стецько, Роман Шухевич, Ярослав Старух, Осип Дяків та багато інших.

Він належав до когорти тих українців, світогляд яких сформувався у 1920-30 роках в умовах соціального гніту з боку панської Польщі на Західній Україні та большевицької Росії на Великій Україні за Збручем. Але якщо молох сталінських репресій придушив будь-які прояви національного життя на східній Україні ще в 1920 роках, привівши народ до страшного голодомору 1932-33 років і колгоспного рабства, вимордувавши майже всю інтелігенцію до 1937 року, то ситуація на Західній Україні була цілком інакшою.

Полякам не вдалося придушити національно-визвольний рух, який піднявся й розширився з 1929 року, коли на базі кількох політичних організацій ут-

\* За допомогу в підборі документальних матеріалів щиро дякуємо Степанові Федоріву, Василеві Штокалу, Гжегожу Мотиці, Генрику Пайонку (Люблін), Миколі Климишину (США).  
1. М. Чайка. Гомін України. – Торонто, 1980. – С. 66-67.

ворюється ОУН – Організація Українських Націоналістів, основною метою якої стала боротьба за утворення незалежної Самостійної Соборної України.

«Від самого початку створення ОУН Петро Федорів є одним з найактивніших членів організації, з 1939 постійно працює в системі Служби Безпеки ОУН, з 1942 р. – у Головній Референтурі СБ, з 1945 р. – шеф СБ на Закерзонні, до трагічного вересня 1947 р.».<sup>2</sup>

Головна сфера його діяльності полягала в боротьбі проти ворожої агентури і провокаторів, збиранні інформації про антиукраїнські плани ворогів. Робота у Службі Безпеки в умовах підпілля була дуже важкою, виснажливою, бо, крім фахових знань, вимагала від її працівників надзвичайно високих моральних якостей, інтелектуальних здібностей та вміння приховати свою діяльність. «Дальнич» повністю відповідав усім цим вимогам. Він був одним з найкращих і найскромніших провідних працівників Служби Безпеки.<sup>3</sup>

Народився Петро Федорів 20.11.1910 року в селі Кривому Бережанського повіту (нині Козівського району) Тернопільської області в сім'ї Михайла Федорів і Теодори (по-дівочому Гуня). Батько працював на залізниці бригадиром, мама займалася домашнім господарством, виростила п'ятеро дітей. Мали майже три гектари землі, на якій усі працювали. Крім Петра, ще були:

– Микола – 1908 року народження, освіту інженера-гідромеліоратора здобув у Чехії, оскільки поляки не допускали українців до вищої освіти. Жив у Львові з дружиною і сином Яремою, який став лікарем.

– Стефанія – 1913 року народження, вчилася на «відмінно» в Бережанській гімназії, польська влада не дала продовжити навчання, оскільки вимагали від Михайла Федорів, щоб він перевів дітей на католицьку віру. Як згадує Погоріла Стефанія, двоюрідна їх сестра, вуйко Михайло говорив: «Який я буду поляк, як я є українець». Стефа одружилася з Миколою Бараном, жили у Львові. Дочка їх Ліда викладала іноземну мову, працювала екскурсоводом, перекладачем.

– Софія – 1916 року народження, закінчила педагогічний ліцей, але поляки не давали роботи. В 1940 роках вчителювала, після війни була вивезена до Сибіру за участь у визвольному русі. Після звільнення проживала з чоловіком, теж каторжником сталінських таборів, у селі Деренівка Теребовлянського району Тернопільської області.

– Ярослав – 1920 року народження, проживав до 1999 року в Едмонтоні (Канада) з дружиною Тетяною (дівоче прізвище Микитів), родом із хутора Веснівка, біля Денисова, відомою серед українців Канади поетесою і громадською діячкою. Коли вона почула про смерть «Дальнича», в її душі зродилися такі рядки:

Не плач, Україно – Мамо рідна!  
Ми вернемось у славі знову...  
На твоє прийдемо подвір'я  
І знов почуєш нашу мову.

2. П. Содоль. Українська Повстанча Армія (1943-1949). Довідник. – Нью-Йорк, 1995. – 295 с.

3. В. Кук-Леміш. Життя, віддане визволенню нації // Шлях Перемоги. – 2000. – № 15.

Померла Тетяна Федорів у 1989 році, залишивши багато патріотичних віршів. Тетяна і Ярослав мали синів Левка і Романа.

Петро Федорів вийшов із заможної родини. Батько отримував досить добру, як на ті часи, платню (більше 200 золотих на місяць), мав можливість учити дітей.

Революції роблять народні маси, але веде їх національна еліта, яка формується з багатих і бідних, об'єднаних однією національною ідеєю. До таких особистостей належали Степан Бандера і його соратники, як, зокрема, Петро Федорів-«Дальнич».

Як і інші сільські діти, Петро у віці 7 років пішов у першу класу початкової школи, яку закінчив у 1921 році. Хлопець проявив добрі здібності до навчання, і батько віддає його до Бережанської класичної гімназії, де він успішно вчився до 1929 року. Ця гімназія дала Україні і світу багато видатних особистостей. Серед них: Маркіян Шашкевич – «Пробудитель» Галицької Руси, професор Омелян Огоновський, Степан Качала – автор першої «Історії Руси» українською мовою, професор Олександр Барвінський, о. Сильвестр Лепкий, Богдан і Лев Лепкі, Михайло Яцків, художник Яків Струхманчук та багато інших. Немає сумнівів, що суспільно-політичне життя в Бережанах, гімназійна атмосфера в 1920 роках сприяли становленню світогляду Петра Федоріва – майбутнього борця за волю України. Ще дуже свіжі в пам'яті бережанців були спогади про бойові змагання і подвиги Січових Стрільців; спроби польської цивільної влади придушити національно-визвольний рух наштовхнулись на активний опір, особливо у зв'язку із посиленням колонізації на Бережанщині мазурами з 1921 року.<sup>4</sup> Активізуються в місті й у повіті такі товариства, як «Українська бесіда», «Просвіта», «Рідна школа», замість «Січі», яку поляки не дозволяли відновити, повіт покривається мережею «Лугу», в Бережанах розвивається «Пласт», активним учасником якого був Петро Федорів.<sup>5</sup> Під час навчання в Бережанській гімназії Петро Федорів часто бував у родичів у селі Кривому, підтримував дружні зв'язки зі своїми товаришами, односельцями. Дитячі забави переходять у серйозну культурно-просвітницьку й політичну діяльність серед молоді та дорослого населення. Ті, що його пам'ятають, мають про нього якнайкращі спогади. Петро добре вчився, дуже любив різні рухливі ігри і забави. У період змушнення був вище середнього зросту, гімнастично розвинений і фізично здоровий, мав почуття гумору, швидко вирішував інтелектуальні задачі. «Був дуже енергійний, працьовитий і часто запальний».<sup>6</sup>

У Бережанській гімназії вчився і Михайло Галаса, син Олекси і Марії із родинного гнізда Веприків по вулиці Кінець з с. Кривого. Наприкінці 1920 і в 1930 роках разом з Петром Федорівим вони розгорнули велику агітаційно-масову, культурно-просвітню і політичну роботу не тільки в Кривому, але й

4. Бережанщина в спогадах емігрантів. – Тернопіль, 1993. – С. 172.

5. Спогади Петра Ільковича Федоріва, родича «Дальнича», мешканця с. Кривого, 1912 р. н.; Спогади Петра Дмитровича Галаси, мешканця с. Кривого, 1919 р. н.; Бережанщина в спогадах емігрантів. – С. 164.

6. Спогади Петра Ільковича Федоріва; Спогади Петра Дмитровича Галаси.

у селах Підгаєцького і Бережанського повітів. Жителька с. Кривого Федорів Софія Петрівна (1921 року народження) згадує, як Петро Федорів вів літературний гурток. Він ретельно готував той чи інший вечір, був вимогливим і критичним до мистецтва деклямації віршів. Проводилась активна агітація проти пиятики і куріння через товариство «Відродження» (складова «Просвіти»), яке очолював священник Іван Мінко (родом із Самбірщини). Для тих, хто наживався на цьому (в основному жиди), настали чорні дні.<sup>7</sup>

Михайло Галаса керував хором і драматичним гуртком. Після закінчення гімназії вчився у Краківському університеті на відділі права. У розквіті сил і життя свого загинув у м. Києві в 1941 році, куди, як і Петро Федорів, пішов з похідними групами.<sup>8</sup> Ми згадали про цю людину не даремно, бо можна впевнено ствердити, що разом з Петром Федорівим молоді освічені люди, загартовані важким випробуванням долі, вже в першій половині 1930 років створили стійку мережу національно-визвольного руху на осі сіл Носів, Божиків, Літятин, Криве, Сеньків, Потік, Бишки і Конюхи.<sup>9</sup>

Бережанський період у житті П. Федоріва був дуже важливим. Допитлива юнацька натура сприймала все навколишнє життя в усьому його розмаїтті й перепитях. Згадаємо ще, що Українська Військова Організація, яка виникла в 1920 році, мала на базі Бережан – Підгайців – Перемишлян і Рогатина чи не один з найсильніших округів. Після утворення ОУН, в її лави разом з Петром Федорівим приходять такі активні люди, як Ярослав Старух, Володимир Герета, Лев Зацний, Дмитро Мирон, Омелян Лопунька, Осип Дяків і сотні інших. Багато з них училися в Бережанській гімназії, з багатьма з них «Дальнич» пішов крутими дорогами важкої боротьби і «більшість з них загинули смертю Героїв за волю України».<sup>10</sup>

Хоч у 1929 році Петро Федорів вступає до Львівського університету на відділ права, з Бережанами і рідним краєм він не пориває зв'язків. У повітовій ОУН Федорів стає організатором військової сітки під псевдом «П'єр». Повітовим провідником та реорганізатором став Осип Рижевський-«Іжак», його заступником і бойовим референтом – Володимир Герета, референтом пропаганди – Ярослав Старух-«Стяг», за культурно-освітню роботу відповідав Дмитро Мирон-«Орлик», за організаційні питання – Лев Зацний-«Троян», за юнацтво – Іван Думак, за мережу сітки і зв'язок – Григорій Голяш-«Бульба», «Бей», «Шолом», який одночасно був інструктором військової справи.<sup>11</sup>

Була розроблена чітка, логічна система підпільної роботи і боротьби ОУН. У силу своїх обов'язків, Петро Федорів-«П'єр» бере в цій справі найактивнішу участь.

Організаційно найменшою одиницею-клітиною було «звено», яке складалося з 3-5 членів, і тільки один з них тримав зв'язок із «кущовим» або

7. Там само.

8. Там само.

9. Там само.

10. Бережанщина в спогадах емігрантів. – С. 182.

11. Там само. – С. 37.

«станичним» провідником. Така одиниця сили для дій припадала на село чи місто. У «станиці» могли також знаходитися ще й інші члени підпілля: військовики, розвідники, спеціальні зв'язкові, пропагандисти, освітяни, медики та інші. Три станиці – кущі – підпорядковувалися підрайоновому провідникові. Три підрайони (дев'ять сіл) творили «район», з районним провідником на чолі. Три райони (27 сіл) утворювали «надрайон», три надрайони (близько 75-80 сіл) утворювали «повіт». Повітовий провідник підпорядковувався «окружному провідникові», хоча часом отримував директиви і безпосередньо від крайового проводу. Округа складалася з п'яти «повітів», усі округи підпорядковувалися крайовому проводу. Кожна «округа» мала свої референтури – окружно-бойові, організаційні, пропагандивно-освітні, розвідницько-зв'язкові, жіночі та юнацькі.

Така система підпільної організації ОУН існувала від початку реорганізації УВО та ОУН з різними доповненнями, залежно від потреби та вимог часу і місця, аж до 1939 року, тобто до розгрому Польської держави гітлерівською Німеччиною.<sup>12</sup>

Така на перший погляд складна система підпільно-бойової діяльності ОУН в умовах польської окупації довела свою життєздатність і ефективність. Саме такі люди як Петро Федорів, його побратими по спільній боротьбі впровадили її в життя і постійно вдосконалювали.

Університет Петрові Федорові закінчити не вдалося, оскільки, як активний діяч націоналістичного руху, він потрапляє під пильний нагляд польської охоранки і поліції. Протягом 1930 років молодий патріот тричі опинявся за ґратами: 1930-31, 1934-36, 1938-39.<sup>13</sup> Перший арешт був пов'язаний швидше за все з тим, що ОУН з 1930 року розгорнула дуже активну діяльність у справі захисту українського населення від польської реакційної так зв. «пацифікації», що по суті справи була звичайними бандитськими нападами на безборонне українське населення, щоб матеріально його знищити, принизити його людську і національну гідність.<sup>14</sup>

Ці арешти, часто молодих і невинних хлопців, тривали з 1930 по 1933 рік, наприклад, восени 1933 року ув'язнено майже всіх учнів Бережанської гімназії українського походження.<sup>15</sup>

Другий арешт відбувся в 1934 році у зв'язку з убивством міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького, третій – у 1938 році – після нападу на поліційну станцію в Гаях, біля Львова.<sup>16</sup>

Настав «золотий» вересень 1939 року. Советська влада відразу розпочала переслідування оунівців і терор проти найактивніших членів Організації. Багато з них опиняються в Польщі, Чехії. На еміграції у Кракові Петро Федорів працює в секретаріаті УДК (Українського Допомогового Комітету).<sup>17</sup> Там

12. Там само. – С. 375.

13. Содоль. Українська Повстанча Армія (1943-1949).

14. Бережанщина в спогадах емігрантів. – С. 376.

15. Там само. – С. 377.

16. Кук-Леміш. Життя, віддане визволенню нації.

17. Содоль. Українська Повстанча Армія (1943-1949).



же працювала і його майбутня дружина Теофілія-Ірина Федорів (по-дівоачому Бзова), з якою він одружився у Львові 1942 року і вже разом пройшли тернистими дорогами революційної боротьби, спільно ділили радість і горе.<sup>18</sup>

Помітивши великі організаційні та інтелектуальні здібності Петра Федоріва, вищий Провід ОУН пропонує йому постійну працю в системі Служби Безпеки ОУН з 1939 року. З 1942 року «Дальнич» – член Головної Референтури СБ Проводу ОУН.<sup>19</sup> Для цієї роботи ще з 1930 років він пройшов спеціальні випробування, добре знав такі предмети своєї професії:

- 1) завдання служби безпеки;
- 2) методи роботи імперсько-большевицького поліційного апарату від Оприччини, царської охорони до ЧК, ГПУ, НКВД-НКГБ, МГБ;
- 3) діяльність совєтської військової розвідки – ГРУ, контррозвідки («особіе отдели» і «політотдели»);
- 4) практична діяльність Служби Безпеки, інформація, звітування, «нурки», зв'язок;
- 5) слідство – допит;
- 6) конспірація.

Другий ступінь навчальної програми знайомив референтів, особливо вищий склад СБ, з комуністичним та іншими світоглядами противників, історією КПСС, дезінформацією, внутрішньою та зовнішньою політикою ворожих держав, зокрема ССРСР і його сателітів.

Після війни (травень 1945) СБ в Україні обмінювалася інформацією з СБ в діаспорі в Польщі.<sup>20</sup>

Завдяки «Дальнику» й належним чином організованій СБ у відділах УПА та в мережі ОУН було знешкоджено ряд ворожих заходів, спрямованих на ліквідацію окремих провідників та командирів і врятовано Організацію від багатьох запланованих ворожих ударів. Для окупантських каральних органів (КГБ, УВР) Служба Безпеки ОУН завжди була найбільшим їхнім ворогом, і боролися вони проти неї не лише зброєю, але й пропагандивно, не гребуючи для цього найогиднішими засобами.<sup>21</sup>

Із початком російсько-німецької війни Петро Федорів у складі Північної похідної групи ОУН перебував на Київщині, де у вересні 1941 року його арештовано разом із зв'язковим німецькою поліцією в місті Василькові й відправлено до Львова. Тут удалося обдурити варту і втекти.<sup>22</sup>

Слід підкреслити, що в 1940 році відбувся розкол в ОУН на ґрунті стратегії і тактики в новій геополітичній ситуації.<sup>23</sup> Петро Федорів залишається одним із найвірніших соратників Степана Бандери, про що свідчить його подальше життя і діяльність у системі СБ ОУН.

18. Кук-Леміш. Життя, віддане визволенню нації; М. Климишин. В поході до волі. – Торонто, 1996. – Т. II. – С. 67.

19. Содоль. Українська Повстанча Армія (1943-1949).

20. С. Мудрик-Мечник. Служба Безпеки революційної ОУН у боротьбі з НКВД-МГБ-КГБ. – Тернопіль, 1994. – С. 87.

21. Кук-Леміш. Життя, віддане визволенню нації.

22. Там само.

23. В. Косик. Розкол ОУН (1939-1940). – Львів, 1997.

Після того, як гітлерівська Німеччина вороже поставилася до акту 30 червня 1941 року і було арештовано Степана Бандеру, Ярослава Стецька, їх найближче оточення, діяльність СБ ОУН в умовах підпілля під німецькою окупацією стала дуже складною і небезпечною.

21-28.08.1943 року на Бережанщині відбувся Третій Надзвичайний Великий Збір ОУН, на якому пост одноосібного Провідника ОУН замінено тричленним органом – Бюром Проводу. Першим членом Бюра став Роман Шухевич, членами Бюра обрали Дмитра Маївського і Ростислава Волошина.<sup>24</sup>

Цілком реально, що «Дальнич» організував охорону Великого Збору, тому що тоді з с. Кривого для якоїсь великої справи було залучено близько 30 хлопців.<sup>25</sup>

Таку ж акцію організовано й у першій декаді лютого 1945 року, коли знову на Бережанщині відбулося засідання Головного Проводу ОУН під керівництвом Романа Шухевича, на якому, в умовах надзвичайної секретності, було розглянуто питання щодо дальшої розбудови й укріплення організаційної мережі в тодішніх суворих обставинах.<sup>26</sup>

Приблизно в другій половині 1945 р. у селі Потік (поблизу Бишок) в криївці референта СБ Проводу ОУН «Михайла» відбулася чергова друга нарада Проводу ОУН. На ній були присутні Роман Шухевич, Дмитро Маївський, Дмитро Грицай, Василь Кук, Яків Бусел, Василь Кравчук, Михайло Арсенич.

На цій нараді також докладно проаналізовано становище українців на окраїнних західноукраїнських землях, окупованих Польщею, і призначено Провідником ОУН на цих землях Ярослава Старуха («Стяга») та Референтом Служби Безпеки Петра Федоріва.

Приблизно у тому часі Провідник ОУН особисто зустрічався в Бишках з «Дальничем» та його дружиною Філею Бзовою перед їх відходом на Засяння і мав з ними тривалу розмову. Про це тепло згадує у своїх спогадах Філя Федорів-Бзова.<sup>27</sup>

Як згадує Василь Кук у статті про Ярослава Старуха, той сам просив Шухевича, щоб для допомоги в роботі йому дали Петра Федоріва-«Дальнича».<sup>28</sup>

У житті Петра Федоріва-«Дальнича» і його дружини Теофілії Ірини Федорів-Бзової-«Марти», Ярослава Старуха-«Стяга», Василя Галаси-«Орлана» і його дружини Марії Савчин-«Марічки» та багатьох їх товаришів по спільній боротьбі наступив великий перелом. Вони вирушили на Закерзоння, на територію, яка належала Польщі і де проживало близько мільйона українців.

Можна визначити кілька основних причин цієї великої акції в історії ОУН і УПА.

1. Уже з вересня 1944 року польський уряд почав виселення українців зі своїх споконвічних земель в УРСР. Ця акція тривала до 1947 року і закінчилася з благословіння Москви і Заходу «знаменитою» операцією «Вісла», яка

24. П. Дужий. Роман Шухевич – політик, воїн і громадянин. – Львів, 1998. – С. 62, 92.

25. Спогади Петра Ільовича Федоріва; Спогади Петра Дмитровича Галаси.

26. Дужий. Роман Шухевич... – С. 238.

27. В. Кук. Постій Проводу ОУН у селі Бишках (1943-1945) // Воля і Батьківщина. – 1998. – С. 39.

28. В. Кук. Ярослав Старух // Українська ідея і чин. – 1998. – № 3. – С. 87.

почалася 28.04.1947 року о четвертій годині ранку. П'ять дивізій піхоти, дивізія корпусу внутрішньої безпеки і технічної частини польського війська оточили села і райони депортації.<sup>29</sup>

За ці роки з Польщі було вигнано близько 700 тисяч українців, загинули тисячі невинних дорослих і дітей. Ця акція, яку можна прирівняти до справжнього геноциду, супроводжувалася справжніми винищувальними акціями з боку Війська Польського, НКВД і різних бандитських формувань з польського населення. Ось свідчення очевидців.

31.07.1946 р. із села Ветлики через Полонину прийшло до Сухих Рік коло 250 Вояків Війська Польського.

Під час сутички був убитий ройовий Олесь, якому вже після смерті польські вояки викололи очі та відрізали ніс. В Сухих Ріках побили цивілів та попалили збіжжя в полі та колиби. Звідки пішли до Затварниці. Тут спалили ціле село, за винятком 6-х хат, та частину збіжжя на полях. Надвечір відійшли до Гільського. Побивши Гриця Шудівича та Куквіцького Михайла, вчепились до жінок, які були з малими дітьми...<sup>30</sup>

«... Коли іде про ставлення поляків до нашого населення, то воно незмінне: поведінка їх ворожа, за виїмком деяких пунктів, де вже поляки більше злиті з нашими людьми...».<sup>31</sup> Таких прикладів можна навести багато. Потрібно було брати українське населення під збройний захист.

2. Уже з самого початку повної окупації Москва відгородила Україну від світу глухою бетонною завісою (через кордони важко було прорватися), щоб світ не знав про справжній стан речей в Україні. В 1946 році сталінські опричники організували новий голодомор.

На Східній Україні загинули знову сотні тисяч людей. Активна діяльність ОУН-УПА не допустила до цього на Західній Україні. Тут, до речі, і не було ще колгоспів.

3. Підпільна боротьба на Закерзонні була форпостом визвольної боротьби в Україні. Вона мала ще й завдання повідомляти світ про боротьбу українців за свою незалежність навіть у той час. З цього погляду політичні обставини в Польщі були кращими. Вона тоді перебувала під особливою увагою колишніх альянтів.<sup>32</sup>

І не секрет, що більшість із Проводу ОУН і УПА вірила, що Захід скоро розпочне війну проти СССР і треба зберігати військові формування на всіх землях (а не переходити через Чехію до Баварії).

Закерзонський край ділився на три Тактичні Відтинки (ТВ): «Бастіон», «Данилів» і «Лемко», об'єднані у Військову Округу УПА «Сян». Це була довга вузька смуга, близько 700 км вздовж тодішнього кордону між СССР і червоною Польщею. На Кримській конференції, яка відбулася 02.1945 року між

29. Там само. – С. 16.

30. Справи «Дальніча» в 6-и томах, Варшавський центральний військовий архів, № 109, № 110. – С. 160.

31. Там само. – С. 109.

32. М. Савчин. Тисяча доріг // Літопис УПА. – Торонто-Львів, 1995. – Т. 28. – С. 92.

Рувзельтом, Сталіним і Черчілем, вирішено, що кордон між Україною і Польщею повинен йти лінією Керзона (колишнього англійського міністра закордонних справ), тобто лінією Буг – Сян, з деякими відхиленнями на користь Польщі. Разом з цими новими уступками під Польщею залишилися такі етнічні українські землі, як Лемківщина, Засяння, Холмщина і Підляшся. Ці землі мали власну політичну і військову організаційну структуру, хоча, як частина УПА-Захід, підпорядковувались головному командуванню на території УССР.<sup>33</sup> Як було сказано вище, Крайовим Провідником «Закерзонського краю» став Ярослав Старух-«Стяг», «Ярлан», літерат. псевдо «Стояр».

Василь Галаса-«Орлан», із села Олесин поблизу Козови, який після арешту С. Левицького, обласного провідника ОУН, узяв відповідальність за друкарню в с. Військо, Добромільського району, біля Перемишля, згодом став шефом пропаганди на Засянні. Мирослав Онишкевич-«Орест», «Білий», майор УПА, – командував ВО УПА «Сян» (1945-1947).<sup>34</sup> З цими людьми на найвищому крайовому рівні, а також із провідниками Мирославом Гуком-«Григором», та «Сталем», «Корнійчуком», «Кримом» і іншими розгорнув Петро Федорів активну діяльність як шеф СБ на Закерзонні.<sup>35</sup>

Зв'язковою спеціального призначення від червня 1945 року до фатального дня 16 вересня 1947 року з «Дальничем» працювала Олена Лебедович-Кліш-«Звенислава», «Заграва», «Ельжбета Білецька», дочка Вільяма Кліша і Катерини Завадської, народ. 31.03.1917 року в Дефферієнті, штат Нью Йорк, США. Українка, польська громадянка, на 1950 рік мати двох дітей (6 і 9 років). Працювала вчителькою, освіта середня.<sup>36</sup>

У мережі зв'язкових «Дальнича» працювала також Теофілія-Ірина Федорів-«Марія», «Маруся», «Ірина Мороз» – дружина Петра Федоріва, Марія Савчин-«Марічка» – дружина «Орлана», Марія Ріпецька-«Оксана», а також «Христя», «Мотря», «Стефа», «Рента» та інші.<sup>37</sup>

Оскільки вибором і рухом кур'єрів займався найвищий підпільний політичний провід, контроль над кур'єрами на рівні крайового проводу був у руках «Дальнича» й «Орлана», часом цим займалися люди із нижчих щаблів проводу.<sup>38</sup> Так, завербована до співпраці Грабом Іваном-«Гармашем» Олена Лебедович до зустрічі з «Дальничем» мала зв'язки з «Мухою», «Круком», «Гаєм», «Гривою». З «Дальничем» познайомили її «Зенко», «Муха» і «Шрам».<sup>39</sup>

«Дальнич» відповідав і за контакти та розповсюдження літератури до різних посольств у Варшаві, діючи у порозумінні зі «Стягом» і «Орланом».<sup>40</sup> З

33. Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1987. – Т. 16: Підпільні журнали Закерзонської України. – С. 7.

34. Там само; Нотатки з мистецтва. – 1990 (Філядельфія). – № 30: Кук-Леміш. Життя, віддане визволенню нації.

35. Літопис Української Повстанської Армії. – С. 21.

36. Там само. – С. 557.

37. Там само. – С. 12, 20.

38. Там само. – С. 20.

39. Там само. – С. 559.

40. Савчин. Тисяча доріг. – С. 93.

кримінальної справи Олени Лебедович відомо, що через «Дальнича» вона виходила на американське посольство. Але є дані, що тримала вона також контакти (за прямими дорученнями «Дальнича») із посольствами Великобританії, Франції і Бельгії.<sup>41</sup> Призначену на Захід літературу завжди готували англійською або французькою мовами, хоч часто пересилали й українською, польською, чеською і словацькою. Ці матеріали передавалися до різних посольств через людей, які їздили на Захід, навіть через чужих матросів, які бували в польських портах, часом пересилали звичайною поштою. Обмін виданнями з польським підпіллям також вважався дуже важливим, тут приділялася увага таким матеріалам, які б не погіршували й без того досить делікатні стосунки між обома сторонами.<sup>42</sup> В силу вищесказаного «Дальнич» відповідав за організацію пересилання та розповсюдження літератури і преси, а також у великій мірі за всі процеси організаційно-видавничого, виробничого характеру. Тут повністю проявлявся його невсипуща вдача, енергія і незламна воля до виконання будь-яких завдань.

Найбільше інформативно-пропагандистського матеріалу було надруковано на території Тактичного Відтинка «Бастіон» (Ярославщина, Любачівщина, Томашівщина), всі числа (а їх вийшло 13) «Інформативних вістей» видані на території ТВ «Данилів». «Тижневі вісті» появлялися кожного тижня і вміщували інформацію переважно з закордонних джерел, як преси, так і радіо. «Інформативні вісті» спеціалізувалися на матеріалах ідеологічно-політичного змісту і в коротких новинах, вибраних із закордонних джерел. «Інформатор» – журнал більшого формату, який мав від 20 до 60 сторінок і головний приціл якого був СРСР і місце української визвольної боротьби в СРСР і у світі.

«Лісовик» – журнал гумору і сатири, з виразним призначенням для широких кіл вояцтва УПА і населення.

Журнал «Перемога», що вийшов № 3 і № 4 вкупі за 1946 рік, був виразним регіональним (Перемишль) виданням, написаним у високопатріотичному дусі й доступному стилі.<sup>43</sup>

У силу своїх повноважень «Дальнич» мусив контактувати і з людьми, які були причетні до літературно-мистецького оформлення видань. Серед них: редактор «Лісовика» Петро Волош-Василенко, син Полтавської козацької землі. Здібний поет вірив у перемогу.

Ще відплатим катам! Ще по рідних степах  
Із піснями пройдем бойовими!  
Не розбійники ми, хоч живем у лісах,  
Ми повстанці – сини України.

Автор збірки «Мої повстанські марші» загинув 21.05.1946 року в бою з польсько-большевицьким загonom.

У видавничому осередку ТВ «Лемко» мистецьким дорадником був талановитий скульптор Михайло Черешньовський із села Стежниця, біля

41. Літопис Української Повстанської Армії. – С. 538.

42. Там само. – С. 21.

43. Там само. – С. 7, 8.



Балигороду. Він використовував дереворити для друкування карикатур, портретів та іншої художньої продукції. За видавничу роботу тут відповідав надрайонний провідник «Мар» (Степан Голяш) і організаційний референт «Остап».<sup>44</sup>

Дуже популярними були графічні роботи підпільного графіка із Волині Ніла Хасевича-«Бей-Зота».

Відповідальність за розповсюдження літератури серед населення лежала на плечах усіх членів підпілля. Для цього використовувалися різні способи: публічні зібрання людей, бесіди з невеликими групами, наліплювання плакатів і листівок, пошта...

«Для інформації польського народу про українські змагання за незалежність створено декілька зв'язкових пунктів у Центральній Польщі. Це завдання виконували жінки – члени ОУН, які мали кращу змогу, ніж чоловіки, пересуватися по країні».<sup>45</sup> Такі пункти були у Варшаві, Кракові, Гдині, Гданську, Катовіцах і Познані. З огляду на безпеку, підпільний провід не наважувався на розбудову широкої підпільної мережі на корінних польських теренах. Зв'язок тримали кур'єри (Олена Лебедович, Філя Федорів-«Марта», «Стефа», «Рента», «Марічка», «Оксана», «Ліна», «Рома» та інші).<sup>46</sup> Вони одержували самостійні завдання і не були пов'язані між собою. Матеріали й інструкції вони отримували, як уже говорилося вище, від своїх безпосередніх керівників: «Дальнича», «Орлана», часом «Григора», «Сталя», «Корнійчука» і «Крима».<sup>47</sup>

Так, наприклад, для монтування кур'єрських ліній через Чехословаччину «Стяг» у 1946 році відрядив дружину «Дальнича» Теофілю Федорів-«Марту» до Вавбжих і Зелена Гура. Там же діяла і «Марічка». «Дальнич» організував зв'язковий пункт у Варшаві, який проіснував під керівництвом «Ікара» (В. Пшепюрського) до осені 1946 року і був викритий за доносом «Зенона» (Лева Лапінського), та пункт у Гдині, під керівництвом «Яструба».<sup>48</sup> Важливі завдання виконувала Марія Ріпецька-«Оксана». Терен її дій охоплював Катовіці, Легніцу, Краків, Вроцлав, Олесніцу, Бжег, Щецин, Гданськ, Сопот, Пасленк, Гдиню і Познань.

Ми так детально зупинилися на цій ділянці роботи «Дальнича» не тільки тому, що вона була дуже важливою в усій сфері його багатогранної роботи, але й тому, що діяльність референтури СБ ОУН надзвичайно ускладнилася з 1944 року, відколи для боротьби проти ОУН-УПА Москва створила спеціальні військові групи.

У західні області України було скеровано кілька дивізій НКВД. Так званий уряд УССР оголосив амністію учасникам ОУН-УПА. 15.11.1945 року народний комісар внутрішніх справ УССР генерал-лейтенант В. Рясний видав наказ «припинити бандитську діяльність і скласти зброю». Від Митропо-

44. Там само. – С. 17.

45. Там само. – С. 20.

46. Там само.

47. Там само.

48. Antoni B. Szczesniak, Wiesław Szota, Droga do nikąd. – Warszawa: WMON, 1973. – S. 101.

лита Й. Спіного вимагали, щоб він звернувся до ОУН і УПА з пропозицією скласти зброю, від чого той відмовився.

Військово-терористичні акції проти ОУН-УПА не принесли Москві бажаних наслідків. Тоді московський центр МГБ послав в Україну генерала І. Серова, який вивчав ситуацію і склав плян роботи. Микита Хрущов, генерал-лейтенант Савченко і генерал-лейтенант Тимофій Строкач створили оперативну групу під назвою «Атдел по барьбе с бандітизмом».

Завданням її було:

- а) внести розкол між підпіллям ОУН і населенням;
- б) залучити до співробітництва ті верстви населення, які можна було залучити;
- в) неутралізувати галицьку інтелігенцію і перетягти на бік компартії;
- г) знайти серед арештованих членів ОУН-УПА таких, які б пішли на співпрацю.<sup>49</sup>

Поза межами України московський центр вів боротьбу з ОУН через агентуру, заслану на Захід, або завербовану на еміграції через працівників КГБ, які були при посольствах СРСР і мали дипломатичний імунітет.

У свою чергу, велику допомогу московському центрові КГБ надавали деякі чужинці лівої орієнтації, громадяни різних держав, які повірили комуністичній пропаганді.<sup>50</sup>

Якщо хоч трохи довіряти матеріялам карної справи і слідства військового суду над зв'язковою «Дальнича» Оленою Лебедович, то можна виявити такі види роботи і моменти праці «Дальнича» із своєю зв'язковою:

а) із жовтня 1945 року Лебедович кілька разів їздила до Варшави, щоб зібрати інформацію для «Дальнича» про політичну й економічну ситуацію в Польщі та можливості пересування для українців по центральних воєводствах;

б) збирання інформації про стан залізниць у Польщі;

в) акції переселення українців;

г) розвідницькі рапорти керівництва ОУН в Польщі для американського посольства;

д) у квітні 1947 року «Дальнич» дав О. Лебедович фальшивий паспорт на прізвище Ельжбети Білецької;

е) нав'язування контактів з населенням Ольштинського воєводства для виявлення деталей про арештованих членів ОУН-УПА і СБ польською владою у зв'язку з акцією Г. О. «Вісла», що тривала.

Це останнє завдання Олена Лебедович виконувала в серпні 1947 року, в другій половині серпня продовжила і повернулася до бункера між с. Річицею і Жерниками, де склала «Дальничові» детальний звіт про свою роботу. А вже 16 вересня 1947 року бункер був оточений оперативним відділом 3 дивізії піхоти ВА і УБП. Окрім звинуваченої, в криївці були: П. Федорів, «Кармалюк», «Щигель», «Смолій» і «Крет».<sup>51</sup>

49. Мудрик-Мечник. Служба Безпеки революційної ОУН. – С. 7-8.

50. Там само. – С. 12.

51. Літопис Української Повстанської Армії. – С. 557-563.

Але щоб детальніше знати про цей трагічний момент у житті «Дальнича», «Заграви» та ще чотирьох їхніх побратимів, мусимо звернутися до більш конкретного опису останнього бою, в якому троє загинуло, а троє потрапили в руки жорстокого ворога живими.

Посилаємось на матеріали з 6-томної справи Петра Федоріва, які знаходяться в Архіві Варшавського Військового округу у Варшавській цитаделі. Подаємо детальний переклад з польської мови. Спочатку йдеться про загибель Ярослава Старуха.

... Ще перед закриттям отвору ми почули, як «Стяг» [Ярослав Старух] разом зі своєю охороною відспівали український гімн і в бункері чути було глуху детонацію. Разом із «Стягом» загинуло в криївці четверо членів його штабу.

Смерть Ярослава Старуха означала фактично кінець існування в Польщі організованого українського підпілля. Недалеко криївки «Стяга» знаходився осередок «Вулкан». Під час спроби втечі загинув священник Адам Слюсарчик-«Книга», а Ігоря Кудлайчука-«Довній», тяжко пораненого, зловили.

У той час, коли загинув «Стяг», у польські руки попав і шеф Служби Безпеки «Дальнич» [Петро Федорів], 16 вересня був виявлений і оточений бункер, у якому він знаходився разом із зв'язковою «Загравкою» [Телена Лебедович] та 4-особовою охороною. Смолій першим з охорони запримітив військових, підняв тривогу, відкрив вогонь з єдиного, якого мали, «єркаему». Через хвилину його підтримали вогнем з автоматів «Кармелюк» і «Щигель», а можливо і «Крет». Скориставшись з цього, Федорів і Лебедович знищили папери і карту. В певний момент «Кармелюк» кинув гранату і вискочив назовні, пробуваючи прорватися. Але був застрелений. Незважаючи на запеклу охорону, поляки закидали криївку палаючими шматками [читай усипляючими газами]. При тій ситуації «Смолій» вигукнув «Все пропало!» і покінчив з собою. Його приклад повторив «Щигель». Останній з охорони Іван Кметь-«Крет» вирішив здатися. Однак нападники, думаючи, що він пробує втекти, поранили його і він впав назад до криївки, де й втратив свідомість. Знепритомніли також «Дальнич» і «Заграва». Після розкопки криївки вся трійка була взята в полон.<sup>52</sup>

Жорстока доля віддала героїв до рук ворога живими. Три роки тягнулося моторошно довге і жорстоке слідство й катування.

Як же так трапилося, що досвідчений конспіратор і розвідник потрапив у полон.

Звичайно, основною причиною є зрада. Михайло Чайка звинувачує «Зенона» і «Вишневецького», які знали про місце перебування «Дальнича».<sup>53</sup>

Генрик Пайонк у своїй книжці «За самотійну Україну» зрадником «Дальнича» називає тільки «Зенона» – Лева Лапінського, який виявився агентом УВ і НКВД, засланим у структуру ОУН-УПА в Закерзонському краї.

Правдоподібно, що «Зенон» був арештований і став ніби поза підозрами в кінці 1947 року, коли саме з його ініціативи розпочалося перекидання на Захід з фальшивими документами окремих «упівців». 1946-1947 роки – це період його великої активності як керівника III округи СБ, частих контактів з

52. Справи «Дальнича»... – С. 580-581.

53. Чайка. Гомін України. – С. 66-67.

«Прірвою» (Євгеном Штендерою). Мирославом Онишкевичем-«Орестом» і іншими високопоставленими членами ОУН-УПА, яких, однак, не «засипав». Похмурий серіал тих провалів на найвищому рівні розпочався саме на переломі 1947-48 років. У вересні 1947 року – взяття «Дальнича», в березні 1948 року – арешт у Вроцлаві командира УПА «Ореста».<sup>54</sup>

«... Лев Лапінський родом із села Кодлубиська на Забойщині, з дуже бідної української селянської родини. Народився в 1913 році, в 1936 році закінчив вчительську семінарію в Лісній Підляській, був слухачем школи підхорунжих у Луцьку. На 1992 рік жив у Києві».<sup>55</sup>

Не можемо залишити поза увагою і той фактор, що у зв'язку з операцією «Вісла» Закерзонська земля кишіла величезною кількістю солдатів регулярної Армії Людової, агентів польсько-большевицької розвідки, які повели тотальну війну проти загонів УПА і всіх членів ОУН, котрі були на цих теренах. Постійні широкі прочісування цих територій змусили відділи перейти до повної конспірації в заздалегідь приготовлених бункерах. Засідки, жорстокі катування полонених воїнів і зв'язкових ОУН і УПА приводили до зривів конспірації.

Щодо польських джерел, які стосуються особи «Дальнича» і його справи, мусимо зауважити наступне. Перші згадки про «Дальнича», на які ми натрапляли ще в 1970 роках, містила так звана «історична проза»: Władzisław Jarnicki, «Spalona ziemia» (Lublin, 1970. – 260 s.); Jan Gerhard, «Łuny w Bieszczadach» (Lublin, 1973. – 582 s.).

У цих «книжечках», написаних на замовлення польських шовіністів, панує дух «творчого» свавілля (особливо у Владислава Ярницького, який дозволяє собі показати «Дальнича» як дрібного політичного кар'єриста й дуже жорстоку людину), судження і висновки авторів дуже далекі від об'єктивності, часто повні блюзнірської брехні.

У 1973 році у Варшаві виходить книжка: A. Szczesniak, W. Szota, «Droga do nikąd» (WMON). Сама назва «Дорога в нікуди» говорить про ставлення автора до українського визвольного руху. Є. Прус у своїй «історичній» праці «Taras Czuprynka – Hetman UPA i wielki Inkwizytor OUN» (Wrocław, 1998. – 336 s.) пише, що Петро Федорів ніби-то на суді висловлювався негативно про доцільність організації похідних груп, про дії вищого керівництва ОУН. Якщо пан Прус і дійсно знайшов щось подібне в 6-томній справі «Дальнича», то ми можемо собі тільки уявити, як за три роки мордувань Петра Федоріва тодішньою польсько-большевицькою Фемідою появились такі «зізнання», як уміли «шити» тоді (та й тепер) різні справи українським патріотам. Особливо постарався вилити бруду і брехні на святу українську справу колишній український адвокат Віктор Поліщук, видавши в 1990 роках у Торонто власними коштами псевдо-історичний опус на 500 сторінок «Гірка правда – злочинність ОУН-УПА».

54. Henryk Pająk. Za samostijną Ukrainę. – Lublin, 1992. – S. 40.

55. Там само. – С. 40.

Більш об'єктивні спроби показати епоху, в якій жив і боровся «Дальнич», роблять такі польські дослідники як Генрик Пайонк («*Za samostijną Ukrainę*». – Lublin, 1992. – 228 s.), Гжегож Мотика і Рафал Внук («*Pany i rezuny*». – Warszawa, 1997. – 220 s.).

Про працю Г. Мотики і Р. Внука «Пани і різуні» Богдан Скарадзінський пише: «Це принаймні перша спроба (скажемо, друга після Г. Пайонка) схопити історичного «бика за роги» з польського боку, тобто опису воєнних стосунків між АК-ВІН та, особливо злої слави у нас, УПА...».<sup>56</sup>

Автори досліджують таку важливу, довго замовчувану справу в польсько-українських стосунках, як співпраця між армією Крайовою і Українською Повстанчою Армією в 1945-1947 роках проти спільних ворогів.

«... Є вірогідним, що описане Й. Венгеським порозуміння відбулося пізніше і пов'язане з договором між поляками і українцями, підписаним у Перемиському повіті. Про таке порозуміння говорить свідчення Петра Федоріва, згідно якого „Зір“ підтримував контакти з польським підпіллям від 1945 до весни 1946».<sup>57</sup>

Про участь «Дальнича» у спробах порозуміння з патріотичними польськими силами і АК говорить і Генрик Пайонк у своїй роботі на с. 36.

Приємно, що сумлінні польські історики, особливо з молодшої генерації, роблять добру справу для порозуміння і кращих стосунків між нашими народами, між якими більше як 650 років ішла то приглушена, то спалахуюча боротьба: з одного боку – визвольна, з другого – імперсько-пригнічуюча, несправедлива. В цій боротьбі програвали обидва народи: вони втрачали незалежність, гинули тисячі і навіть, як у Другу світову війну, мільйони людей.

Загинув у цій боротьбі і «Дальнич» – Петро Федорів. Об'єктивні причини і, мабуть, власні прорахунки призвели до трагічного 16 вересня 1947 року, коли його, Галину Лебедович та Івана Кметя-«Крета» взяли поляки неприємними в криївці «Кармелюка» біля села Річиця Томашів (Любинського повіту) і повезли до Варшавської тюрми. Справа «Дальнича», що зайняла 6 томів, знаходиться у Центральному військовому архіві у Варшаві. На жаль, дотепер ми могли скористатися тільки дуже невеликим матеріалом з неї. Як пишуть у своїх спогадах Михайло Чайка і Василь Кук, Петра Федоріва судив Окремий військовий трибунал 20 січня 1950 року, засудивши його до страти.

«Дальнич» відкинув пропозицію просити про помилування й 11 квітня 1950 року, на другий день Великодніх свят (яке жорстоке святотатство!?), вирок було виконано. Похований Петро Федорів-«Дальнич» на Служевському кладовищі в безіменних могилах разом з останками «Ореста» та 12 стрільців УПА.<sup>58</sup> Восени 1947 року польська поліція арештувала в Ольштинському воєводстві, в Оструді, дружину Петра Федоріва – Теофілу-Ірину Мороз-Бзову. Після звірських знущань під час слідства 14.11.1949 року війсь-

56. Grzegorz Motyka, Rafał Wnuk. *Pany i rezuny*. – Warszawa, 1997. – S. 5.

57. Там само. – С. 127.

58. Кук. Ярослав Старух; 1, газ. «Вільне слово», 27.06.1992 р., Козова.



ковий трибунал засудив її на 10 років тюрми. Після звільнення з жіночої тюрми у Фурдоні (ймовірно, в середині 1950 років) вона ще поховала свою матір у рідному селі Носові, а згодом виїхала до Канади на запрошення рідного брата чоловіка Ярослава.<sup>59</sup> На момент написання цих рядків (квітень 2000) Теофіла Федорів-Бзова живе в м. Торонто із чуйним, добрим чоловіком Романом Стахівим, який, на жаль, не дозволив зв'язатися з нею, оскільки Теофіла втратила повністю зір і перебуває в депресивному стані в лікарні [із двох листів від Миколи Климишина до Степана Федоріва].

Зв'язкова «Дальнича» спеціального призначення Олена Лебедович 14 квітня 1950 року (вже після розстрілу «Дальнича») була засуджена Крайовим Військовим судом у Варшаві, в присутності головуючого капітана Владислава Літмановича та стрільців Владислава Тіляка і Євгена Козела, без прокурора, без участі оборони (явні ознаки соціалістичної «демократії» і справедливості! – О. Ф.), на основі статті 53, п. 1, Літ. «д» КВРК, а також при участі секретарки Генрики П'юрковської за те, що вона від вересня 1944 року до 16 вересня 1947 року працювала на території Польщі з намірами відірвати її південно-східні території, брала участь у фашистсько-націоналістичних організаціях ОУН, УПА і СБ, виконуючи функції зв'язкової керівника мережі СБ Федоріва Петра, користуючись при цьому псевдонімами «Звенислава» і «Заграва», чим спричинилася до злочину за статтею 85 КК ЦЗ і карається, згідно статті 85 Карного кодексу Польського війська, тюрмою на 15 років, а також, згідно статті 46, п. 1, Літ «в», і 48, п. 1, КВРК, позбавляється прав суспільних і громадських на 5 років з конфіскацією майна (цікаво, якого – О. Ф.) на користь державної казни.<sup>60</sup>

У судовій справі Лебедович проходить як «Галина», так її називає і Василь Кук, а в 16-му томі «Літопису УПА» Петро Й. Потічний у вступній статті вес час називає її Оленою, але тоді в судовій справі в Польській транскрипції таке ім'я звучало б як Гелена.

Крім цих «страшних» злочинів, молодій жінці, матері двох дітей, народжених у США, польській громадянці, яка боролася за незалежність України, інкримінували ще 6 злочинів, серед яких «найстрашнішими» були три «напади» разом з боївкою «Крука» на солдатів ЧА та «замах» на бойовий загін Польського війська, який напав на неї 16 вересня 1947 року в криївці між селами Річиця і Терники.<sup>61</sup>

22.02.1955 року Державна Рада Польщі амнестувала Галину Лебедович, дочку Вільяма Кліша (поляки завжди мали «шацунок» до США). Звільнена 7.03.1955 року вона виїхала до США.

Так склалася доля двох прекрасних жінок, які були найближчими «Дальничу» в останні роки його життя.

59. Кук-Леміш. Життя, віддане визволенню нації.

60. Літопис Української Повстанської Армії. – С. 557.

61. Там само. – С. 558.

\* \* \*

11 квітня 2000 року від Різдва Христового виповнилося 50 років від дня смерти Петра Федоріва-«Дальнича». 20 листопада цього року він мав би 90 років. Загинув у розквіті сил – у 40 молодих літ.

На вівтар Національної Ідеї і Революційної Боротьби він поклав усе своє життя, всю свою неугасиму енергію і надхнення, всю свою Велику Любов до свого Народу і своїх друзів.

Цього року на Великдень (30 квітня) розцвіли сади. Потім розквітають липи, біля яких стоїть погруддя Петра Федоріва. Животворче гудіння бджіл і аромат квітучих яблунь огортають землю і постамент, легкий весняний вітер пестить буйну голову героя, у бронзовій постаті якого закумуляовалося все найкраще, що було в тілі і душі великого Українця, те, чого так бракує нам усім тепер: високий патріотизм, наснага до праці і боротьби проти ворогів.

А коли вдарять у Великодні дзвони, не забуваймо, що разом з Воскресінням Сина Божого повинна воскресати наша душа, наш народ і наша Україна. Для того жив і боровся Петро Федорів-«Дальнич». Вічна йому пам'ять і слава. □

Анатолій Силюк  
Олена Романюк  
Оксана Ременяка

## Віднайдено ікону Холмської Божої Матері

Закінчується стара епоха, тихо помирає, щоб дати життя новому. Ми живемо в сутінках другого тисячоліття. Мудрі казали: сутінки – щілина між світами. Саме в такий час відбуваються чудеса, всі людські якості і властивості виявляються надто чітко, тіні різкішають настільки, що іноді стають реальністю.

Подію, яка відбулась на Волині у Луцьку, важко оцінити розумом, а душа переповнена почуттями, яким ще важко вкласти у розмірений ритм слів і фраз. Провінційні мешканці привичаєні до споглядання чужих успіхів, чужих дій. Ми ж стали не просто свідками, а й учасниками надзвичайної події.

15 вересня 2000 року в приміщенні Волинської обласної держадміністрації Волинському державному краєзнавчому музею було передано оригінал ікони Холмської Богоматері. Віднині ця християнська святиня є власністю української держави і, згідно договору про передачу, довічно зберігатиметься в Луцьку, в музеї Волинської ікони.

Керівництво Волинської обласної державної адміністрації в особі її Голови Бориса Климчука та його заступника – Петра Онищука, з належним розумінням поставились до питання передачі ікони державі. Прийнято рішення виділити окрему кімнату в Музеї Волинської ікони, де зберігатиметься ця святиня українського народу, оберег Холмщини.



Холмська Чудотворна ікона Богородиці  
Гравюра XVII століття.



Реставратор над іконою.

Холмська Чудотворна ікона Богородиці є однією з найвідоміших і найшанованіших у православному світі. Вона має славу і водночас трагічну історію, що тісно переплелася з історією українського народу.

За переказами ікона була написана св. Євангелистом Лукою. Одні джерела подають, що до Києва з Царгороду її привезла царівна Анна, як посаг, коли стала дружиною князя Володимира Великого, інші – що самим князем після його охрищення. У 1001 році ікона, нібито, потрапила до збудованого у Холмі князем Володимиром Богородичного собору.

Іконі приписувалась особлива благодать і чудотворна сила. Вважалося, що заступництвом Пресвятої Богородиці Холм був врятований від нашествия орд Батия у 1240 році. Лише під час воєнних дій 1261 року монголо-татарам вдалось зруйнувати православний собор і пограбувати дорогоцінні ризи з ікони, кинувши її на поталу у руїнах храму. Лише через 100 років ікону було знайдено і з пошаною внесено до відбудованого храму, а у 1596 році ікона перейшла католикам.

У 1651 році польський король Ян Казимир взяв ікону в похід проти козаків. Тоді він отримав перемогу під Берестечком, яку, звісно, було приписано чудодійній силі Богородиці Холмської, після чого забрав святиню до Варшави. 1652 року ікона повертається до Холму. Коли почалась нова війна з козаками, Ян Казимир привіз Чудотворну ікону до свого табору під Жванець, проте, зазнавши поразки, повернув її Холму.

У 1765 році ікона була коронована двома золотими коронами, присланими Римським Папою і у такому вигляді існувала до початку Першої світової



війни. Тоді її було вивезено до Москви, а звідти, у 1918 році, до Флорівського монастиря у Києві.

У 1920-30 роках ікона зберігалась у Києві, у родинах холмщаків. Наталія Полонська-Василенко в одному з листів до митрополита Іларіона (Івана Огієнка), пише про умови, в яких знаходилась ікона. Згадує вона і про трус, вчинений «чекістами» на квартирі в одного з холмщаків, під час якого було вилучено з ікони срібні ризи.

Далі історію чудотворного образу можна простежити за свідченнями пані Надії Горлицької, дочки митрофорного протоієрея Гавриїла Коробчука, який служив у катедральному соборі Холма на Даниловій горі разом зі славетним владикою Іларіоном. Понад 50 років, багато чим ризикуючи, берегла вона ікону Холмської Богородиці.

У 1944 році образ привезли до Холму з Києва жінки, які розповідали, що мусили переховувати його там у великій таємниці, розібравши на три окремі дошки і переносити, як дрова. В цей час владикою Холмської єпархії був митрополит Іларіон (Огієнко). Саме він прийняв ікону у свою домашню церкву на Даниловій горі. Проте не судилося образу на довгий час залишитися в місті: розпочалась акція виселення холмщаків з батьківщини. У 1945 році ікону було привезено до Луцька членами церковної громади, які переїжджаючи на Волинь, рятували церковне майно свого храму. У листопаді 1996 року ікону передано на реставрацію Анатолію Квасюку – завідувачому реставраційної майстерні при Музеї Волинської ікони в Луцьку.

На реставрацію ікона потрапила у повністю записаному стані зі значними відшаруваннями від основи паволоки та живопису. Зафіксовано значні втрати авторського шару живопису, як порівняно недавні, так і ті, що зустрічаємо в описах XIX століття. Значні пошкодження були на місцях стику дощок, оскільки їх неодноразово роз'єднували. Існували й численні сліди механічних ушкоджень, нанесених під час вилучення риз.

Реставратор, сам один, впродовж кількох років, на власні кошти та кошти зібрані громадою холмщаків, повертає ікону до життя. Очищено 630 тисяч квадратних міліметрів поверхні ікони, вкритих шаром шпаклівки на олійній основі, яка зцементувалась з авторським шаром темперного живопису. Зайве нашарування треба було знімати під мікроскопом механічно міліметр за міліметром, бо жодний розчинник не брав цього покриття. До того ж, оригінальний живопис відшарувався від поверхні основи і його потрібно було кріпити назад по крихті.

Чудотворна ікона Богородиці Холмської писана на кипарисових дошках, має неглибокий ковчег. На іконі зображено Богородицю (тип Дексіократиса), яка на правій руці тримає Христа-Немовля з піднятою у благословляючому жесті правою рукою, та сувоєм у лівій руці. Богородиця представлена у півпостаті, обернена у три чверті вправо, з головою злегка нахиленою у бік Христа. Колірна гама стримана, темних відтінків. Лики Богородиці та Христа виписані темною вохрою, мафорій темно червоного кольору, гіматій Христа світлої вохри з золотим асистом. Тло ікони вкрите позолотою, без ритунання орнаментом. На лівій руці Богородиці збереглися золоті прикраси у вигляді





Реставратор над іконою.

двох поручів та пластини круглої форми. На зап'ясті правої руки кріпиться один прямокутний поруч. Ці прикраси виконані технікою перегородчастої емалі періоду Візантії та Київської Русі IX-XII століття: на прямокутних пластинах геометризований рослинний орнамент, на круглій пластині – орнамент у вигляді літери «Т» з двома пташками під перекладами літери. Емаль синя, біла, червона, зелена.

Першим Чудотворний образ Божої матері Холмської описав єпископ унійної єпархії в Холмі Яків Суша, у праці «Фенікс відроджений або старовинний образ Холмської Діви і Матері Пренайсвятішої що славою чудесних справ своїх відродився» (1684). Ось як описує Яків Суша образ Холмської Богородиці:

Той клейнод, або образ Діви Пренайсвятішої без сумніву є мальований на дереві кипарисовому... Малювання того образу є майстерним і величності повне. Обличчя Діви Марії в скромності величне, а у величі страшить і у цьому є якась насолода: у серце людське таємним поштовхом проникаюча і до набожності спонукаюча. Вишукано продовгувата, вся почорнена, але у своїй потемнілості ошатна, на правій руці ікони тої Діва Благословенна, Спасіння своє і наше, Ісуса немовлятко тримає: оком своїм Материнським до ока його синівського і Божого, прямо, з дивовижною симетрією звернена; якби жива, дивиться не лише у божественне око Свого Сина, але й у божественне серце Свого Сина; кожного, хто на неї дивиться, вражає своїми очима голубиці... Мати і Діва Пренайсвятіша по пояс намальована і повністю сина свого Ісуса, у темно-червону сукню верхню, якби золотом прошиту, і нижню темно-блакитну вдягненого, на правиці своїй, як вже казав, тримає, сама теж у сукню темно-червоного кольору а нижню темно-блакитного кольору вдягнена.

Маємо і досить точну копію ікони, гравюру по міді виконану в XVII столітті відомим українським художником Олександром Тарасевичем. У ниж-

ній частині є латинський напис: «Viniti Dei cum Homine unika Mater Vinitorum Thaumaturga Chelmensis. Tartarorum et Cosakorum ad Beresteckum gloriosa ac memoranda profligatrix» (Бога возз'єданого з людиною єдина Матір, Холмська, Уніятів Богородиця. Татар і Козаків під Берестечком повна шани і гідна пам'яті переможниця). Цей підпис є свідченням тої ролі, яку відіграла ікона в битві під Берестечком у 1651 році.

Існує й чимало більш пізніх списків цієї ікони. Проте оригінал довший час, як вважалось, був навіки втрачений для людства. Та сталося диво. На межі тисячоліть знову з'явилась Чудотворна ікона Божої Матері Холмської.

Дивовижною є доля ікони. Писана у Візантії в період особливого піднесення культури Східно-Римської держави, вона перевозиться до Києва, коли той, уже набувши могутности й слави, прямує до передової на той час, християнської європейської культури.

Згодом вона стає символом державности у столиці Галицько-Волинського князівства – Холм.

Попри усі спроби, у 1918 році повертається в Україну, в Київ.

У 1945 році, завдяки людям, які не погоджувались на втрату свого українства та віри своїх предків, вона знову повертається в Україну.

Над свяतिною постійно нависала небезпека загибелі: сто років під руїнами зруйнованого монголо-татарами храму, понад 50 років переховування від советських атеїстів, проте вона чудом залишалась живою. І ось вона знову разом з нами, з українським народом, який відроджує свою державність.

Сила і могутність держави залежить не лише від матеріального виробництва, а й від стану в ній національної культури. І коли державі повертаються такі шедеври мистецтва, то є усі підстави вважати, що Україні судилось існувати вічно. □

Андрій Попок

### 3 історії діяльності Товариства «Просвіта» на Далекому Сході

Серед громадських організацій української діаспори особливе місце посідає «Просвіта». Важко переоцінити її ролі в духовному пробудженні українства (і не лише далекосхідного). Організація, яка постала 8 грудня 1868 року у Львові і налічувала на установчих зборах 70 осіб, через деякий час охопила своєю діяльністю не тільки материкову Україну, але й українців на поселеннях і, як засновниця більшості українських товариств, була з любов'ю й пошаною названа «Матір'ю Просвітою».

Перша і, на жаль, невдала спроба організувати Товариство «Просвіта» на Далекому Сході датується 1906 роком (м. Микольськ-Уссурійський).<sup>1</sup> Проте відмова влади не вплинула на бажання утворити організацію і, як повідомила київська газета «Рада», «6 січня [1910 року – А. П.] в помешканні редакції газети «Никольск-Уссурийский» відбулися організаційні збори українського товариства «Просвіта» для розгляду виробленого вже статуту».<sup>2</sup> 9 лютого 1910 року від імени фундаторів – П. Хоменка, С. Ніжинецького, Й. Переверзева-Розсуди, З. Шевченка та І. Кривоноса – військовому губернатору Приморської області було подане прохання щодо затвердження Статуту Товариства «Просвіта». Відповідно до цього Статуту, «Товариство має метою сприяти розвитку української культури, а головним чином, просвіті українського народу його рідною мовою, діючи в межах м. Микольськ-Уссурійського та Уссурійського краю».<sup>3</sup> Для досягнення цієї мети Статутом Товариства передбачалося: «а) видавати книжки, брошури, часописи, газети й ін. українською мовою; б) відкривати свої читальні, бібліотеки, музеї, організовувати торгівлю книжками та ін.; в) влаштовувати публічні лекції, читання, загальноосвітні курси, вистави, літературно-музичні вечори, концерти, виставки та ін.; г) засновувати стипендії, школи, приюти, яслі, бюро праці і т. ін., просвітні й благодійницькі установи; д) організовувати конкурси й встановлювати премії за кращі твори літератури та мистецтва».<sup>4</sup>

23 лютого 1910 року подане прохання було розглянуто «Приморским областным по делам об обществах и союзах присутствием», яке прийняло наступне рішення:

... вбачаючи з поданого статуту товариства «Просвіта» [...], що мета товариства спрямована на об'єднання українців і що подібне об'єднання, яке веде до відокремленості українців, може викликати ворожнечу в середовищі інших груп населення, а тому товариство з такими завданнями повинне бути визнаним як таке,

1. І. Світ. 1917 рік на Далекому Сході // Календар-альманах УНСоюзу на 1967 рік. – С. 152.

2. Рада. – 1910. – 20 січня.

3. ЦДА ДС РФ. ф. 1. оп. 2, спр. 2053, арк. 8.

4. Там само, арк. 14.

що загрожує громадському спокою й безпеці, ухвалило в реєстрації означеного статуту відмовити.<sup>5</sup>

Це рішення влади було абсолютно передбачуваним, оскільки 20 січня 1910 року генерал-губернаторам циркулярно розіслано спеціального листа за підписом міністра внутрішніх справ статс-секретаря Столипіна, яким роз'яснювалися положення затверджених 4 березня 1906 року «Тимчасових Правил про товариства і союзи серед іногородців, які населяють Росію» («Временные Правила об обществах и союзах среди иногородческих элементов, населяющих Россию»). Такі товариства, – йшлося в листі, –

безперечно ведуть до посилення початків національної відокремленості й ворожнечі і тому мають бути визнані такими, що загрожують громадському спокою і безпеці, як то і роз'яснив Сенат у цілому ряді рішень (укази від 18 червня 1908 року № 9120 у справі Українського Товариства «Просвіта», від 4 вересня 1909 року № 8397 у справі Польського Товариства «Освятя» та ін.). *У зв'язку з цим, я признаю створення подібних товариств, на підставі п. 1 ст 6 закону 4 березня 1906 року, неприпустимим...* (виділено авт. – А. П.).

За таких умов деякий час товариство в Микольськ-Уссурійському діяло не легально, що, попри зрозумілі труднощі, все ж дозволило українським активістам на чолі з Й. Переверзевим-Розсудою «потроху розворушувати це сонне місто».<sup>6</sup> Крім того, підпільні гуртки існували в м. Владивостоці та м. Імані. Як відзначалося в одному з жандармських рапортів, датованих листопадом 1913 року, метою створення гуртків був розвиток у його членів національної самосвідомості і культурний саморозвиток, а головною метою, «до якої повинні прагнути всі щирі українці, повинна бути автономія України».<sup>7</sup>

Справедливості ради треба сказати, що таким було ставлення влади не лише до «Просвіти», а й взагалі до будь-яких форм організованого українського життя, тому на всій території Зеленого Клину лише в Благовіщенську вдалося в ті роки одержати дозвіл на легальне ведення української роботи, коли в 1911 році був затверджений статут «Українського Клубу». Ситуація навколо клубу, створеного за ініціативою Л. Глібоцького, К. Рибки та В. Коваленка, зайве підтверджує той факт, що попри будь-які формально діючі законодавчі акти в Росії їх реальне втілення в життя в усі часи цілком залежало від доброї волі чиновника. В даному випадку дозвіл на діяльність «Українського Клубу» було отримано завдяки підтримці земляка – колишнього полтавського поміщика віце-губернатора Амурської області Чаплинського. Проте невдовзі, у зв'язку з переводом Чаплинського за демократичні погляди на Камчатку, положення клубу погіршилося і він припинив свою діяльність.

З початком Першої світової війни уряд запровадив ще більш суворі адміністративні заходи, що негативно позначилось на суспільно-культурно-

5. Там само, арк. 15.

6. М. Л-ко. Українство на Далекому Сході // Нова Україна. Календар на 1921 рік. – Владивосток, 1921. – С. 129.

7. ЦДА ДС РФ, ф. 1, оп. 2, сир. 329, арк. 147.



му житті українців, яке й так ледь животіло. І все ж 9 березня 1916 року у Владивостоці було зроблено ще одну спробу створити українську організацію, цього разу – під виглядом Владивостоцького українського благодійного зібрання. Статутом Зібрання передбачалося відрахування всіх прибутків у розпорядження російського Червоного Хреста. Однак і цього разу Приморське обласне по міських справах присутствіє відмовило в реєстрації Статуту, оскільки

поданий до розгляду Статут не відповідає меті нового товариства [...] Товариство, що проектується, називається «благодійним», а поданий Статут є Статутом звичайного громадського зібрання, клубу, яким, по суті, і є це товариство [...] У зв'язку з викладеним Присутствіє, не бачачи можливості затвердити Статут Владивостоцького Благодійного Громадського Зібрання, ухвалило у реєстрації Статуту відмовити.<sup>8</sup>

У такому стані перебувало все українське життя на Далекому Сході до лютневої революції 1917 року, коли певна лібералізація національної політики відкрила широкі можливості для відносно вільного національно-культурного розвитку українців.

Початком активної плянкової української роботи на Далекому Сході можна вважати Перший Загальний Всеукраїнський з'їзд діячів і громадянства Далекого Сходу, який відбувся 11-14 червня 1917 року в м. Микольськ-Уссурийський.<sup>9</sup> Досить швидко поширювалась мережа українських організацій. Тільки в Микольську й повіті були створені, крім окружної Ради, «Просвіта» – у селах Осинівка і Хороль; кооперативні громади – у селах Михайлівка, Монастирище, Осинівка; аматорський гурток – у с. Григорівка; культурно-просвітній гурток – на ст. Гродеково. У Микольську працювали також відділ Далекосхідної Артистичної Спілки, кооператива «Гайдамака», Товариство «Просвіта», видавництво «Сяйво».<sup>10</sup> Активно включились до роботи «Просвіти» в Спаську, Імані, Хабаровську, Благовіщенську, Свободному та інших містах і селах.

8 жовтня 1917 року на загальних зборах Владивостоцької Української Громади (заснована 25 березня 1917 року) було прийнято рішення про її реорганізацію в культурно-просвітницьке Товариство «Просвіта». Товариство проводило свою роботу на базі Народного Дому, де була відкрита українська початкова школа, працювала театральна секція. Включно до 1922 (від 1909 року) щороку проводились Шевченківські свята. При «Просвіті» діяв хор на чолі з полковником Ф. Шешком та М. Новицьким (староста – Тихон Доля). Очолював Товариство Ю. Глушко-Мова (пізніше – Голова III Далекосхідного Українського З'їзду та голова Далекосхідного Українського Секретаріату; помер і похований у Києві), серед його активних учасників відомі громадські діячі: Д. Боровик, В. Ткалич, Д. Кисільов, Т. Ковтун, А. Печінко, К. Стрільбиць-

8. ЦДА ДС РФ, ф. 1, оп. 1, спр. 923, арк. 2.

9. Микола Андрусак писав, що I з'їзд відбувся у Владивостоці (Літопис Червоної Калини. – 1932. – № 4). Це, на нашу думку, є помилковим.

10. Україна. – 1992. – № 4.



кий. В. Жук та інші. Мала «Просвіта» й свою бібліотеку, яка, за свідченням Івана Світа, містилась у приватному помешканні.<sup>11</sup>

У 1921 році Владивостоцька «Просвіта» видавала газету «Українська Думка» (перше число вийшло 27 лютого), головним редактором якої був І. Кошовий. Про умови, в яких діяла «Просвіта», газета писала:

Тяжко було проводити чисто ідейну працю «Просвіти» спочатку, але не в легшому стані вона і тепер. Товариство не зустрічало і не має співчуття в державних колах, котрі у нас весь час складаються з представників неукраїнської національності і ведуть імперіялістичну політику Московщини обмосковлення нашого народу, незалежно від того, з якої би партійности вони не складалися – з одного боку, а з другого – це погане матеріяльне становище Товариства. Матеріяльне становище Товариства склалося до цього часу лише з дрібних пожертв бідноти та театральних вистав.<sup>12</sup>

Кількість виданих чисел та наклад газети невідомі.

З приходом у 1922 році до влади на Далекому Сході большевиків українське суспільне життя завмерло. Єдиним центром активної діяльності українських організацій залишилась Манджурія.

Знаний діяч, голова Гарбінської «Просвіти» Іван Паславський, розділяв громадське життя українців у Манджурії до 1932 року (час написання статті) на чотири періоди:<sup>13</sup> від 1905 до 1917 року – час «несміливих початків і організації „Українського Клубу“»; 2) поч. 1917 – сер. 1923 року – період активізації суспільно-культурницького життя, організації Громад, кооперативів і т. п.; 3) від 1924 до пол. 1926 року – період малих організацій, коли були створені «Українське Видавниче Товариство», «Об'єднання Українських Організацій Далекого Сходу», «Український Галицький Комітет», «Спілка Студентів України», – організації малочисельні й через своє нелегальне становище майже невідомі та матеріально не забезпечені. Легально діяла лише парафія української православної церкви Св. Покрови, яка, однак, через певні утиски з боку ієрархії російської православної церкви значного впливу на українське суспільне життя не мала;<sup>14</sup> 4) осінь 1931 – 1932 рік – нова Манджурська влада декларувала рівні права всім національностям, що стимулювало підйом національного життя.

Зупинимося на третьому та четвертому періодах більш детально.

Події 1920 років в Україні, поразка українських визвольних змагань на російському Далекому Сході, значна асиміляція суттєво вплинули на діяльність української громади Манджурії. Відіграв свою негативну роль й Мукденський договір 1924 року, згідно з яким східно-китайська залізниця перей-

11. І. Світ. З Далекосхідних спогадів // Альманах УНСоюзу на 1966 р. – Джерсі Сіті-Нью-Йорк, 1966. – С. 145.

12. Українська Думка. – 1921. – 27 лютого.

13. Громадське життя українців Маньджугу (1905-1932 рр.) // Маньджурський Вістник. – 1932. – 12 серпня.

14. І. Світ. Українсько-японські взаємини 1903-1945: історичний огляд та спостереження. – Нью-Йорк, 1972. – С. 77.

шла в спільне китайсько-російське управління, адже значна кількість українців-службовців залізниці змушена була прийняти советське громадянство задля збереження місця своєї праці. Все це призвело до майже цілковитого занепаду зазначених організацій у першій половині 1926 року.

15 липня 1926 року за ініціативою І. Паславського, Р. Барилевича, Г. Тоцького, Ф. Богдана, В. Кушнарєнка, Д. Пономарєнка та М. Козловського було засновано товариство «Січ»,<sup>15</sup> перейменоване 2 грудня 1928 року в «Просвіту».<sup>16</sup> 14 червня 1930 року Гарбінська «Просвіта» отримала грамоту від централі «Просвіти» у Львові й право називатися її відділом.<sup>17</sup> Ці організації постали фактично як гуртки при американській організації ІМКА (Християнська організація молодих чоловіків), керівництво якої (секретарем ІМКА був А. Гризов – сибіряк-обласник, колишній редактор часопису «Последние известия», що видавався у Владивостоці), погодилося на створення гуртків за умови їх неполітичності та сплати членських внесків до ІМКА. Річ у тім, що американці, як і інші іноземці, мали право екстериторіяльності, що дозволило пізніше таким самим чином створити відділ «Просвіти» в Ганькоу. Фактично від 1926 до осені 1931 року «Просвіта» була єдиною активною суто національною організацією на весь Далекий Схід.

Товариством проводилася виключно культурно-просвітницька робота: щотижня організовувалися збори, читалися реферати, лекції. «Січ» проводила курси українознавства (українська мова, література, історія, географія), що проходили в приміщенні ІМКА протягом двох років,<sup>18</sup> організовувала святкування незалежності України, злуки українських земель, роковин Т. Шевченка та І. Франка. Кожна помітна подія в Україні знаходила тут свій відповідний відгук.<sup>19</sup> Діяла при Товаристві бібліотека, для якої надходили видання з України. Наприкінці 1932 року бібліотека нараховувала 800 томів і працювала щоденно.<sup>20</sup> Постійні контакти підтримувались з українськими громадами США, Канади, Чехословаччини та Німеччини.<sup>21</sup> Крім того, за безпосередньої участі Товариства було зорганізовано видавництво «Зелений Клин», яке вже в березні 1928 року видало дві брошури: «Що знати повинна кожна людина» й «Тарас Шевченко», накладом 1000 примірників.<sup>22</sup> За ініціативою «Просвіти» 15 грудня 1931 року відбулися об'єднавчі збори чотирьох існуючих на той час у Гарбіні організацій – «Просвіти», «Союзу Української Молоді», «Української Паралії» та «Українського Клубу», – на яких було проголошено створення Українського Національного Громадського Комітету.<sup>23</sup>

15. Тризуб. – 1928. – 1 липня.

16. Д. Брилинський. «Просвіта» на Далекому Сході // Народний календар товариства «Просвіта» на 1931 р. – Львів, 1930. – С. 149.

17. В. Дорошенко. «Просвіта», її заснування й праця. – Філадельфія, 1959. – С. 82.

18. Тризуб. – 1928. – 1 липня.

19. Тризуб. – 1927. – Ч. 36. – 4 вересня. – С. 30.

20. Маньжурський Вістник. – 1933. – 11 лютого.

21. Тризуб. – 1928. – 1 липня.

22. Там само.

23. Тризуб. – 1932. – Ч. 32-33. – 28 серпня. – С. 24.

У січні 1932 року виникла нова організація – «Українська громада в межах Манджурії та Монголії», яка після утворення держави Манджоу-Го була реорганізована в «Українську Громаду в Манджоу-Го». Робилися заходи по об'єднанню всіх існуючих організацій навколо неї навіть шляхом «поглинання» останніх, однак пізніше вона змушена була шукати згоди з Українським Національним Громадським Комітетом.<sup>24</sup>

Після захоплення Японією північно-східного Китаю й утворення в 1932 році васальної держави Манджоу-Го, на чолі якої став останній представник Манджурської династії і спадкоємець престолу Пу-ї, у Гарбіні значно посилювався вплив японських кіл. Пізніше їх влада організаційно оформилась у вигляді військових місій, які були створені в усіх населених пунктах на окупованій території. Проте, незважаючи на японську контролю, українці одержали більше можливостей для організації повнокровного громадського життя. Це пояснюється насамперед послабленням російського впливу. Важливим фактором, що позитивно позначився на розвитку суспільного життя, було повернення наприкінці 1933 року (15 листопада) громаді Українського Дому. «Як котел, що закипів, заклекотіла українська колонія в останні кілька тижнів. Явище це цілком нормальне, оскільки в напівсонну українську масу впорскнуто сильний збудник – одержано український дім».<sup>25</sup> У національному Домі поряд з деякими старими та заново створеними українськими організаціями – Союз українських емігрантів, Українська національна громада, Спілка української молоді, Союз українських учителів та ін. – розмістилася й «Просвіта».

1933 року «Просвітою» були організовані недільна школа та курси українознавства. Вживалися заходи щодо відкриття 20 серпня 1934 року української гімназії з реально-комерційним відділом у складі трьох підготовчих і одної класи гімназії, про що було дано відповідне оголошення в «Манджурському Віснику».<sup>26</sup>

У різні часи до складу Правління «Просвіти» входили І. Паславський, М. Мілько, В. Яхно, І. Світ, М. Світ, В. Павловський, О. Петрушенко, О. Рейтер, В. Дахнович, М. Коблянський, П. Марчишин, К. Андрущенко, С. Кукураза, Ф. Богдан та ін. Свого часу очолювали Гарбінську «Просвіту» І. Паславський, П. Марчишин та М. Мілько.

Після ліквідації восени 1936 року японською військовою місією в Гарбіні принципу виборності в структурі колонії, її начальником був призначений Ю. Рой, а його заступником В. Кулябко-Корецький. Від цього часу в житті колонії дедалі виразніше практикувалися авторитаризм і централізм, що проявилось, зокрема, в активному сприянні її керівництва забороні японцями 1937 року діяльності всіх українських організацій, крім самої УНК. Серед ліквідованих організацій була й «Просвіта».<sup>27</sup> Товариство відновило свою регулярну роботу лише в 1943 році, коли на чолі УНК став інж. О. Вітковський.<sup>28</sup>

24. Там само.

25. Манджурський Вістник. – 1933. – 23 грудня.

26. Манджурський Вістник. – 1934. – 23 червня.

27. І. Світ. Українська молодь Далекого Сходу // Визвольний Шлях. – 1976. – Ч. 2. – С. 174.

28. Там само. – С. 175.

Проте із вступом у 1945 році радянських військ, а в інших районах Китаю – на початку 1949 року, перед падінням гомінданівської влади організоване українське життя в Манджурії припинило існування. Більшість активних членів українських громад були заарештовані й засуджені на різні терміни позбавлення волі, а Ю. Рой та І. Шлендик – до розстрілу. Люди, що належали до українських громад у Тяньцзіні, Ціндао і Шангаї, а також деякі неорганізовані шангайські українці були евакуйовані трьома групами на Філіппіни з пляном дальшого переїзду до Австралії, Аргентини, Канади й США. Значна частина матеріалів, у тому числі й бібліотека «Просвіти», за деякими даними, знаходиться нині в Аргентині і, на жаль, є практично недоступною для дослідників з України.

Новий етап відродження громадського життя українців на Далекому Сході, що розпочався на початку 1990 років, також нерозривно пов'язаний з Товариством «Просвіта». Маловідомий факт – ініціатори створення Товариства української культури Приморського краю (ТУК) А. Попок та А. Мамонтів познайомились через Київське товариство української мови ім. Т. Шевченка, членами якого на той час були. Статут саме цього Товариства взято за основу при розробці документів ТУК, а серед варіантів назв новоствореної організації розглядався й варіант назви «Товариство української мови „Просвіта“». <sup>29</sup> 20 листопада 1998 року Товариство переєстровано з назвою «Просвіта».

На сьогодні на терені Зеленого Клину з різною мірою активності діють 8 громад, 5 з яких – у Примор'ї. □

29. Зі щоденника автора.

Галина Гармаш

## Поезія і свобода

(Поетична творчість як предмет  
філософської аналізи)

Що таке поезія – як не здатність людського духу до творчості через слово, ритмізований пласт осмисленого хаосу, що стає космосом. Човен, який переносить над Стіксом і над Летою. Чаша Грааля, що дарує животворний напій вічності. Зародження поезії губиться в першопочатках творення, коли людина-істота біологічна – усвідомлює себе людиною-істотою духовною, – і у вічному здивуванні, що це суть: «Зоряне небо над головою і моральний закон у серці!» – падає ниць перед Творцем із гімном на вустах. Священні гімни Рігведи, рунічні пісні, колядки, щедрівки, веснянки (гаївки) в українському фолклорі ще мають той стрижень, на якому обертаються інші (вторинні) поля: богонадхненність творчості. Окремі спалахи – Данте, Гете, Шевченко – освітлюють пітьму, що потроху забирає осяйне небо Поезії. Це – остання твердиня духу, і бути поетом у XX столітті – значить «витримувати нелюдські навантаження» (В. Стус), правда, маючи для того вроджену силу («Поет – десятикратна людина» [М. Цветаєва]).

Поезія – небо ритму. «Ті, що розірвуть свою свідомість до пласта ритму і попливуть у ньому, не збожеволіють. Вірш, як шаманський бубон, веде людину в простори сьомого неба» (Н. Гаген-Торн). Шаманство поета викликає вібрації творення, гармонії, досконалості. Діонісійське (первинне) чи аполлонічне (відображене) начала творчості, часом єднаючись-зливаючись, дарують посвяченому напій безсмертя, той «громокипящий кубок с Неба» (Ф. Тютчев), який, донесений через просторово-часові сфери, іноді має присмак «людського, надто людського» (Ф. Ніцше). XX століття – вік торжества гуманізму – захопив своїм подихом і поезію, вбиваючи в ній таїну і священність, що, однак, відроджуються в кожному справжньому поетові, як Фенікс. Структуралізм, летризм чи натуралістичний відрух постмодернізму не варто навіть зараховувати до поезії – щонайбільше це інтелектуальні вправи з версифікації. Дух бруталності не зачіпає Поезію – він осідає на фалдах того дрантя, в яке рядяться паяци всіх часів і народів, – убогість внутрішню маскуючи зовнішніми атрибутами вагомості – складністю (до неперетравлюваності) й хвацькістю (аж до паплюження моральних норм, на яких тримається [трималося?] суспільство, бо й суспільство нині – вже як розхитаний корабель).

Поет – мислитель. Час, який боїться осмислення, не буде рідним батьком для свого «гробаря» – поета, що здирає всі личини й факелом осяває пітьму. Вроджена – поетична – картина світу сьогодні сильно деформована пережитими жахами людства в XX столітті (і особливо – на 1/6 частині світу); страх, що закріпився генетично, руйнує богоподібну здатність до творчості, продукуючи раба-біоробота. Та і як осмислити епоху, символи якої зда-



тні розірвати в клоччя розум і почуття? Людина – і поет передовсім – втрачає здатність мислити. Адже

мислитель – це людина, що покликана символічно відобразити епоху, як вона її бачить і розуміє. Вона позбавлена якого-небудь вибору. Вона думає так, як їй належить думати, й істинним врешті-решт є для неї те, що народилося з нею як картина її світу. Вона не винаходить її, а відкриває в собі. Вона й сама дублює себе нею, що виразила її в слові, оформила смисл її особистості як вчення, незмінна для її життя, бо вона ідентична з її життям.<sup>1</sup>

Символи ХХ століття, що напливають на архетипи свідомості червонобрудним маревом, важко перекодувати засобами високої поезії – хіба що котрийсь геній, що заблукає на поля кінця світу, стане, як Атлант, утримуючи небо із загрозою падіння.

Віщість поезії – «Боянова» (як у «Слові про Ігорів похід»), пророка (Пушкіна, Лермонтова, Шевченка) чи провозвісника – бодай власної долі: «Я умру в крещенские морозы. Я умру, когда трещат березы»<sup>2</sup> – завжди була мішенню, об яку ламала списи критика. Постулят «мистецтво для мистецтва» повів переслідувачів по наперед визначеному обманному шляху, іноді дехто з них вертався – але на нове порожнє місце – і розпачливо сплескував руками: «А бил лі мальчік?». У сучасному літературознавстві це «стрижневе» питання поезії майже «успішно поховане» під завалами псевдонаукових досліджень про «партійність і народність» (у недалекому минулому) чи «новою» формальною аналізою стилю/тексту, художніх засобів, відірваних від живої структури надтексту-тексту-підтексту – одиничного, приналежного особі поета, що є фокусом, через який проходить світло-звуковий потік, залишаючи «музичні» фотографії неуясної для буденної свідомості реальності. У староукраїнській мові – це докняжчої доби – «поезію» означало слово «віщба». Звідси – «віщий» Боян, чий палець «славу рокотаху». Тобто – поет Боян. Без виокремлення й наголошування окремої частини значення: «віщий» – віщун. Провозвісницька функція поета була закладена в самому слові «віщий» (поет) – відчужена потім, вона стала вершиною таємничого айсберга поезії, об який розбивалися вутлі човни раціоналістичної думки. Спроба Д. Андрєєва<sup>3</sup> позначити осьовий стрижень, до якого прикріплюються струни форми, змісту, ідеї, художніх засобів, як стрижень провіденційно-особистісний («поет – вісник») – голос волаючого в мертвій пустелі математичної аналізи явищ духовного життя. «Засіб для пізнання мертвих форм – математичний закон. Засіб для розуміння живих форм – аналогія», – так у О. Шпенглера.<sup>4</sup>

До чого ж уподібнемо поезію – за аналогією? Ні рослинний, ні тваринний світ не дають аналогій творчості (лише в примітивному – «будівничому» значенні – у мурах, бджіл, птахів – швидше: інстинкт, програма, що передається без змін від покоління до покоління). Світ людини? Так, але той неви-

1. О. Шпенглер. Закат Европы. – М.: «Мысль», 1993. – С. 124.

2. Н. Рубцов. Лирика. – М.: «Современник», 1984. – С. 283.

3. Д. Андреев. Роза Мира. – М., 1992. – С. 389.

4. Шпенглер. Цит. праця. – С. 129.

димий, якого «не помацати» – на дотик пересвідчившись у його якості і пригожості (прагматичності). Хто диктує вірші – вище «я», «Над – «Я», дороги до якого вивчаються в теорії психосинтези?»<sup>5</sup> Принцип софійності? Вільний Дух, що віє, де хоче?

Отже, поет – медіом чи співтворець? Які риси особистості автора впливають на твір, дають йому неповторне обличчя? Чи може дух часу бути спів-автором, і в якій мірі? Чоловіче (Ян) і жіноче (Інь) начала у творчості, межі їхнього впливу. Критерії визначення: істинне – неістинне. Ось те коло першопитань, відповідь на які повинне дати літературознавство чи літературна критика, коли вони разом з філософією візьмуться за їх вирішення.

# I.

«Poeta nascitur, non fit» («поетом народжуються, а не стають») – крилатий вислів з промови Ціцерона «На захист поета Архія» (8; 18). Він виводить поезію за межі аналізу, даруючи їй непідсудність. Бути поетом – значить бути напівбогом, у крайньому разі – органом богів (флейтою Пана чи обранцем Софії), бути зняряддям божественного промислу. І друга гілка такого почування «богообраності», точніше – «богорівності» й «богоборства» – прометеїстичний дух поезії. Відчувати себе титаном і кидати виклик Всевишньому:

... а до того  
Я не знаю Бога.  
.....  
Я так її, я так люблю  
Мою Україну убогу,  
Що проклену святого Бога,  
За неї душу погублю.  
.....  
Коли одпочити  
Ляжеш, Боже, утомлений?  
І нам даси жити!

Поет – обранець Муз. Особливий вид одержимості – світлий. Музи – як провідниці Божої Премудрості Софії. Лише віддавшись безособовому творчому началу без будь-яких попередніх умов, не маючи егоїстичних бажань і намірів – лише чистий процес творчості, безпричинний; процес, а не результат, становлення, а не те, що стало, закам'янівши у форму, – лише за такого стану душі можливе спілкування з Музами, і спілкування плідне, але ця плідність не є самодостатньою, як самий процес творчості. Ненаписані вірші, не проявлені в бутті, на кілька порядків вищі за написані. «Мысль изреченная есть ложь» (Ф. Тютчев). Вимовлене слово – закам'яніле й статичне, позбавлене динаміки становлення. Засобами мови не передати всі ті відтінки значень, багатство запахів, звуків і смислів слова, яке ще на межі, переходить із непроявленого стану в проявлений, моментально гасячи світіння, сіріючи й застига-

5. Ассаджоли. Психосинтез. – М., 1992.

ючи, ніби лава. Проявлена (записана) поезія у відношенні до не проявленої, належної до прафеномену – ніби створена (людська) музика у відношенні до нерукотворної небесної музики Сфер. Спосіб оцінки поезії – лише здивування. «Найвище, чого може досягти людина, є здивування і, якщо першофеномен приводить її до здивування, вона повинна задовольнитися цим, нічого вищого той не може їй надати, і їй немає чого вже шукати: тут проходить межа».<sup>6</sup>

За здивуванням, як за димовою завісою, ховається таємниця творчості. Хто є поет? Що є поет? Заради слави чи заради істини кидається він у розбурхане море художніх образів, ідей і ритмів без коркового пояса, покладаючись лише на єдину зірку, з якою – заручений. За коротку мить надхнення повертається поет із мушлею в руці, і сяйво перлини осяває його стомлене чоло. Мить зникає, – і знову він – людина, в чомусь навіть дрібніша за своїх сучасників. «И меж детей ничтожных мира, Быть может, всех ничтожней он»,<sup>7</sup> але не у творчості. Творчість підносить над людським Солярісом – дає смисл життяю й сенс жити (або вмирати) з яблуком у руці.

Отже, яблуко. Плід. Заборонений плід творчості («будете як боги»). Надхненність богорівністю дає крила. Часто – печальні, як у лермонтовського Демона. Трагічність мистецтва, трагізм існування; слово, яке виймаєш жаріною із серця, – стає попелом... Ти можеш лише мовчати, і в мовчанні бути великим, як Непроявлене, Сущє. Слово рятує тебе від смерті, але чи порятує воно їх, кому лише – «*rapem et circenses*» («хліба й видовищ»)?

Чи можна навчитись поезії, опанувати її як ремесло? Можна – у межах версифікації, вершини ж завжди залишаються для тих, хто має крила. І не воскові, Ікарові, а вроджені – рудименти колишніх білопінно-ангельських. Як не пригадати відомий вислів Платона, вкладений ним у «Федрі» в уста Сократа:

Третій вид одержимості й несамовитості – від Муз, він охоплює ніжну й непорочну душу, пробуджує її, спонукає виражати вакхічне захоплення в піснях та інших різновидах творчості й, прикрашуючи незчисленність діянь пращурів, виховує нащадків. Хто ж без шалу, посланого Музами, стає на поріг творчості з упевненістю, що він лише завдяки одній тільки майстерності стане великим поетом, той ще далекий від досконалості: творіння розсудливих затьмаряться творіннями нестямних.<sup>8</sup>

Для поезії усвідомленого, попередньо розміченого – недостатньо. Підсвідомі джерела творчості – найпотужніший потік з усіх потоків, що впадають у тихе море змісту. Необхідний «шал» творчості, участь підсвідомого й безсвідомого, позаяк саме «підкоркові процеси» надають творові досконалості. «Істинна воля випромінюється тільки через прозоре середовище особистого безволля» (Ніцше). Поет знаходиться в стані діонісійської людини, одержимої. Інтуїтивно вловлюючи знак і значення, кодуєчи й розшифровуючи інформацію, поет так само невідсудний раціональному, «оцінювальному» су-

6. И. Эккертман. Разговоры с Гете. Запись от 18 февраля 1822 года.

7. Пушкин. Соч.: в 3-х т. – М., 1985. – Т. I. – С. 402.

8. Платон. Соч.: в 3-х т. – М., 1970. – Т. 2. – С. 180.

дження, як і дитина в пісочниці, що зводить небачені замки. Містичний і автоматичний стан надхнення проносить над прірвою «темного» й гострими скелями безвір'я, над океаном стихії та пустелею богопокинутости: він – ніби човен, що курсує між двох берегів: берегом осмислення й берегом творчого безумства. Невимовність, заклата в слові, і є Поезією.

Придумане чи пережите? Ось той вододіл, що відділяє ріку Поезії від басейнів інших рік творчості людського духу. Лише придумане чи лише пережите, чи придумане й пережите – може бути поезією? Це не історія – «Про історію не може судити ніхто, окрім того, хто пережив історію в самому собі»<sup>9</sup> – поезія історії поезії, придумана кожним поетом заново й пережита – по-новому й індивідуально – «*sub specie aeternitatis*» («під знаком вічності»). З погляду вічності лише поезія – найбільш наповнена смыслом діяльність. І творець – деміург світу Поезії – гідний того, щоб одягти тогу безсмертних.

Особистість поета – ланка комунікаційного ланцюга: передавач – текст – приймач. Справжній поет створює справжні речі. «Справжня картина чи вірш не належать уже до фізичного пляну буття, в них немає матеріальної тяжкості, вони входять у вільний космос. І творчий акт є самовідвертість і самоцінність, що не знає над собою зовнішнього суду».<sup>10</sup>

Підсвідомість як фактор художньої творчості займає значне місце в теорії мистецтва, особливо з початку XIX століття. Гете в листі до Шіллера: «Людина геніяльна може діяти обдумано, опісля зрілого роздуму, за переконанням, але все це відбувається лише так, між іншим. Ніякий твір генія не може бути вдосконалений шляхом обмірковування й наслідків, що з нього випливають».<sup>11</sup> Дослідження З. Фрейда з позиції психоаналізу також підводять нас до розуміння природи творчості – хай однобічно й тенденційно, – все ж у плюралістичному хорі голосів – голос, вартий того, щоб його вислухали.

Проблема підсвідомого – і проблема геніяльності. Хто може називатися генієм – людина, що з'явилася «в певний час у потрібному місці», – чи виколисаний богами малюк, що має за батьків Небо й Землю, а сам, як золотий переріз, єднає в собі порівну небесне й земне: більше земного – звичайна людина, більше небесного – то вже святий. Поет – рівновеликий у двох світах, його «дао» – непізнане й незбагненне – не можна осмислити чи зрозуміти, лише – відчувти, як сліпий чує сонце.

## II.

Дар – бути поетом. Чим оплачено цей дар – у людському розумінні: долею, самотністю, самоспаленням? Чи завжди той, кому випадає трагічне щастя бути поетом, доносить свій хрест до Голгофи? Ось те питання, що заперечується буттям і буттєвістю; XX століття не хоче бачити своїх поетів, лише потім, похопившись – кленовий листочок на слід... Що залишає та що забирає з собою поет, коли він переходить на інший берег ріки, ім'я якій – Вічність. Поле духу.

9. И. Гете. Собр. соч.: в 13-ти т. – М., 1949. – Т. XIII. – С. 261.

10. Н. Бердяев. Философия свободы. Смысл творчества. – М., 1989. – С. 386.

11. Гете. Собр. соч. – С. 261.

Храм духу. Свічку духу. Безіменний, проходить він, плоть від плоті німого народу, його уста, зведені судомою болю: вчитися любові – вчитися болю. Поет, без регалій і поз. Тихий вітер у пізноосінньому саду – подих, легіт. Падає лист: для кожного погляду – свій. І горить калина – на сполох.

Що називається Поезією – у час ностальгії? Жива вода для віри? Людина, долітаючи останню сходинку в завтрашнє століття, озирається назад: там заходить сонце за обрій, і мить – прозора – метеликом б'ється в шибу.

Не варто говорити про поезію нічого, крім того, що скаже вона сама. Але дитяча звичка досліджувати зміст гарних іграшок, деструктивно-творча, робить нам ведмежу послугу, адже вільний дух поезії не надається до розгляду, і лише порожня лялечка в руках, після того, як вилетів метелик смислу.

Гарна поезія не помітна за своєї присутності, і лише втраченість, відсутність – та форма порожнечі, з якої – залита ж бо воском! – пізнаємо те, за чим тужимо – скульптурний портрет ідеї, що гасне тихо й невідворотно; поетичність, відірвана від поезії, – мертвий принцип, що ніколи не зачне суще.

Поезія – існує, бо живе. І в кожній клітинці того, кого обрала вона своїм тілом, – людину, втрачену для світу чуттєвих речей, в ідеалі – андрогіна, єдність чоловічого й жіночого начал котрого – у гармонії, що стає звуком, має намір висидіти золоте яйце поезії, виплекати квітку, що, без коріння й стебла, виявляється життєвішою за природні квіти ґрунту.

Дух, що оживляє плоть, – це та іскра поетичної реальності, що падає – і висвітлює вірші у віршах і людину в людині. Той, хто хоче бути поетом, повинен знати: поезія – ще не наблизилась; у ній інший час, інші закони, і лише принцип правди дозволяє говорити про істинність, а не про муляжі.

І лише розбиваючи серце поета, виходить назовні не проявлене, вічний порух до неба – у формі смутку, що привертає благодать. Тільки не знаючи «як», стає «що». Без кого покоління позбавлене аромату справжності; той, кого чує Небо; просто поет, земніший за земних, – помазанець на царство.

Ти знаєш, що ти поет? Ти знаєш про це чи ні? Муки зростання – позаду, як спогад сну. І дитячі хвороби пізнання й спокус. Попереду – шлях, тонкий, як нитка, – догори. Ти можеш перелетіти над прірвою, але можеш і лежати на її дні – купую незбутнього. Що є поезія – як не відкриття себе в сходженні? Аріянина нитка надії в лабіринті холодного «раціо», позбавленого животно-творящого вогню богоприсутності. Кінець світу можливий тоді, коли перестануть народжуватись поети.

Тихий час падає й зникає. І лише мить у слові – вічна. «Вічна» – приблизне слово, адже ні Гомер, ні сонце... Але так ми творимо смисл, що переходить у суще.

З якого джерела п'є мистецтво, зокрема поезія? З джерела вічності. «А те, що від вічності, само народжує в роді вічності», – стверджував філософ Я. Бюме, хід думок якого – поетичний, «цілковито ірраціональний, недискурсивний і лише особливим слухом сприймається як гармонія небесних сфер».<sup>12</sup>

12. Бердяев. Цит. праця. – С. 303.



## III.

Що є філософія – як не спосіб розкласти на частини й піддати їх аналізу. Що є поезія – як не спосіб возведення частин у ціле, переплавлення на вогні інтуїції неблагородних металів – у золото; це алхімічний процес духовної синтези, що підносить до гармонії енгармонійні нагромадження хаосу. «Спинися, мить, ти прекрасна!» – говорить кожного разу поет, перебуваючи в захоплюючій близькості від слова. Рукою подати до досконалої форми, що осяяна світлом змісту – божественного відкриття істини. У надхненні, поетичною інтуїцією прозираючи гармонію вищих сфер, поет переходить свою тварну природу, стає причасним до духовності творення, до панкосмічного братства посвячених у Творчість. Лише у творчому акті він творець і творене, суддя й підсудний, жрець Істини, Добра й Краси, – і разом з тим – орган, що грає волею вищої свободи. «Філософія творчості й передбачає філософію свободи, це філософія звільнених».<sup>13</sup>

Поет – вільний герой, що здійснює три подвиги: подвиг Пігмаліона, який надає ледачій матерії прекрасну форму; подвиг Персея – переможця дракона, тобто морального зла, що уявляє красу, і, нарешті, подвиг Орфея, який виводить красу-Евридіку з пекла смерті.<sup>14</sup> Крім власної справи – символічного перетворення матерії, поетові доручена справа святого – звільнення від влади гріха. Поет спокутує собою гріхи людства, вужче й завжди – карму народу, до якого належить; він завжди – як віддуння Боголюдини, що спускається в пекло задля перемоги над смертю. Поет – завжди протилежність людям антихристового духу, відчужених від таїнства спокути й наділених блаженством у світі необхідності – через відречення від своєї богоподібної природи. Поет живиться релігійною спрагою, доведеною до релігійного відчаю. І, оскільки «людина є істота релігійна»,<sup>15</sup> поет – так би мовити, людина у квадраті – несе в собі подвоєні напруги болю й відчаю, пошуку Гармонії, Істини й Справедливості. «Релігія, у найбуквальнішому й первісному своєму значенні, є почуття свого зв'язку з цілим, з абсолютним, і необхідності цього зв'язку для можливості духовного життя, духовного самозбереження».<sup>16</sup>

Поет є жрецем трагедії як найвищого поруху людського серця, найвищого злету духу в царстві необхідності. Лише трагедійне гідне того, щоб забирати час у вічності, спонукати слухачів-читачів до співпереживання й співтворчості, причому це трагедійне – неявище, розлите в природі, невидиме для «сліпих» і нечутне для «глухих». Трагедійність самого Буття, людини та її поривів, що осипаються збитим цвітом без зав'язі й плоду, життя як лицьового боку смерті, – усе це спонукає сказати слідом за Ніцше та Шопенгауером про трагедію як основу суцього й поета – як її вимовника.

І якщо в історії є прогрес істинної та найвищої людяності, то це – прогрес трагедії, її внутрішнє дозрівання. І подолання трагедії частково дається лише духовно-

13. Там само. – С. 291.

14. В. Соловьев. Философия искусства и литературная критика. – М., 1991.

15. С. Булгаков. Героизм и подвижничество. – М., 1992. – С. 37.

16. Там само. – С. 35.

му подвигів, молитовному, моральному, художньому, як кривава перемога, в боротьбі здобута й відстоювана від ворожих сил, космічне ж її подолання – трансцендентне природному життю, здійсниться лише на новій землі й під новим небом, за брамою особистої й світової смерті, у безмежності.<sup>17</sup>

Смерть. Відсутня в цьому світі (відомий вислів Сократа про відсутність смерті за життя й відсутність людини після смерті), вона – ніби камертон, за яким поет настраює своє життя. Інші люди забороняють собі згадувати про смерть, знання своєї кінцевості в цьому світі відсуваються на периферію свідомості. І так живуть, не відаючи про день завтрашній, не зустрічаючи його усміхом – людини, що знає все, але обирає це знання, не ховаючи голову в пісок. Очевидно, спрацьовують біологічні рефлексів самозахисту, і тому

ніхто не має дійсного, живого переконання в невідворотності своєї смерті, бо інакше не було б великої різниці між його настроєм і настроєм людини, засудженої до смертної кари. Навпаки, кожний хоча й пізнає таку необхідність абстрактно й теоретично, але відкладає її набік, як інші теоретичні істини, які, однак, на практиці не застосовні, – ніскільки не сприймаючи їх у свою живу свідомість.<sup>18</sup>

Поет же, відкидаючи всі умовності, з піднятим забралом іде на Смерть – і та відступає, зачудована поривом самозречення, і йде за ним услід, залюблюючись усе більше й більше, аж поки не здобуває предмет своїх пристрасних бажань, але дістає лише тіло, – дух поета, вільний і просвітлений, творить у нових світах, і як означити ті невимовні завдання, що розкриваються перед ним?

#### IV.

Ця первісна тиша творення – у мить надхнення, коли гаснуть зорі фізичні та спалахують зорі духовні, осяваючи простір внутрішньої свободи. Лише в Любові й у Творчості людина найближче до Бога, і ці дві координати духовної досконалості задають творця – співавтора завтрашньої моделі Всесвіту. Чи не тому так щедро обдаровані мистецькі натури прокреслюють небо зірваною зорею, спалахом концентрованої енергії розриваючи світ навпіл – на сяйво й півтму, – адже попереду – вічність, і вчора – це сьогодні, і навпаки.

Екстаза творчості – милість Бога до падшої істини, підняття її на пруг богонароджених монад. Неподільність духовного світу на «до» і «після» забезпечує єдину тканину творчості: і в часі (творчий ріст художника), і поза ним (генії перегукуються на вершинах).

Що ти зробиш для світу цього, що вимагаєш плати – уваги та спокою водночас? Поет ставить питання інакше: що ти не зробив – бо маєш спокій? Посланий вісником у вир боротьби, поет – завжди переможець півтми, і обірвані місії поетів свідчать: вони – мішень і для ворога.

Вісниківство<sup>19</sup> поета оплачене кров'ю серця: пропускаючи світ через себе, він творить новий світ – досконалий, гармонійний, вічний.

17. Там само. – С. 40-41.

18. Шопенгауер.

19. Андреев. Роза Мира.

Ентропія слова – позамежова ситуація, коли слово втрачає внутрішню напругу – наповненість духом, – і тане, гублячи змісти. Полісемантичність – ознака стародавніх мов. Поезія – повернення слову первісної багатозначності й прямування до початків, де ще відсутній розрив між поетичним і моральним. Наш час – це час пошуку шляхів, що ведуть до істини, до Абсолюту.

Корінна точка моральної відповідальності та свободи переміщується в XX столітті (у всякому разі, в Європі) до первісного начала життя й історичного буття, на межу первісного, до- і позакультового хаосу, та культурного космосу, образу. Буттєві й моральні обставини XX століття весь час знову й знову відштовхують індивіда в цю первісну точку його початкового становлення як людини. Уся формальна поетика мистецтва XX століття проникнута цим відштовхуванням до початку... Воля справжнього художника XX століття завжди спрямована на породження космосу, але гальмування у первісній точці загрожує провалом у вир хаосу. І тут внутрішня тотожність поетики-моралі стає цілком наочною і очевидною.<sup>20</sup>

Для художника цей вольовий імпульс, спрямований на породження космосу, завжди був первинним. І коли «людина – це та вузька брама, крізь яку має пройти докультурний хаос, щоб стати культурним космосом»,<sup>20</sup> то для людини-творця ця брама стає ще вужчою, перетворюючись на вушко голки, крізь яке не пройти верблюдів уречевленого світу. Лише образи, ейдоси невидимого, відбиваються на дзеркальній поверхні поетичної свідомості, а все, що тяжке, грубе й зрима – залишається по той бік брами, на якій напис: «Поезія». Звичайно, йдеться про поезію ідеальну, ще не записану, що, можливо, так і не проявиться в людському світі. Наближення до неї – дитячі спроби копіювати світ дорослих лише за зовнішніми ознаками, не доходючи суті, смислу того, що поза видимим, зовнішнім, доступним трактуванню й наслідуванню, – невидиму вершину, що з'єднує воедино струни світу.

Світ поета росте разом з ним, удосконалюється, витончується. Його твори стають усе легшими, простішими, прозорішими. Це не та простота, що гірша за крадіжку, а досконала й самодостатня простота гармонії, певности сущого й закону, сталості краси.

Світ поезії – ноуменальний за своєю суттю. Він пізнається лише через містичний досвід співтворення (текст + прочитання), що вимагає від читача зусиль поета й душі поета, щоб за кодами плінних смислів відновити первісну структуру поетичної реальності, і пізнається лише у своїй феноменології.

Поезія – це човен у морі вічності, що є засобом порятунку від темних безодень страху. Одночасно вона – споглядальний акт, позбавлений емпіричних передумов та наслідків, це чисте буття слова, ноумен горнього світу, що пізнається за своїм чуттєвим відображенням на хвилях часово-просторової реальності, засобом містичного досвіду – як феномен.

Поезія – ніби вітер, що змітає пил банальності з обличчя світу, очищає й підносить буденні речі під світло нерукотворного сонця – і вони зближують новим сяйвом краси.

20. Синтези. – 1994. – № 1.

## V.

Слово має вогненну пробу. Непізнане, не проявлене, але суще. лише пройшовши через горнило справжності, стає воно блискавкою та громом, чи тихим саявом самотньої зорі, чи коротким спалахом сірника в темній ночі, останньою іскрою погаслої ватри, – слово вогненне за своєю суттю, зроджене від Духу, активне творче начало, що запліднює душу. Вогнева проба слова – сакральна. «На початку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово» (Іоанн, 1:1). Коли ж слово стало плоттю, тобто впало із світу ідеального у світ проявлений, воно, як і всяка плоть, стає тлінним. Очищення слова, повернення йому його суті й, отже, – безсмертя – завдання поета, його призначення та покликання. І тому часто місія поета буває трагічною: опір зашкарболої матерії, протидія сил хаосу, тяжіння самих слів до земного, а не до небесного – внаслідок своєї занепаoloї природи, необхідність постійно тримати в собі розведеним вогонь очищення, той алхімічний вогонь, що перетворює, – усе це швидко спалює самого поета як знаряддя провіденційних сил.

Поет – людина, здатна осягати сутність речей у надхненні. Лише це відрізняє його від звичайних людей, у всьому іншому – він людина. Можна дискутувати, чи поетичні здібності притаманні всім людям (в одних – проявлені, в інших – ні), чи це вроджена перевага обранців богів. Чи це дар на зразок Любови, що осяває душу, готову до його прийняття, ніби чашу. Власних сил людини для цього недостатньо. «За власними моїми силами я такий же сліпий, як і будь-яка інша людина, і такий же немічний, та в духові Божому бачить вроджений дух мій крізь усе, однак не постійно, а тоді лише, коли дух Любови Божої проривається через мій дух, і тоді стає тварна природа й Божество єдиною Істотою, єдиним розумінням і світом єдиним».<sup>21</sup>

Поет перемагає свій страх – страх людини перед існуванням, буттям, сущим, і страх поета – перед німотою і словом. Вимовити світ німоти, заховати в собі «неможливу» істину сущого – і розкрити її в слові та через слово – чітке відображення невидимого моря образів-ідей. Вроджений аристократизм справжньої поезії – саме від цієї справжності, дотичності до світу досконалих форм – об'єктивного космічного першопочатку краси. І буде нова таємниця обраного слова старою таємницею надійності, ієрархічності, порядку. «Гідність словесного вираження – бути чітким і не бути низьким».<sup>22</sup> Поезія – завжди організоване й організуюче начало: образ, слово, що тримає світ.

Ніби грайливі хвилі, лягають слова на призначені місця – визначені заздалегідь невидимі контури, що проступають під спалахом осяйної блискавки. Вони мають свободу – стати на своє місце, у клітинки невидимих щільників, за законом найвищої гармонії, а не безладно й хаотично, сходять ритми, що в'яжуть слова в рядки й тексти. Поезія – як вираження «пісенного стану» душі – завжди більш метафізичне, ніж філологічне явище. І, долаючи свій страх, поет робить душу гідною високого обрання. І падіння поета – етичне чи естетичне – відкриває доступ низькочастотним хвилям хаотичного до-

21. Я. Бьоме.

22. Аристотель. Об искусстве поэзии. – М., 1961. – С. 113.

слів'я. Такі зриви – від страху, що живе непереможеним на дні поетової душі. І тільки перемігши його, поет стає людиною й далі – боголюдиною, співтворцем космічних гармоній, теургом, творцем нового буття. «Творчість завжди є утворення нового космосу. Творчість менше за все є анархія».<sup>23</sup>

Дві цитати:

Перший обов'язок людини й досі в переборюванні страху. Ми не можемо взагалі діяти, поки не досягнемо цього. Доти, поки людина не повалить страх під п'яту ніг своїх, вчинки її будуть мати раболопний характер, вони будуть не правдиві, а лише правдоподібні: самі її думки будуть брехливі, вона думатиме зовсім як раб і бо-гягуз... Людині необхідно бути й вона повинна бути хороброю; вона повинна йти вперед і виправдовувати себе як людину, довіряючись непохитно розпорядженню й вибору вищих сил, і найперше, не боятися взагалі. Тепер, як і завжди, вона настільки лише людина, наскільки перемагає свій страх.<sup>24</sup>

Відокремлена пригніченість сама по собі є вже гріх проти Божественного покликання людини, проти зову Божого, Божої потреби в людині. Лише той, хто переживає в собі все світове й усе світовим, лише той, хто перемагає в собі егоїстичне прагнення до самоспасіння й самолюбиве рефлексування над своїми силами, лише звільнившись від себе окремого й відірваного, має силу бути творцем і особою. Тільки звільнення людини від себе приводить людину в себе. Шлях творчий – офірний і страдницький, та він завжди є звільненням від усякої пригніченості. Бо жертвне страждання творчості ніколи не є пригніченістю. Всяка пригніченість є відірваністю людини від справжнього світу, втрата мікркосмічності, полон у «світу», рабство у данності й необхідності.<sup>25</sup>

Ці дві цитати пов'язують воедино дві проблеми, дві природи поета – боголюдську та людську. Поет – настільки людина, наскільки він боголюдина, і навпаки. Дві природи – нерозривні, нероз'єднувані, не антагоністичні у своїй суті – за умови штучного відокремлення призводять до втрати сили – як поетичної, так і людської, моральної. Розсічений поет – на людину й поета, – розірваний андрогін, безсилий і безплідний. Лише людина-поет, що відчуває через тіло й просвітлює це тіло в духовному сходженні, досягає богоподібної феєричної здатності до творчості. І тому «творчу мораль не можна ґрунтувати на відриванні та протиставлянні людського й божественного – в ній завжди відкривається серафічна природа людини».<sup>26</sup> «Мистецтво вказує людині шлях до самої себе. У ньому, в цьому мистецтві, що може бути дозвільною забавою й для багатьох буває лише нею, закладена й друга можливість: стати для людини самооб'явленням Абсолютного».<sup>27</sup>

Поезія – це і є героїзм. Це вибір свободи на краю існування буттєвого й духовного.

23. Бердяев. Цит. праця. – С. 477.

24. Т. Карлейль. Герои, почитание героев и героическое в истории. – СПб., 1908. – С. 44.

25. Бердяев Н. Цитована праця. – С. 256.

26. Там само. – С. 466.

27. Б. Христиансен. Философия искусства. – СПб., 1911. – С. 157.



## VI.

Світ поезії – світ краси. У В. Соловйова: краса – плід любови ідеї до матерії, вона є «свята тілесність», матерія, до решти просвітлена ідеєю і введена нею в ряд вічності; смисл художнього надхнення й смисл любовного патосу – у пророцтві про обов'язкове, у пророчому спогляданні краси через минущі образи світу. Питання про «поезію і правду», «поезію і свободу», «поезію і красу» – це завжди риторичні запитання, адже поезія – це істина, розлита в ідеальні форми, що надаються до пізнання лише за умови екстатичного акту – поетичного надхнення. Існують «душі» віршів. Ці тонкоматеріальні згущення – як волокна туману різних відтінків і звучання. Для них можливе просвітлення, що здійснюється паралельно просвітленню їхніх творців.<sup>28</sup> Це твердження перегукується з античною ідеєю об'єктивного космічного начала краси. Згадаймо «Бенкет» Платона: Ерос, що народжує у красі. Естетика Відродження багато в чому зобов'язана воскресінню піфагорейського вчення про музично-математичну гармонію, доповненого вченням про пропорції. Людина як мікрокосм несе в собі весь світовий макрокосм – стародавня натурфілософська традиція – від платонівського «Тимея» до Бьоме та Блейка. Позачасове «чисте „Я“» – найбільш загальне й абстрактне у свідомості, антипод особистості, лише потенційно перебуває в часі, відведеному особі. «Чисте „Я“», подібне за своєю природою до цих «душ» віршів, є суб'єктом щодо останніх, здатне до вольової діяльності й вибору між Добром і Злом, до переживання краси й творення етично-естетичних форм. Цілеспрямована воля, як актуальна духовна сила, пристосовує зовнішні сили як світу емпіричного, так і світу абстракцій, для посилення своєї духовної діяльності. Отже, поет несе відповідальність за свій естетичний вибір, за вірші, які він зводить з неба. Кінець XX століття – арена боротьби духу занепаду з духом героїзму, що відроджує неоромантичні й неосимволістські та створює нові – теургічні – форми поезії, накладає «благе ярмо» обов'язку на вцілілих поетів. Справжній поет – завжди антипод міщанина в поезії, чия занепадницька душа, безсоромно байдужа до добра і зла, доходить до містичного захоплення пасивністю, «малістю», чуттєвістю й покірністю, до двоєдушся, до кокетування із силами зла. Тому на часі – відродження аристократичної (звичайно, у метафізичному, а не соціальному значенні слова) моралі як моралі цінности, якості, індивідуальности, творчости. Поет – лицар, переможець буржуазности.

Мистецтво, і особливо – поезія, свідчать: усе минуше є символом іншого, вічного буття. Найостанніша реальність суцього твориться лише символічно. А

символ лише тоді істинний символ, коли він невичерпний і безмежний у своєму значенні, коли він промовляє своєю заповітною мовою натяку й навіває щось невимовне, неадекватне зовнішньому слову. Він багатолікий, місткий і завжди темний в останній глибині. Він органічне утворення, мов кристал. Він навіть деяка

28. Андреев. Цит. праця. – С. 400.

монада – і тим відрізняється від ускладненого й роз'ємного складу алегорії, притчі або порівняння... Символи невимовні й непояснені, і ми безсилі перед їх цілісним таємним змістом.<sup>29</sup>

Кризова цивілізація відчужує символічний світ від людини. Життя «одним днем» зводить людину до рівня біологічної істоти, вона за сочевичну юшку продає своє первородство, втрачаючи відчуття Богосинівства. І не Логос, а хаос править сьогоденням, ув'язнюючи красу (краса – злочин), виганяючи її подалі від людських очей, а отже – і з серця. Невизнання Логосу у світі веде до естетичного свавілля, деформує образ усього, що існує; потворність та імморалізм ідуть поруч. Рятівна сила краси – віра Ф. Достоєвського: «ідеал мадонни» й «ідеал содомський» борються в серці людини, і краса – ідеал мадонни – порятує світ світлом перетворення. У християнській есхатології обіцяно торжество краси на «новій землі» під «новим небом», тобто єдність краси земної й краси небесної. На відміну від статичних двох світів платонізму, де прекрасне перебуває в нерухомому царстві ідей, не піднімаючи до себе перехідне земне буття.

В основі досягнення всякої речі лежить можливість її образного уявлення. Символ – ключ. Відмикаючи змісти, смисли, шари значень, символи створюють орнамент художнього твору, вони – елементи калейдоскопічної мозаїки, жива гра творчості. Творення мистецтва – творення естетичної нескінченності; саме поезія – як «гра фігур», дія-гра-взаємодія мистецтва зі сприйняттям, уявою – реальніша за реальне. Відтворююча сила мистецтва потребує передусім краси як ідеалу і як форми. Сила поезії та її найчистіша суть – у красі. «Нічого, крім краси, справжній поезії не потрібно» (В. Соловйов).

Краса справжнього твору – буттєва, на відміну від канонічності чи класичності. За твердженням М. Бердяєва, класична творчість є хвороба, введена в норму. А канон у мистецтві завжди є затримкою творчої енергії, як необхідне пристосовування до цього світу, як підкорення наслідкам гріхопадіння людини, – затримка, що не допускає створення світу іншого. «Канонічне мистецтво імманентне цьому світові, не трансцендентне».<sup>30</sup> Досягнення мистецтвом трансцендентної висоти – це захист від спроб розірвати союз Краси й Істини, Краси й Добра. Позбавлена буттєвих основ, краса – знесилена і безсильна, підмінена і зведена. І як ідеал – пророча краса, етично-естетичний ідеал поета-пророка, за яким художнє обдарування – дар вищих сил, для прийняття цього дару треба підготувати душу – переродити почуття й очистити серце. Це поєднане зі стражданнями на грані смерті, але той, хто витримає випробування, отримає космічне тайнобачення, духовну мудрість і владу діяти серця образом досконалості.

Найвище завдання мистецтва – перетворення фізичного життя в духовне, а значить – безсмертне, створення всесвітнього духовного організму, де вже не залишиться невидозміненої матерії. За Шеллінгом: універсум як твір

29. В. Иванов. По звездам. – Спб., 1909. – С. 62.

30. Бердяев. Цит. праця. – С. 439.

всесвітнього художника, твір досконалий і завершений у космічному часі; мистецтво ж покликане досягнути цю досконалість, непідвладну дискурсивному розумінню, служити передавачем істини про красу світового ладу. Грані естетичного виражають активний відгук людської душі на проявлення буття, вони мислимі, на відміну від абстрактного «прекрасного», лише в людському світі й лише через вплив на нього і в міру такого впливу можуть змінювати світ матеріальний; це і є «суб'єктивний» бік художньої справи, без якого вона перетворюється в магію, яка прямо й безпосередньо оволодіває речами та стихіями. Людина – діяч і глядач творчого процесу. «Людина – мірило речей», – учив Протагор. Нещодавно встановлений наукою «антропний принцип», згідно з яким Всесвіт влаштовано так, ніби присутність людини передбачалася в ньому заздалегідь. Англійський поет Кольрідж визначав красу як множину, що стала Єдиним і, однак, сприймається у своїй множинності.

Краса – це завжди перетворення. І диво мистецтва нагадує євангельське диво перетворення води у вино,<sup>31</sup> і справжня природа мистецтва несе в собі перетворення й подолання. Художник створює свої знаки, свої образи, свої символи відповідно до характеру уяви, і його значимість вимірюється як кількістю нових знаків, якими він наповнює образну мову, так і чистотою звучання знакової матерії, непохибність тону, що має камертоном абсолютну красу. Феномен заблокованої культури (українська – чи не «найклясичніший» приклад її) відсікає передусім здатність вловлювати найтонші вібрації найвищих творчих висот: така атмосфера смертельна для геніїв, котрі б могли з'явитися. «Український геній прикований до гарби»,<sup>32</sup> – галерної праці, і вкотре переживає матеріальне в матеріальному, а його заборонений прорив до світу сутнісних речей закінчується, як правило, трагічно. Від оптичного обману світом видимим не порятує напівповернення – «реінтеграція людини в природу» (К. Леві-Строс) – антипрогресизм, тяжіння до гармонійного співіснування всього живого, а лише *повне повернення* – до стану богосинівства, здатного до духовності.

## VII.

Ідея «абсолютної» поезії має передумовою цілковиту свідомість вольового зусилля поета. Влада поета – у знаходженні все більш безособових і «чистих» форм. Цього прагне й філософія – «мистецтво вмирати». Поезія також – «мистецтво вмирати», але разом з тим – і відроджуватись, як Фенікс. Це мистецтво жити поміж двома прірвами – тією, що вгору, і тією, що вниз.

Поезія – пригадування вроджених ідей і вроджених образів, видіння й мрії про «втрачену батьківщину». Філософія – також пригадування, – цю ідею про вроджене, пасивне знання й пізнання в результаті пригадування розвиває Сократ у платонівському «Тимей». <sup>33</sup> Розуміння є, по суті, не що інше, як уподібнен-

31. Л. Выготский. Психология искусства. – М., 1968. – С. 308-309.

32. Л. Костенко. Геній в умовах заблокованої культури // Літ. Україна. – 1991. – 26 вересня.

33. Платон. Соч.: в 3-х т. – М., 1968. – Т. 1. – С. 384.

ня. «Те, що ні на що не схоже, тим самим неосягненне».<sup>34</sup> Матеріалом поезії є слово, що само по собі вже є образом, віддзеркаленням світу ідеального.

Одне з найвищих завдань поета в тому, щоб піднятися до божественної скорботи про світ, – тоді відбувається таємниче зближення Бога та людини; Бог спускається до страждань у самому світі, а поет – сходить до світової скорботи. Бути сином свого часу, відгукуватися на всі його заклики, розуміти всі його завдання й боротися за їх вирішення в перших лавах – обов'язки, що накладає моральний закон на поета. Справжній поет – глибоко релігійний за своїм душевним складом, незалежно від того, яку релігію він сповідує й чи сповідує її взагалі – як ритуал, його творчість є виправданням і релігійною дією, оскільки він визнає своє покликання за обрання. Адже «релігія (в суб'єктивному значенні) є визнанням усіх наших обов'язків веліннями Бога».<sup>35</sup> Що ж до «світової скорботи» – релігії поетів, – то вона розлита в імманентному світі, і її подолання – сходження до вершин у стражданні й стражданнями, – чим освячується дорога людини, а поет – росте із співчуття до світу недосконалого. «Винятково тільки це співчуття слугує справжньою основою всякої вільної справедливості й усякого справжнього людинолюбства. Лише оскільки даний вчинок бере початок у цьому джерелі, має він моральну цінність, і будь-яка дія, обумовлена якими-небудь іншими мотивами, позбавлена її».<sup>36</sup>

Поезія – це сучасність, перетворена символічно, а також утворення нової сили – не з природи творця, а з нічого. Поезія – як вільний вольовий акт, що має зміст, предмет, ціль, це творення книги, покликаної здійснити ідею космічної всеєдності, поєднавши чистоту Абсолютного з орфічним освідченням Землі; поет здійснює стародавній міт про єдність слова та предмета, ним означуваного, абсолютне злиття звуку та змісту, розчинення значення у звучанні. «Справжня таїна мистецтва майстра в тому, щоб формою знищити зміст, і тим більше торжество мистецтва, що відсуває зміст і панує над ним, чим величніший, притягальніший і звабливіший зміст сам по собі, чим більше він зі своєю дією висувається на перший план, або чим більше глядач схильніший піддаватися змістові».<sup>37</sup> Мітологічна й магічна свідомість сприймає слово та іменовану реальність як цілком тотожні. Ця свідомість була осмислена й об'єктивована Платоном у його діялозі «Кратил» як प्रतिставлення релятивістській оцінці імені в софістів.<sup>38</sup>

Твір реалізується як можливість не на рівні мимовільного відчуття й емоції, а на рівні вольового зусилля свідомості, що стикається з конкретною проблемою та конкретними труднощами. Існують два типи свідомості й мислення – романтично-суб'єктивістський і сциєнтично-об'єктивістський, – вони споріднені між собою, як споріднені десь у глибині поезія й філософія.

34. П. Валери. Об искусстве. – М., 1993. – С. 83.

35. И. Кант. Трактаты и письма. – М., 1980. – С. 224.

36. А. Шопенгауэр. Полн. собр. соч. – М., 1910. – Т. I. – С. 202.

37. Ф. Шиллер. Собр. соч. – М., 1957. – Т. 6. – С. 326.

38. Платон. Цит. праця. – Т. 1. – С. 594-605.

що також є «сучасна її епоха, осягнена в мисленні», і «завдання філософії в тому, щоб зрозуміти існуюче».<sup>39</sup>

Проте творчий акт сам по собі вже є виходом за межі сучасної дійсності, проривом у трансцендентне, його природа – темна й незрозуміла – може бути осягнена лише інтуїцією. Сфера діяльності інтелекту обмежена мітом мертвої матерії, що ж до поезії, духу, життєвого пориву, то тут інтелект виявляється непристосовним; життя, живе неможливо зрозуміти з допомогою наукових засобів. «Саме бажання зробити зрозумілим творчий акт, знайти його підґрунтя є вже нерозуміння його. Зрозуміти творчий акт і означає визнати його невимовність і безосновність».<sup>40</sup> І можна дивуватися, звідки взялася впевненість, що дискурсивне мислення обов'язковіше, ніж інтуїція? Від пониження рівня духовного спілкування до мінімуму. «Дискурсивне мислення є царство середини, ніколи не початок і не кінець. Кінці й початки завжди захищені в інтуїції».<sup>41</sup> Без містичної інтуїції, без мітів, без ілюзій людина й людство в цілому не можуть обійтися; і сучасність як пізнання «речей самих по собі», пізнання їх суті є можливим лише з допомогою інтуїції. І завдання філософії – знайти найбільш досконалі формулювання істини, осягненої в інтуїції, і синтезувати формули. «Переконає й захоплює у філософії досконалість формул, їх відточеність і ясність, світло, що йде від них, а не докази й висновки».<sup>42</sup> У поезії спілкування можливе лише на ґрунті початкових і кінцевих інтуїцій, у спогляданні. Глибина споглядання творить поета. «Справжній поет ростить і поглиблює своє споглядання; через нього він росте сам; і з нього виростає свої кращі твори. Він знає, що тут *вівтар* і *геній* його творчості; що тут таїться надхнення, ця благодатна сила творчого первородства».<sup>43</sup>

Людина не може утверджуватися лише в собі й на собі, вона виносить центр свого існування за межі власного «я», духовно виходить із себе, розглядаючи себе лише як частину цілого; чисте «я» неможливе само по собі, без постійно плинних його об'єктів (інтенціональність свідомості в Гуссерля). Це рух до абсолютної форми, до краси, до міри, що урівноважує безмір. І призначення розуму – опиратися ентропії, адже його діяльність – у рухові від безформного до форми, від безладу – до порядку.

Уся система поетичної мови є ієрархією, цінністю, це втілення проблеми значення, взаємовідношення смислової статистики й динаміки. Ці обидві тенденції одночасно присутні в художньому творі, і лише їх взаємна напруга створює його нестійку рівновагу. Поетична мова – не шар національної мови, а спосіб її вживання, творення нових норм, що є, передусім, творення нових енергій. Як акумулятор енергії виступає підсвідомість, вона накопичує, аби свідомість могла витрачати. Сучасна психологія прийшла до висновку, що й підсвідомість володіє навмисністю, може навіть існувати підсвідомо

39. Гегель. Філософія права. – М.-Л., 1934. – С. 16.

40. Бердяєв. Цит. праця. – С. 374.

41. Там само. – С. 273.

42. Там само. – С. 285.

43. И. Ильин. Одинокий художник. – М., 1993. – С. 272.



норма, тобто навмисність, сконцентрована в правилі. Але твір – завжди вільний. «Твори художника не мають ніякої зовнішньої мети, а самі є метою».<sup>44</sup> Сучасна теорія мистецтва говорить про подолання будь-якої формальної лінеарності, зокрема лінійної в малярстві; про суб'єктивний космізм, варіантність предмета, абсолютну необумовленість, атональність, принципову фрагментарність, аритмічну пульсацію, відмову від іманентно-причинної оповідності. Воля поета – вибирати, і ця воля закорінена в підсвідомому, що є (за Гартманом) волею, яка лежить в основі світобудови й наділена атрибутами божества: внутрішньою єдністю, незмінністю, позачасовістю, премудрістю, непогрішимістю. Це той голос, що диктує вірші, безпомильний і мудрий, і справжній твір, «ніби Мінерва, у всеозброєнні і зрілості виходить з голови творця» (Гете). Це підсвідоме поєднане з розумом і створює поета, він віддає своє «я», щоб відновити його в єднанні з цілим, робить себе формою, що сприймає абсолютний зміст. Справжній поет не може бути рупором хаосу, несуттєвого й хисткого, тобто зла. Адже «зло, як і хвороба, не є щось суттєве, власне кажучи, воно – не більше, ніж видимість життя, ніби миттєве його явище, подібне до метеора, хитання між буттям і небуттям; хоча для чуття воно цілком реальне».<sup>45</sup>

Свобода поета – обирати боротьбу, навіть коли ця боротьба – споглядання чи досягнення «чистої досконалості», – абсолютної межі, доступної лише подумки, – чи лише неухильне слідування поклику естетичного предмета, – це вибір боротьби за гармонію із силами хаосу. І в час, коли забрані останні підпори, – залишається свічка в руках – за життя і по смерті.

... Бо коли помирає поет,  
він лягає на землю зі свічкою в руках,  
щоб той, хто прийде після нього,  
не носив при собі дві.<sup>46</sup>



44. Я. Мукаржовский. Исследования по эстетике и теории искусства. – М., 1994. – С. 204.

45. Шеллинг. Соч.: в 2 т. – М., 1989. – Т. 2. – С. 115.

46. В. Герасим'юк. Із нової книги «Папороть» // Сучасність. – 1995. – № 1.

Віктор Пор

## Націоналізм і демолібералізм: два погляди на людину і суспільство

(Оцінка демолібералізму у творах теоретиків українського націоналізму)

Не є чимось надзвичайно дивним той незаперечний факт, що 20-40 роки ХХ століття стали такими багатими на теоретиків українського націоналізму і на ґрунтовні праці з ідеології та проблематики українського націоналізму.

Молодий організований суспільно-політичний революційний рух потребував таких людей і такої праці, він вимагав негайної і ґрунтовної відповіді на безліч гострих питань, потребував окреслення напрямків дії і візії майбутнього. Потребував аналізи та характеристики як внутрі національної ситуації, так і світових явищ і тенденцій.

Тож цілком закономірно, що в багатьох теоретичних працях того часу вводяться порівняльні характеристики засад українського націоналізму та інших суспільно-політичних рухів, а зокрема комунізму, демолібералізму, націонал-соціалізму, фашизму. Як у багатьох окремих працях, так і на сторінках журналів, зокрема в «Літературно-науковому вістнику» (ЛНВ) і «Розбудові нації», розгортається жвава теоретична полеміка з багатьох ідеологічних питань. Особливо активну ролю в цій дискусії відіграють провідні ідеологи Дмитро Донцов, Євген Онацький, Юліян Вассиян, Дмитро Мирон, Ярослав Стецько, Микола Сціборський, Степан Ленкавський.

Вони, а також інші науковці та теоретики зуміли виконати своє завдання щодо ідейно-теоретичного забезпечення бази українського націоналізму, залишивши нащадкам ґрунтовні теоретичні праці, котрі й досьогодні залишаються актуальними.

Метою дослідження є виявити й обґрунтувати ставлення українського націоналізму до демоліберальної ідеології, зокрема через аналізу творів теоретиків українського націоналізму минулих поколінь.

За визначенням Дмитра Мирона-«Орлика», *«Ідеологія – це життєтворча система вартостей, ієрархія цілей, потреб і керівних засад, що кристалізують суспільні хотіння, прямування та надають зміст і напрям суспільно-національному життю й діяльності»*.<sup>1</sup>

Отже, перед тим, як говорити про відношення націоналізму та демолібералізму зокрема і про бачення проблеми суспільності (нації) й одиниці (лю-

1. М. Орлик. Ідея і чин України. – 1940. – С. 3.

дини) українським націоналізмом взагалі, напевно слід розпочати з визначення самого терміну «український націоналізм», з дефініції поняття.

Вважаю за доцільне навести кілька таких дефініцій, сформульованих у 1920-1930 роках чільними ідеологами українського націоналізму:

1. «Український націоналізм – це духово-світоглядовий та суспільно-політичний рух, що органічно виростає з духово-суспільної природи української нації і відповідає її найістотнішим потребам та змагає революційно-творчим шляхом до установа нових вартостей, до відродження і визволення усіх сил української нації і до всестороннього її розвитку у власних державних формах»<sup>2</sup> (Дмитро Мирон-«Орлик»).

2. «Для українського націоналізму – Українська Нація є вихідним заложенням чинности та цілевим означенням всіх його прямувань. Він розглядає націю не як механічний збір певної кількості людей, пов'язаних лише спільністю території, мови й матеріяльних інтересів, лише як найвищу організаційну форму людського співжиття, що при всій своїй зрізничкованості має власний, неповторний і духовний зміст, творений від віків на підставі природних властивостей даної людської спільноти, її моральної єдності та стремління здійснювати свої власні історичні інтереси»<sup>3</sup> (Микола Сціборський).

4. «Націоналізм – це мислення і діяння інтересами нації»<sup>4</sup> (Степан Ленкавський).

Уже з вищенаведених означень цілковито зрозуміло, що націоналізм – це світогляд і суспільно-політичний рух, підставовою цінністю і основою якого є ідея нації, інтерес нації.

Засадничою підставою *лібералізму* є особиста свобода людини, що зводиться до абсолютної цінності. «Історія філософичної дискусії про проблему відношення одиниці й суспільності має теоретичний характер»<sup>5</sup> – пише у статті «Одиниця й суспільність» доктор Юліан Вассиян. Він слушно зауважує, що раціоналістична концептуальна методика (чи то ліберальна, чи то соціялістична) обчислювала і націю (спільноту), і людину як поняття «атомістично-механічні». І тому Вассиян має підстави твердити, що «соціалізм виріс послідовно з лібералізму в егалітарнім підсонні раціоналістичної прямолінійності думання аж до остаточних висновків»<sup>6</sup>. Адже і лібералізм, і соціалізм бачать суспільність як масу, як певну кількість одиниць, і засадничо соціалізм не протиставляється лібералізові, «бо віддає перевагу *більшості одиниць*». Так само і демократія як система має коріння в демолібералізмі, оскільки саме «лібералізм побудувався як світогляд на одиниці, він дав тим самим засадничо однакове право *всім* одиницям».

Теоретики українського націоналізму пов'язують поняття демократії, лібералізму, соціалізму, анархізму в одне системне причинно-наслідкове яви-

2. Там само. – С. 1.

3. М. Сціборський. Націократія. – Париж, 1935. – С. 74.

4. О. Сич. Роздуми на ідеологічні теми // Інтерес нації. – 2000. – Ч. 1. – С. 8.

5. Ю. Вассиян. Одиниця й суспільність. – Торонто: «Золоті ворота», 1939. – С. 9.

6. Там само. – С. 11.

ще, яке характеризується рядом спільних ознак. Ось що, наприклад, пише у своїй праці «Ідея і чин України» Дмитро Мирон -«Орлик»:

Соціалізм – це відвернена вартість, нешлюбна дитина демоліберального капіталістичного світу. Тут і там бачимо раціоналістичне доктринерство, бездушну, об'єктивну науковість і релятивність, віру в механічний поступ, тут і там бачимо боротьбу партійних і класових інтересів, тут і там бачимо матеріалізацію й механізацію життя, тут і там бачимо перевагу економічних чинників, перевагу матерії, тут і там бачимо не вартість особистості, але кількість, число, демократичну чи колективну масу, тут і там бачимо пацифізм і зник духово-моральних, біологічних і волево-творчих первнів, тут і там бачимо атомізацію й захитання основ нації й держави, тут і там бачимо всевладність бюрократії, тут і там бачимо брак органічного наростання й селекції провідної верстви, тут і там бачимо штучність, поверховість і інтернаціональність культури й цивілізації, тут і там бачимо половинчасту людину, відірвану від національного ґрунту й глибини життя, кидану пристрастями чи погонею за інтересами екологічну і технічну людину, дарвінську людину, а не героїчну, творчу особистість прометеївського чи фавстівського духа.

Чи ж у нас демоліберальне партійництво й доктринерство не проторувало доріг під вплив штучного, насадженого соціалізму різних видів... Як демолібералізм, так і соціалізм були принесені на Україну зовні з чужого поля, через Росію, й штучно насажені на Україні. Це витвори чужого духа і чужих інтересів, а не українського духа й українських потреб.<sup>7</sup>

Дмитро Мирон характеризує лібералізм і дає йому таку оцінку:

Суспільне, політичне і господарське життя лишається на вільну гру суспільних й індивідуальних сил. Хай все пливе вільно й необмежено, хіба волею й інтересами інших одиниць. Такий підхід до суспільного життя, опертий на необмеженій вільній грі сил, доводить до розбиття й анархії, до увільнення від усяких обов'язків і законів, до вільної любови, до вільної, необмеженої конкуренції, погоні за зиском і визиском слабших. Наслідком політичного лібералізму є економічний лібералізм, що приніс замість свободи й рівності визиск і панування гроша, егоїзм, гризню класів. Лібералізм замість свободи одиниці приносить їй залежність від сильніших матеріально і брутальніших, приносить самоволлю, нерівність, визиск, егоїзм, панування класів, неморальність, безпринциповість та слабкість духа й характеру. В консеквенції доводить до анархізму й нігілізму.<sup>8</sup>

Практично картина, яку змалював Дмитро Мирон понад 60 років тому, сьогодні є реальним результатом втілення в практику демоліберальних «загальнолюдських цінностей» як інструменту побудови України.

Націоналізм має свою окрему точку зору на проблему співвідношення людини і суспільства, абсолютно протилежну до позицій лібералізму й соціалізму. Виходячи зі своїх світоглядних засад, націоналісти заперечують обидві крайності співвідношення між одиницею і суспільством (у даному випадку нацією). Націоналізм визнає людську гідність і її творчу індивідуальність і

визначає за людиною основні обов'язки перед суспільством, бо «розвиток національної (суспільної) свідомості, що примушує людину [...] до жертв на користь

7. Орлик. Цит. праця. – С. 41.

8. Там само. – С. 40.

нації, не лише не суперечить розвиткові індивідуальної свідомості, але навпаки – ця індивідуальна свідомість є конче потрібною для розвитку національної свідомості. Бо лише свідомі індивідуальної своєї гідності індивіди можуть мати й свідомість національної гідності.<sup>9</sup> (Євген Онацький).

В теорії українського націоналізму права кожної людини прямо пропорційні до обов'язків перед національною спільнотою. Націоналізм наголошує взаємозв'язок і взаємозалежність прав і обов'язків у взаємовідносинах між людиною і суспільством (нацією).

Дуже часто в одне поняття різні люди вкладають різний зміст. Так само й у термінологічних означеннях. Поняття «нація», «ідеал людини», наприклад, у лібералів і націоналістів не є тотожними за змістом. Ось що, приміром, пише провідний теоретик українського націоналізму Ярослав Стецько у своїй праці «Новий суспільний лад»: «У них (демолібералів) – *гедоністичний егоїзм, як суть життя*; у нас (націоналістів) – *національно-суспільний глузд існування й суворий героїзм, як неодмінну рису ідеалізму – трагічну й глибоко-життєрадісну концепцію життя, що має в своїй основі героїчну етику*».<sup>10</sup>

Те саме стосується й поняття «демократія». Ярослав Стецько стверджує:

Коли під демократією розуміти доступ до влади найкращих із народу, але не метою обману й демагогією, а творчою працею над поліпшенням долі народу, тих, що між ним самим заслужили довір'я й признання; коли під нею розуміти любов до народу не тільки до глибин слова, але й до глибин кишені; коли під нею розуміти невідкличну вимогу до кожного, без розбору, важких трудів, праці й уможливлення завдяки праці й чистоті характеру і здібностям кожному з народу перейти в ряди провідної верстви; далі – соціальну справедливість та відповідний до зусиль праці та здібности розподіл дібр між усіх громадян держави, однакова на ділі, а не, як у демолібералів, на папері можливість... – впливати на державні справи і керувати ними, коли тільки характером, працею і розумом викажеться гідним цього – якщо так розуміти демократію, то націоналізм найбільше демократичний з усіх існуючих нині у світі програм будови державного ладу й перебудови світу.<sup>11</sup>

Нація є ірраціональним, містичним явищем, і саме духовна істота нації окреслює і зумовлює взаємовідносини між національною спільнотою й окремою людиною.

Виростаючи із коріння історичних традицій і прямуючи в далеке майбутнє, нація є спільнотою, як висловився Шевченко, «і мертвих, і живих, і ненароджених». Тому кожен член нації має моральне зобов'язання і відповідальність не тільки по відношенню до його сучасного, «живих», але і по відношенню до майбутніх поколінь «ненароджених». Нація є явищем вічним, тоді як окрема людина є тільки тимчасовим явищем.<sup>12</sup> (Ю. Пундик).

9. Ю. Пундик. Український націоналізм. – Париж, 1956. – С. 43.

10. Я. Стецько. Новий суспільний лад // Українська визвольна концепція. – Мюнхен, 1987. – С. 125.

11. Я. Стецько. Націоналізм і демократія // Українська визвольна концепція. – Мюнхен, 1987. – Т. 1. – С. 131.

12. Пундик. Цит. праця. – С. 47.



Оскільки нація є категорією вищого порядку і несе в собі вищу, космогонічну ідею, езотеричну мету і місію, то вона

уособлює інтереси всієї спільноти, не тільки сучасної, але й майбутньої, і обов'язком її членів є дбати про те, щоб своєю працею збагачувати націю духово та матеріально та зберігати її існування не тільки на те, щоб передати багату спадщину й прийдешнім поколінням, так як родина працює не тільки на теперішніх членів, але й для майбутніх внуків. Тому інтереси нації стоять вище інтересів окремих людей і людських груп і в ім'я тих інтересів людина мусить навчитися солідарно співпрацювати з іншими членами її національної спільноти...<sup>13</sup> (Ю. Пундик).

Український націоналізм розуміє вартість людини як духовної творчої індивідуальності, а не механічної одиниці. І суспільна роль людини полягає в тому постійному самовдосконаленні, розвитку і службі вищому ідеалові. Служіння ідеї нації ушляхетнює й узмістовлює життя людини.

Лібералізм своїм культом «прав людини» і «свободи одиниці» відчужує одиницю від суспільства. Продукт лібералізму бачить суспільство лише як засіб набування й збільшення своїх особистих користей і вигод (насамперед матеріальних). Лібералізм плодить денационалізовану особу – гедоніста, циніка й споживача, метою життя якого є вже лише задоволення особистих інстинктів, культ наживи та бажання насолоди залишається єдиним сенсом життя. У погоні за такими матеріальними інтересами така особа готова йти на злочини, готова йти, наче за болотяними вогниками, у трясовину державного й фізичного рабства.

Немає свободи людини без свободи народу, так само як неможливе визволення соціальне без національної свободи.

Доктор Дмитро Донцов вказує на реальний вислід гасел і доктрин лібералізму.

Гасла французької революції – «свобода, рівність і братерство» (гасла теперішньої демократії) – zdeгенерувались, стали маскою хаосу. «Свобода» – обернулася в свободу ширити розпусту і зраду, а навіть в свободу розкладати християнську Церкву, бо «богами» сучасності стали гріш, шлунок і секс. «Рівність» – обернулася в пропаганду проти всього, що вивищувалося над масою, закоханою в «добробуті» і матеріальним «щасті», настроєною проти великих ідей і чинів, проти героїзму. А «братерство» обернулося в пропаганду «дружби» з СССР або в ООН «об'єднаній Європі».

Все це, всі ці три пишні гасла – «свобода, рівність, братерство» – були лише масками таємних мафій (часто культурою і походженням чужих Європі), щоб опанувати окремі нації в якомусь «світовім уряді» одного чи другого «вибраного народу», де і уряд, і армія, і поліція належали б не «братеризованим» націям, а ворожій їм мафії.<sup>14</sup>

Отже правий був д-р Юліян Вассиян, коли ще в 1934 році в польській тюрмі в Седльцах писав:

Теоретичні основи лібералізму являються з konieczności джерелом суперечности, заперечення і взаємного виключення. Ці загибельні наслідки дані в природі самих

13. Там само.

14. Д. Донцов. Хаос сучасності і молодь. – Київ: ІНД, 2000. – С. 25-26.

зародків світогляду. Механічно-атомістична означеність одиниці-людини – це дуже поверховна, виривкова і проста метода. Її абстрактність мститься швидше, ніж могли подумати найбільші песимісти в царстві демолібералізму чи соціалізму.<sup>15</sup>

Таким чином, можна стверджувати, що український націоналізм як цілісний світогляд має свою окрему концепцію співвідношення взаємозв'язку людини і суспільства, яка полягає в усвідомленні обов'язку кожного члена нації зробити свій внесок у загальну справу на засадах національної солідарності, яка означає відповідальність, єдність і взаємодопомогу на основі усвідомлення тотожності вищих цілей нації й сенсу життя окремої людини. Український націоналізм, на відміну від демолібералізму, також передбачає відповідність прав і винагород кожного члена суспільства його обов'язкам і внескові у загальну справу.

Сьогодні демолібералізм активно пропагується і насаджується в Україні як домінуюча ідеологічна доктрина. Революційна концепція українського націоналізму рішуче відкидає всяке кон'юнктурицтво й пристосуванство, зокрема ідеологічне, до чужих «модних» і «респектабельних» течій, якими б «прогресивними» вони комусь не видавались і як би кимось не заохочувались. Ще Степан Бандера перестерігав і наголошував, що всілякі пристосування власних програмових та ідеологічних засад до зовнішніх впливів, викривлювання чи применшування їх відповідно до тактичних вимог на відтинках нашої діяльності підкопує самі основи національної боротьби.

Проблема стосунків націоналізму і демолібералізму сьогодні є набагато актуальніша, ніж будь-коли раніше. На відміну від попередніх часів, коли націоналізм безпосередньо протистояв тоталітарним системам і світоглядам (зокрема московському комунізмові та німецькому соціалізмові), сьогодні все більше загострюється фронт боротьби саме з демолібералізмом, який за своєю суттю теж є тоталітарним і несе Україні та її народові реальну загрозу космополітизації, егалітаризму, атеїзму, пацифізму, нігілізму та інших чужинецьких «цінностей». □

15. Вассиян. Цит. праця. – С. 12.

## Ой чий то кінь стоїть?

Скільки сягне пам'ять, завжди у нашому двориську пробував білий коник. Невисокий, мускулистий, з густою, пухнастою гривою. Важко уявити наше подвір'я й господарство без Білого. Він – їх найістотніша часточка й окраса.

Покійний батько придбав його лошачком ще у 20-ті роки. У 40-ві, коли Білий вже був у літах, шкодував його збувати. «Нехай, – казав, – доживає віку на своєму дворі. Коли ж навічно спочине, закопаємо на городі за клунею». Це була шана Білому, бо тоді в Гощі мертву худобу вивозили й скидали на прогоні за селом, де її за кілька днів спожирало всяке хиже створіння. Такої чести він удостоївся довгорічною працею у нас та своєю лагідною вдачею.

Пережив він кілька своїх напарників і навіть під кінець 40-х ще зберігав неабияку працездатність. Був моторний і вправний – роки його не брали. Незвичайна тварина!

Добре знав всіх у сім'ї й міг знайти кожного у чималому натовпі людей не гірше за попелястого, здоровенного й мудрого пса Козулю, що оберігав наше добро від злодіїв, хоч вже тоді, у переддень колгоспного лихоліття, красти у людей не було чого. Ситненько підкріпившись на паші, Білий знаходив мене серед однолітків і, сновигаючи тінню за мною, просився таким чином додому. Там, у затінку, почувався краще, ніж під палючим сонцем серед луку. Я залюбки виконував ці його дивацькі, але не без глузду забаганки!

Останні два роки перед колгоспом ми з Білим давали раду всьому нашому чималенькому господарству. Працювали до сьомого поту, особливо під час сівки й жнив. І дивно, другий наш кінь, значно молодший за Білого, не витримував навантаження, майже валився з ніг, а тому хоч би що.

Білий розумно дозував свої сили під час роботи, в його манері працювати проявлялась зваженість, помірність. Так, відчуваючи, що стомлюється і непереливки йому, зупинявся, відсапувався з хвилину, а тоді з своєї волі рушав далі. Я не перечив йому. Під час передишки мав звичку щось прихопити в рот, чим ще більше порушувалась стабільність роботи. З цим також приходилось миритися.

Якщо в дорозі зустрічались мої друзі чи знайомі й віталися, коники як по команді зупинялись. Навіть тоді, як віз котився з гори прискорено. Ініціатором цих «чемних» реверансів був, звичайно, Білий, який використовував будь-який привід, аби трохи перепочити. Напарник пильно прислухався до його спонукань і ретельно їх виконував. Обидва гармонійно співдіяли, вдало поєднуючи життєвий досвід Білого й силові переваги молодшого партнера.

Білий добре знав своє обійстя, всі входи й виходи з нього. Орієнтувався також у найдрібніших деталях вулиць цілого села. Везучи якось хуру отави

з сіножаті, я зупинився біля одного з хуторів, щоб з його господарем вирішити невідкладні справи. Мої коненята лишилися без нагляду. Їх роєм обсіли гедзі й всяка ненаситна мошکارа. У бідних тварин урвався терпець: вони самостійно рушили в напрямі села. Дорогу знали бездоганно, обережно обійшли всі вибоїни й небезпечні предмети на шляху. Коли долали центр села, до них зненацька підлетіло кілька бродячих корів і кіз, які ризикали за кормом. Їх звабила запашна отава на возі, яку вони почали пожадливо скубати. Щоб спекатись зажерливих нахаб, мої рисаки дременули навітки. Самі, без вказівок з боку! Зачухані нетіпахи залишилися ні з чим, отава збереглася цілою. Коники ж щасливо добралися додому.

Після водопою, особливо взимку чи у свята, Білий любив побрикатися. Задерши вгору хвоста, носився по подвір'ю вихором. Іржав на весь куток: дивіться, мовляв, який я ще прудкий і скільки в мене пульсує снаги. Зачувши, що Білий забавляється, все живе в дворі підносилося духом: Козуля несердито гарчав, поривався зірватися з ланцюга, щоб поганяти за Білим, до якого підлещувався; корівка з хліва спесиво поглядала в щілину на їх пустощі й мукала – була теж не проти втнути якогось вихиляся; навіть поросята й ті в захопленні хрюкали, попискували. Своїм непосидючим норовом, нестримним шалом Білий усім наганяв задиристий настрій, бажання поселитися. Доволі розважившись, він прямував на своє місце у хлів, пирхаючи від задоволення.

Під кінець 40-х на Гощу звалився колгосп – модерна кріпаччина, царство пільми і зла. Склавши одного дня на віз увесь наш реманент (плуг, борони, інше господарське знаряддя), я відвіз все це багатство в той пекельний вертеп, що звив собі кубло на сусідній вулиці. Їдучи туди, ще почувався господарем, а вже вертався назад пролетарієм-голодранцем. Пекло всередині, йшла обертотом земля. Як жити далі?

Совети (ця запрограмована дияволом біомаса) тоді накладали на селян невіддільні податки – на кожну худобину, курку, гуску, дерево, не кажучи вже про землю. Оббирали їх до останньої нитки, дерли сім шкур. Тим нічого іншого не залишалося, як іти в «світле майбутнє». Багатьох господарів викликали до сільських рад і тримали там без хліба й сну по кілька діб, аж поки вони, знесилені до краю, не підписували заяв про «добровільний порив» до колгоспу. Нерідко їм ламали пальці у дверях, били обличчя, ображали їх. Хто й далі противився, вивозили на «білі ведмеді».

У пік подання заяв по селах було суцільне омертвіння: з хат неслися розпачливі зойки й плач, люди не виходили з хат, не відвідували один одного, ніхто ні з ким не розмовляв, не вітався, по вечорах у вікнах не світилося. Смерком по дворах вили собаки, як по обмерзціні.

Якось завітав я на колгоспний двір, відвідав в стайні Білого. Він був на прив'язі, голова опущена, як підбите крило в журавля. Щось пробував жувати. Пізнавши мене, оживився, голову довірливо поклав на плече. Гадав, мабуть, сердега, що заберу додому, де поводитись з ним по-людськи, годували й доглядали з любов'ю. Хоч і трудився важко, але ніхто не кривдив, навіть голосу на нього не підвищував. Я тоді поплескав по шії, трохи потішив

старенького. Він збадьорився, ніби прокинувся від сну, замахав хвостом. Відтак залишився далі скніти в чужому казематі, де чахнув і задихався. Провів мене похмурим, сповненим смутку поглядом.

В якийсь літній присвяток серед дня всі домашні сиділи за обідом. Раптом у дворі зчинився незрозумілий гармидер: кури й гуси переполошилися. Козуля весело загавкав, щось затупотіло... Всі кинулись до вікна. О Господи! Та це ж наш Білявчик. Наче з неба звалився. Так, це справді він. Стояв сумирно, переступаючи з ноги на ногу, очі тварини сяяли від щастя. Здавалося, посміхався. Лагідний вітерець куйовдив його старечу шерсть, матлахов зріділим хвостом.

«Ось і я. – ніби промовляли його привітні очі, – прилинув, як птах до рідного гніздечка. Насильники били й знущалися з мене, та я звільнився від них, здобувся на волю! Чи пустите у рідну оселю доживати віку?».

Я стрімголів вибіг надвір і кинувся до Білого. Пригостив куснем хліба, що лишився в руці від обіду, пригладив пухнасту гриву. З шерсті й хвоста висмикнув кілька гострих колючок шипшини, що в'їлися у шкіру й ранили тіло. Схопив цебрика, що саме був під рукою, всипав туди кілька пригорщ зернистої суміші, приготовленої пернатим, і підніс йому. Ненароком глянув на спину й жахнувся: з двох боків хребта у Білого стирчали худючі ребра, чого ніколи не було. Подекуди на них виднілися зсадини від ударів важкими предметами.

Пішов за щіткою, щоб почитисти обліплену багнукою шерсть, трохи причепурити свого багатиря й красеня. У його запорошене волосся набилосся соломинок і листя. За цим заняттям і застав мене колгоспний конюх. В одній руці тримав обротьку, а в другій стирчала здоровенна палиця, якою він погрозливо розмахував у повітрі. Був до краю розлючений, з рота пирскала слина. Голосом дистрофіка просичав по-зміїному:

– Ха-ха! Ти тут, голубчику? За півроку не забув колишнього господарика? Пора вже знати й шанувати нового. Якщо зраджує пам'ять, то я зараз її освіжу ломакою. Більше не тікатимеш, хоч і кінь, а запам'ятаєш до скону.

Він заарканив Білого обротєю, міцно загнзздав, а тоді щодуху став бити по ребрах, ногах, по голові. Той, бідолашний, рвався в усі боки, силкувався тікати. З рота вихоплювався глухий стогін, з роздутих ніздрів вилітали цілі снопи білої пари, на впрілих клубах тремтіли м'язи. Я не витримав садистського видовища, кинувся на гвалтівника мало не з кулаками.

– Та як ви смієте так жорстко катувати бідну тварину лише за те, що пам'ятає своє обійстя й хоче побути на ньому?! Вона ж бо чинить це несвідомо! Хіба у вас немає батьківського двору, вітчизни, куди б вас так само тягнуло, як Білого сюди!?

Захожий оскалився на мене з погрозами.

– Ха-ха! Не сунься не в своє діло, вилупку. Це вже не твій кінь, а колгоспний. Бач, розп'ятався про вітчизну. Так і до самостійної договоришся. Замолодий вчити мене. Ха-ха!

Він ще щось белькотів, але я його більше не чув. Було й так ясно: це був лихий нелюд, зі звірячим серцем, йому нічого не доведеш. Проте знущання над Білим облишив.



З налитими кров'ю очима, Білявець стояв похнюплений, страшно сполошений, боячись зробити хоч би один зайвий рух. Полетіли прахом його сподівання зажити по-старому, бути серед близьких, рідних істот. Зникла віра в цілющість людського добра. Він знову без просвіту конатиме в пеклі. Всі обійшли його, покинули, нема звідки чекати порятунку. Білий, так мені здалося, зневажливо подивився мені в очі, з докором хитнув головою: «Ех ти! Який же з тебе господар і чи добра ти людина, коли свого вірного слугу не захищаєш від лиходіїв?! Фактично проганяєш з двору, де я працював увесь свій вік на тебе. Невже тільки так люди платять за добро, яке хтось їм чинить!? Нехай це й німа, нерозумна тварина. Де твоя теплота й милосердя?».

Важко ступаючи, Білий побрів за своїм наглядцем геть від рідного порога, щоб більше до нього вже ніколи не повернутись. «Куди? – подумав я. – За що така наруга? Хто дав право одним істотам чинити насилля над іншими, адже всі рівні перед Богом?! Де ж справедливість? Чи не самоприреченість це людського духу, виродження його найсокровеннішого вивквіту?!».

Туман і морок простяглися на останньому недовгому шляху Білого. Він і далі при першій-ліпшій нагоді тікав з колгоспу, ніяк не міг прижитись у цьому закутку смерті. Кожен раз його хапало оте «Ха-ха!». Пекельник прив'язував його у стайні до стіни й за непокору немилосердно бив тим, що попало під руку. Проте це аж ніяк не зупиняло мого Білявця. Він і далі тягнувся до оберега свого дитинства, летів туди без повороту й каяття, марив ним. Ніщо не залякувало й не могло спинити цю виняткову тварину – цей унікальний витвір природи. Цільність і стійкість її натури вражала всіх, хто про це відав.

Яка чистота інстинктів безсловесного єства і бруд душі людської! Це неспівмірні сутності.

І міцний кремій розпадається від безперервних ударів молота, а що вже казати про живу істоту! Не виніс знущання й важкої недолі великий страдник Білий. Одного ранку його черговий раз страшно побили після чергової спроби втекти додому, а ввечері коня застали мертвим у стайні, яка стала йому домовиною.

Він так і не змірився з принизливим становищем вигнання, з долею раба. Пішов з життя як вільна, непримиренна істота, в якій хоч і забрали вітчизну й право на власне життя, але не змогли убити прагнення повернути собі назад втрачені незгасні ідеали. Вони виявились сильнішими за все на світі – за совєтських катів і навіть смерть.

Досі завдає мені жалю щемний спогад про Білого, терням коле серце. Ловлю себе на думці: може тим кивков голови, що так вразив мене тоді до глибини, кінь проганяв від себе настирливих мух, що боляче кусали, чи хотів охолодитися від спеки. Може то не стосувалося мене. Проте якийсь таємний голос все підказує: це не так, не тішся марно. Ти завинив перед стареньким Білим, скривдив його своєю легкодухістю.

Звідки знати, чи справді це так?!



Микола Сарма-Соколовський

## Снайпер

Коли повернувся з війни додому, ще довго налягав на праву ногу, аж поки не входився. В селі подекували, що був на фронті снайпером і що в нього на рахунок – кільканадцять фашистів, але ніхто достеменно не знав, бо він про це – анікому, навіть по секрету, та однак його прозвали снайпером. А далі назвисько стало правити йому за прізвище. Навіть голова колгоспу, коли звертався до нього офіційно, завжди казав: «Товаришу Снайпер», а не «Товаришу Чалий».

Снайпер дуже любив коні, не дурно ж мав ім'я Антон, значить – любитель коней. І працював у колгоспі конюхом. Його постійно супроводив дух кінського поту. Він оповідав:

– Коли кося в лузі коням, то мене так обаранять цілим роєм голодні оводні – не встигаю одмахуватись. Думають, що я кінь, бо ним пахну, та й прізвище в мене – Чалий. А Снайпером – це так чогось люди мене називають. Мені воно й за вухом не свербить: нехай хоч горщиком зовуть, аби до печі не пхали. А що від мене кіньми тхне – спочатку жінка носа одвертала, а далі – звикла! А мені приємний дух коней – вони пахнуть роботою... І дуже люблю дух свіжої ріллі – вона на тебе дихає життям, і нагадує про смерть... Нанюхався я землі в окопах... Ох і нанюхався! Своєї і чужої. Якось, коли в стайні не було людей, голова запитав:

– Антоне Гавриловичу, я чув, що ви на фронті були добрячим снайпером, чи правда?

– Це діло, товаришу голово, давнє, і не треба його колупати нігтем: був я снайпером, або ні – тепер не до того... Приміром: я ось біля коней, а ви – за весь колгосп відповідаєте... – примружив колишній снайпер ліве зеленкувате око, наче цілився голові в голову з оптичної гвинтівки.

Зовні Снайпер був, як сказати просто, вовкуватий, мало коли зголював шпакувату щетину бороди, і через це ще більше видавався відлюдком, а насправді мав лагідне, добре серце, не тільки коней любив – любив і людей. Не питаючи дозволу в голови колгоспу, він завжди комусь допомагав: тому город зволичить, тому сіно перевезе. А найбільше вдовам фронтовиків. А вже до чого скромняга – жінка, було, йому скаже:

– Антоне, ти хоч би раз чистенько вбрався та свої воєнні цяцьки почіпляв, он інші ходять з ними.

А він:

– Щоб коням свої заслуги показав. Коней не здивуєш!

Ніхто не знав, що Снайпер мав дивне гобі, а воно в нього було – це мисливська рушниця-двостволка, з Німеччини привіз. Мало кому показував, але постійно брав з собою, коли куди їхав, – загорнену в старенький брезентовий плащ, клав у возі коло себе. А щоб він коли-небудь із неї стрельнув, ніхто не чув. Навіть на сороку, що колгоспних курчат краде... А возити возив, про всяк випадок. І цей дивний випадок трапився...

Від колгоспного двору дорога, що подекуди поросла морогом та подорожником, пролягає на луки, де зразу ж і губиться в бур'яні та верболозі. Одного погожого дня, в косовицю, цією дорогою йшла черідка жінок із граблями та вилами – перекидати валки сіна. Молодиця з добре натоптаними формами щось чудне розповідала, всі сміялися. Їх наздогнав кіньми Снайпер, на диво поголений, і, здається, був на підпитку.

– Здоровенькі були, куріпочки! Може, підвезти? – спинив коні.

Його веселий настрій видався жінкам незвичайним.

– А ви, дядьку Снайпере, куди? – запитало кілька голосів.

– Воснна тайна... Як усе знатимете – рано старі будете, та вам скажу: по траву коням. Сідайте!

Миттю обсіли довгу підводу, мов кури сідало. Снайпер нокнув. Коні слухняно рушили – поволі повезли жінок разом з їхніми балачками та сміхом. Снайпер лиш осміхався і, як завжди, смоктав цигарку. Найстарша жінка сказала:

– Щось ви, молодиці, регочете, наче не перед добром...

– Тітко Явдохо, гірше не буде, як було, – відповіла котрась.

Дорога навкис перетинала луки, а далі попетляла майже понад самим берегом невеличкої річки. Поміж похилими вербами та густим очеретом вода була вгаптована яскравозеленою ряскою. На галявинах застоюної води – візерунки латаття. Якись квіти пахли медом. Дрімотно кумкали жаби. Десь озвався водяний бугай, – і враз замовк, ніби засоромився, що має такий голос. По хвиловій тиші зовсім близько затьохкав соловей, а за ним – другий... Всі пожадливо слухали, ніхто не думав про роботу, хотілося полежати в холодочку, бо припікало сонце. Коні, помахуючи головами, ледь рухались. Здавалось, Снайпер про них забув – його прискалені очі чіпко пильнували чорногуза, що стояв серед оболоні на одній нозі, нагадуючи високу біло-чорну квітку. Снайперові спокусливо муляла загорнена в плащ рушниця, яка лежала в передку. Відстань між підводою і чорногузом все меншала. Птах перебував у непорушності. Він не боявся людей.

– Чисто тобі психічеська атака... – сплюнув Снайпер і одвернувся від звабної мішені.

Ніхто з жінок не перепитав, що він сказав. Проїхали повз дуплястий вербовий пень, зсередини засмалений, – мабуть, у ньому, як у кабіці, топили пастишки. Коли підвода проминула вільхи – зблиснуло синє скло плеса. Над ним прудко шугали ластівки, кожним дотиком гострого крила викресували з його мінливої гладіні сонячні скалки. Біля самої води на біластому піску солодко цілувалася пара сизих голубів.

– Трохи полюбуємося... – зупинив Снайпер коні.

– От щасливі. Бач, як цілуються... – позаздрила наймолодша вдова, гарненька жіночка.

– Взасос! – докинула друга і почервоніла.

– У мені аж солодкий холодок пробіг, – сказала молодиця з натоптаними формами і тяженько зітхнула. Її чоловік теж не повернувся з війни.

Голуби продовжували цілуватися. Закоханий голуб лише на хвильку відступався від своєї подруги, щоб, вальсуючи навколо неї, трохи поворковати та низенько їй покланятись. Коли голубка знову потяглася дзьобиком до нього і, по довгому поцілунку, граційно присіла, – знагла гримнув постріл! Зойкнули жінки! Голубка рвучко розгорнула крила, немов хотіла обійняти голуба, і так заклала. Переляканий голуб не покинув її, він коло неї бився крилами і грудьми об пісок – кликав рухами, схожими на корчі, благав, щоб вона з ним полетіла. Жінки в крик! У сльози! А декотрі схопилися з підводи з найбільшим бажанням побити Снайпера, що стояв з рушницею напереваги, потемнілий і страшний. Він їх відштовхнув погрозливим поглядом, одна аж перечепилась і простяглася. Пролунав другий постріл! Голуб упав близько голубки, навіть не тріпнувся. Вже сполотнілий Снайпер підійшов до підводи і, заклавши рушницю між шпичі заднього колеса, наче між великі дубові пальці, почав гнути стволи, а потім кілька разів ударив рушницею об кутий залізом обід і, перебиту, пошпурив у кущі. Всі жінки заціплено дивилися на нього переляканими очима.

– От і все... – якось винувано посміхнувся він. – Ви, сердечні жінки-мироносиці, як хочете... Я – по траву, бо треба коні годувати. Скажіть усім людям, і нашому голові скажіть, що я вже не снайпер, а звичайний собі конюх, Антон Чалий.

м. Новомосковськ,  
січень 1983 року



## Ідучи на Рим – йшов до своєї хати

«Італія в українській поезії». Упорядник Ігор Качуровський.  
Передмова Н. Степули. Львів» 1999.

Не візьмуся судити, що спонукало Ігоря Качуровського взятися до поетичної антології, але впорядковано її з витонченим смаком та філігранною виваженістю, чим завше визначалася поезія самого Качуровського. Вона – в італійській її тематиці – і в книжці представлена гідно. Проте аналізувати доробок антологійних авторів – діло марне. З правила, твори їхні давно проаналізовано, і то не критиками, а часом. Винятки (О. Ковальова, Д. Паламарчук, Н. Степула, М. Стріха) лише потверджують, що правильніше, ґрунтуючись на конкретиці прочитаного, устійнити, «чим і як віддзеркалюється Італія в українській поезії» (І. Качуровський).

Засяг віддзеркалення широкий: Пантелеймон Куліш – Оксана Пахльовська, Леся Українка – Леонід Полтава. Почерез Миколу Зерова та Юрія Клена, Святослава Гординського та Яра Славутича... Образ спільний для всіх двадцяти дев'ятох поетів зазнає змін як до автора: карбовано чіткий у Качуровського і Гординського, акварельне розмивчастий в Олесе і Лепкого. А специфіка індивідуальних манер, получена з таким ефективним чинником, як вплив певної поетичної школи, надає зображенню контрастності, що не завжди сприймає прагматичний читач.

Мужик із Мантуї, повільний і смаглявий,  
З дитинства ніжного колисаний селом,  
Звеличив кий і плуг, і мідяний шолом,  
І знявся до вершин нечуваної слави.

(М. Зеров «Вергілій»).

А поряд:

В Рив'єра ді Гарда місячна ніч,  
Красуєть ся ясно у блисках,  
Горить срібне плесо міріадами віч,  
І плеще в брилянтових присках.

(В. Пачовський).

Прагматик твердитиме, що вірші Василя Пачовського, а разом О. Олеса, П. Карманського, Б. Лепкого, за формальними і смисловими ознаками протистоять засадам антологічності. Ігор Качуровський не мішає грішне (принцип «вибраного») з праведним (принцип «антології»). Поет в науці, науковець у поезії, він усвідомлює, що, затираючи бодай котрийсь відбиток на літературно-історичному свічаді, ризикуєш понівечити образ Італії, виплеканий кількома генераціями митців.

Починали – й Куліш також – спогляданням повабної південки: «Сади-виногради в воду поринають; поуз берег ясні смуги, як срібло, сіяють». Далі за-



ходили у ближчі взаємини. Натомість безадресних «садів-виноградів» з'являлись оті всі «Рив'єри ді Гарда», що не так засвідчували близьке знайомство, як імітували його. Споглядальний період тривав досить довго й скінчився з появою «італійських» поезій Лесі Українки.

Для неї Італія – і скарбниця європейської культури, і водночас пробний камінь прийдешньої історії людства, а зокрема – української людности. Відкидаючи – через непотрібність! – так звані мальовничі подробиці, поетка уникала й оскомистих – нехай і величних – символів. У неї якщо вже «вигнанець флорентійський встає із темряви часів середньовічних», то це не Дант гімназійної хрестоматії, як у попередників.

Антологія згадує Данта десь на щодесятій сторінці. Перепрошую за прискіпливість. Може, вона й дріб'язкова, але дозволяє помітити: що більше занепадав інтелект української поезії (надто по 1930 роках), то частіше поети зверталися до школярської символіки.\* Утім, традицію, започатковану «несамовитим Паньком» й утверджену «одержимою Лесею» (проекція італійської мінувшини на українські реалії), митці наші ніколи не зраджували. Наші – це ті, які творили у підсоветській Україні, й ті, які творили на вигнанні (таких у книжці – одинадцять). Переведена Качуровським селекція помагає збагнути, що ставлення тих і тих до однакової традиції однаковим не було.

Здаю собі справу: хоч яке порівняння кульгає. Та як не є – порівняймо. Сонет Д. Павличка «„Раби“ Мікеланджело», й перший із «Флорентійських сонетів» Яра Славутича.

Ні, все в них є: слізьми промиті очі,  
Думками й потом спалені лоби –  
Про це говорять руки їх робочі.  
Я чую ваше дихання. Раби,  
Закуті в брилах крики боротьби,  
Як рокотання грому в надрах ночі.  
(Д. Павличко).

У Павличка – прийом, до якого вдавалося чимало підсоветських письменників, прийом, який можна назвати «курдським ефектом» (за славним віршем В. Симоненка про долю курдів). Усяка заборонена Ідея – а Павличко пише про нескореність України – мала спиратись, щоби витримати цензурний тиск, на потужні й бажано чужі тематичні підвалини.

Непідцензурний Яр Славутич жадає «вік свій провести край Арно»,

Та ти, о рідний Києве днедавній,  
Мене місійно по світах ведеш  
І надихаєш, подвигами славний,  
Щоб я, тобі лиш відданий без меж,  
Окрай Мадон, примкнувши злегка вії,  
Звитязно снів Орантою Софії.

\* Самозрозуміло, що йдеться не про такі величини, як, скажімо, Ліна Костенко, творчість чию загальний занепад не годен понизити. – М. Ш.

Внутрішня свобода уможливилує пізнаття італійського мистецтва як Мистецтва, явища, не обтяженого політичними асоціаціями. А відтак і проєкція на своє, українське, масштабніша, не обмежена, хай і позитивною, але кон'юктурою.

Ігор Качуровський ані на волос не схибив, залучивши до антології поетів, яким Італія була не «європейським музеєм», а країною вигнання – і то не гостинною (Богдан Бора); залучивши позамистецькі, але в межах італійської теми вірші поодиноких авторів («Селянин із Ломбардії», «На кладовищі в Монте-Касіно» Леоніда Полтави).

Богдан Бора писав: «Доторкається туга до пліч, та не кличе додому. Мовчить». Писав у Чезенатіко, восени сорок шостого. Трагедія українських воєн дивізії «Галичина». Трагедія, не дописана до кінця. Це – теж Італія в українській поезії.

А може, Україна в італійській історії? Наче той гробівець на цвинтарі в Монте-Касіно...

Вглядаюся пильніш: так ось де ти, мій брате,  
 Що ідучи на Рим – йшов до своєї хати,  
 Що згинув за життя – чолом тобі, чолом!  
 (Л. Полтава).

Чолом упорядникові об'єктивної всіма сторонами антології! Здається, все... Ні, ще передмова. Про неї якось забулося. Знаю, чому. Передмова наче з іншої книжки. Вона раз-у-раз наголошує на взаємопроникненні італійської та української літератур, хоча взаємо- літературознавцями обох країн ніде не зафіксовано. За всяку ціну намагаючись довести протилежне, авторка хоч-не-хоч пропагує комплекс української меншовартості, що на тлі зразків високої поезії принаймні недоречно. Доречніше було б – замість передмови! – дати примітки. Не кожен читач відає, що то за один – Ецій або що воно таке – *campi catalunici*.

Микола Шатилів  
*Прага*

## **«За Україну» – праця, що знайшла місце в українській публіцистиці**

Науково публіцистичне видання Ярослава Пришляка «За Україну» побачило світ у серпні минулого 1999 року за редакцією Леонтія Войтовича, рецензією Миколи Литвина, художнім оформленням Олексія Юзьківа. Ця праця була друкована в Україні м. Жовква – Жовківська книжкова друкарня оо. Василіян «Місіонер». На художньо виконаній обкладинці пам'ятник воякам УПА, що загинули на Радеві поблизу Миколаєва в бою зі спецвідділом МВС 18 грудня 1944 року. Скульптор і архітектор Андрій Величко, рік 1990.

Праця на 208 сторінок охоплює спогади Ярослава Пришляка часів його підпільної діяльності в ОУН, стан української еміграції післявоєнного періоду – зокрема в Бельгії та Канаді. Книжка ілюстрована фотознімками, що доповнюють наглядно спогади автора.

В своїй передмові редактор Леонтій Войтович (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) дуже влучно окреслив постать Ярослава Пришляка та його родовід, що, за архівними матеріалами, жили в Миколаєві від його оснування. Пришляки записані в документах міста з датою 1616 року. Отже родина дуже стара.

Дід Ярослава Пришляка – Іван Пришляк був заможний міщанин та багатолітній радник міської управи. Протягом XVIII до першої половини XX століття Пришляки були відомими громадянами свого міста, багато з них займали різні урядові посади, були старшими братчиками церковних братств та ктиторами храмів. В загальному родина Пришляків була глибоко національно свідомою, про що довідуємося зі сторінок спогадів «Два брати ідеалісти».

Батько Ярослава – Степан Пришляк (14.7.1881 – 4.10.1940) певні роки займав посаду Радника міської управи та заступника посадника міста. Із спогадів був щирим українським патріотом, що є доказом його сини св. п. Євген та Ярослав. Був також одним із організаторів Листопадового Зриву 1918 року, членом «Просвіти», основником т-ва «Сокіл» (1900 рік).

За часів більшовицької окупації був приречений до вивозу на Сибір. 4-го листопада 1940 року загинув трагічно та загадково в автомобілевій катастрофі по дорозі зі Львова додому.

Мати Розалія (19.1.1888 – 1.2.1927) упокоїлася на 59 році свого трудолюбивого життя, залишивши 9 дітей: троє синів та 6 дочок. Отак закінчилося життя примірних батьків.

Як пише Ярослав у своїх спогадах – він був четвертою дитиною в родині. Народився 14 листопада 1911 року в м. Миколаєві. Після закінчення чотирикласної народної школи продовжив освіту в середній школі класичного типу у Філії Української Академічної Гімназії у Львові, де 8 червня 1919 року здав іспит зрілості. Університетську освіту здобув у Вищій Школі Закордонної Торгівлі у Львові 1929-1934 роках.

8 вересня 1945 року одружився в Інсбруку – Австрія з магістром фармації Наталією Фільварків, народженою у Львові 22 травня 1912 року. В Брюс-

селі, Бельгія, народився син Ігор. З приїздом до Канади закінчив студії в Монреальському Університеті – дипломом магістра прав.

14 жовтня 1980 року неблаганна смерть дружини св. п. Наталії осиротила родину. І так почалася дальша мандрівка в житті Ярослава.

«За Україну» – спогади шановного автора можна поділити на три періоди: на рідній землі, українська еміграція та її стан після війни – Бельгія, де родина перебувала від 1946-1957 року, і третій, як автор називає – «На новому етапі життя в Канаді».

Період студентських років відбився на світогляді молодого Ярослава, особливо роки, коли він зв'язав долю свого життя з ОУН та боротьбою за Україну. У році 1930 пережив перший арешт. В той час рідний брат Євген, псевдонім «Ярема», «Чорнота» (13.12.1913 – 3.12.1987) був одним із провідників ОУН і оце, властиво, і було поштовхом написати ці спогади, що в ті часи лучили молодих братів Ярослава та Євгена.

«За Україну» – це панорама життя «двох братів-ідеалістів», що провадила їх у космос життя; коло, яке часом перепліталось різними етапами певних досягнень, а часом і розчарувань.

Два брати і дві окремі особистості, два силуети – але один шлях лучив їх – визволення свого народу та своєї рідної землі від столітнього чужого тирана.

Період на рідній землі охоплює: під польською окупацією; на посту повітового провідника ОУН в Новому Санчі; з поворотом до праці у рідному краю.

А тепер про Бельгійський період – відмінний, повоєнний. З приїздом до Лювену молоді Пришляки старалися отримати право на побут, щоб якнайшоріше включитися в життя української громади. Несподівана зустріч зі шкільним товаришем зі Львова допомогла дістати працю в Українському Допомоговому Комітеті, що надавав допомогу новоприбулим емігрантам, які зголошувалися на працю до копалень.

І тут не буде помилкою згадати, що українська громада в Бельгії відзначалася своєю лояльністю, активністю, а до того була прихильною до своєї Церкви обох віровизнань. Управа УДК час від часу запрошувала на зустрічі культурно-наукових і суспільно-політичних діячів на різні доповіді. Згадаймо деяких: старшина канадської армії сотн. Богдан Панчук, сотн. С. Фроляк, Ірина Павликовська – членкиня ексекютиви СФУЖО, д-р Юрій Бойко-Блохин – УВУ Мюнхен, д-р Олександр Кульчицький – УВУ, дійсний член НТШ, д-р Володимир Янів – УВУ, член НТШ (1.12.1955).

Було зорганізовано дитячу оселю (1953). Закінчення таборування відзначалося дитячими концертами. Виїзд СУМ до Парижу на посвячення пам'ятника св. п. Головного Отамана Симона Петлюри – Париж, 24. 5. 1953 року. Треба також згадати і українське жіноцтво, яке своєю жертвовою працею, не зважаючи часом на тяжкі умовини родинного життя, віддавало себе громадській праці.

Бельгійському періодові присвячено дуже багато матеріалу і дійсно українська громада залишила в Бельгії по собі незабутні роки свого побуту, що дуже цікаво описано у спогадах.

І, нарешті, приходимо до третього періоду, а саме: «На новому етапі життя в Канаді».

Цей період багатьом із нас відомий, бо в ті часи дехто із нас вже був в Канаді. Цим спогадам, коли шановний автор приїхав до Монтреалю у вересні 1957 року, присвятив біля 100 сторінок. Цей період поділений на окремі етапи життя українських громад Монтреалю, а саме:

Українські церковні організації: найважливішими між ними були католицькі та православні організації. Вони найбільш спричинилися для існування і збереження української спільноти в національному дусі. Українські рідні школи при церквах; імена всіх священослужителів обох віросповідань; жіночі організації; диригенти хорів; організації молоді і багато інших.

Деякі я таки хочу згадати: Управа КУК в Монтреалі; Ліга Визволення України; Українське Національне Об'єднання; Українська Стрілецька Громада, відділ в Монтреалі; посвячення прапору Братства Колишніх Вояків УПА; загальні збори ЛВУ; жіноча ланка ім. Людмили Старицької-Черняхівської; Союз Українок Канади, відділ доньки України; хор «Молода Україна», диригент Іван Козачок; Організація Українок Канади ім. Ольги Басараб; Рідна школа парафії Успення Божої Матері; Рідна Школа ім. Митрополита Іларіона при соборі Св. Софії.

Певна кількість сторінок присвячена спортовому товариству «Україна», за чим слідує закінчення: Зовнішньо політична діяльність.

І останні 18 сторінок – це список імен, організацій та ілюстрацій, яких нараховується 114.

Підсумовуючи працю Ярослава Пришляка, я дозволю дещо взяти із попередніх спогадів «Два брати – ідеалісти», тому що «За Україну» є продовженням попередньої праці.

Збірка матеріалів, що є перед нами – це довгий, часто героїчний, життєвий шлях двох братів: св. п. Євгена та його брата Ярослава, завдяки якому виходить ця книжка, що дає перегляд довгої мандрівки до великої візії! Перед нами проходять десятиліття за десятиліттями, молодість, зрілість і старість, а щонайважливіше – витривалість, без огляду на обставини у відданості візії Української Самостійної Соборної Держави. Служіння ідеї – їх особлива властивість...

Брати Євген і Ярослав на своєму життєвому шляху не раз мали поразки, попадали в тюрми й муки ворогів, однак вони піднімалися, пробивалися й далі простували до своєї вимріяної мети...

Спогади «За Україну» – це є архівна репрезентація – вона бездоганна. Оце, власне, що подає глибину написаного, а до цього фотознімки із тих далеких років 60-их, 70 та 80-их.

І на закінчення моєї рецензії я дозволю звернутися до шановного автора двох книжок: «Два брати – ідеалісти» та «За Україну»: Шановний Пане Ярославе! Дозвольте мені на сторінках нашої преси висловити велике признання за Вашу працю, що сьогодні може бути взірцем Вашої багатосторонності супроти української громади Монтреалю.

Тетяна Носко-Оборонів  
Лапін, Кве., Канада







У глибокому смутку повідомляємо актив Організації Українських Націоналістів і українську громадськість, що у неділю 5 листопада 2000 року після важкої недуги, в лікарні м. Лідс упокоївся в Бозі –

**сл. пам. Антін Тисячний-«Величко», «Зеновій»,**

довголітній і заслужений провідний член ОУН і громадсько-політичних установ та організацій в Україні і на чужині. Сл. пам. Антін Тисячний народився 5 лютого 1922 року в селі Гниловоди Підгаєцького повіту. Загальну освіту здобув у рідних сторонах. Осиротівши на 14 році життя, його дальшими родинними опікунами були старша сестра Наталка і брат Павло. Бувши в тому часі та пізніше захоплений організаційною діяльністю молоді, Антін став активним членом Сільсько-господарського вишколу молоді, в якому крім сільсько-господарства навчали молодь також на середньому і вищому рівні головніші українознавчі дисципліни – історію загально, історію літератури і культури, географію, мову. З тієї організації Покійний вступив на початку Другої світової війни в підпільну мережу Юнацтва ОУН, а під час другого року тієї війни – як член активу в мережу ОУН, сповняючи в 1943-44 роках обов'язки підрайонового провідника ОУН в Підгаєцькому районі.



Під натиском поновної окупації ЗУЗ більшовицькими військами, сл. пам. Антін, разом з багатьма іншими українськими патріотами, опинився на Заході і декілька років проживав у Західній Німеччині, де одружився і завів сімейне життя. У таборі ДП Покійний був активним у відновленні та організаційній розбудові СУМ, а також був діяльним у таборовому аматорському театрі й табірному хорі.

До Великої Британії переїхав Покійний зі своєю дружиною в 1947 році, поселився у Престоні і практично з першого дня включився в місцеву мережу ОУН, у відновлену Спілку Української Молоді, відтак у Союз Українців у Великій Британії, а ще пізніше як член-уділовець в Українську Видавни-

чу Спілку і в Українську Інформаційну Службу, а ще пізніше в Українське Крайове Патріархальне Об'єднання. Крім праці у громаді в Престоні, а пізніше в Ковентрі, сл. пам. Антін був довгий час районним провідником ОУН, членом Теренового Проводу, активним учасником двох Конференцій ЗЧ ОУН і VIII Великого Збору ОУН. На громадському полі на протязі багатьох років Покійний був головою Управ Відділів СУБ у Престоні і в Ковентрі, активним членом-виховником у СУМ, 38 років членом Ради СУБ а почасти і Президії Ради СУБ і членом Ради УКПО.

Як в Україні до половини 1944 року, так і в пізніших роках свого побуту і праці в ОУН, в громадській та молодіжній праці в СУБ, СУМ, УВС, УІС і УКПО поза Україною, головно у Великій Британії, сл. пам. Антін Тисячний-«Величко», «Зеновій» був глибоко віруючим християнином, патріотом-соборником і державником в особистому, родинному і громадському житті, і в нього не було ніяких сумнівів у те, що Україна таки здобуде для свого народу дорого окуплену волю і державність.

Похорон Покійного відбувся у вівторок 14 листопада 2000 року з української католицької церкви св. Володимира Великого в Ковентрі при великому числі членів родини Покійного, подруг і друзів, довголітніх співпрацівників та громадянства. Похоронний чин довершив о. Ігор Хмурик, парох УГКЦ в Ковентрі. Покійного похоронено біля могили його дружини бл. п. Фані Тисячної-«Чайки».

Дочкам Покійного, зятям, внукам, членам родини в Україні і на чужині, його ближчим і дальшим подругам і друзям та співробітникам висловлюємо найглибше співчуття!

Вічна і славна Йому пам'ять!

Тереновий Провід ОУН у ВБ

